

UNIwersytet WarMińsko-Mazurski w Olsztynie
UNIVERSITY OF WARMIA AND MAZURY IN OLSZTYN

KWARTALNIK

Wydawnictwo
Uniwersytetu WarMińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

RADA NAUKOWA

Susana Gonçalves (Instituto Politécnico de Coimbra, Portugalia), Carmen Lázaro Guillamón (Universitat Jaume I Castellón, Hiszpania), Michele Indelicato (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Iveta Kovalčíková (University of Presov, Słowacja), ks. Krzysztof Orzeszyna (Katolicki Uniwersytet Lubelski, Polska), Igor Palúš (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja), Salvatore Antonello Parente (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Elitsa Petrova (Vasil Levski National Military University, Bułgaria); Sanan Sadiyev (Azerbaijan Republic War College of the Armed Forces, Azerbejdżan), Ognen Spasovski (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), Laura Tafaro (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), Cezar Vasilescu (Romanian National Defense University "CAROL I", Rumunia)

REDAKTOR NACZELNY

ks. Wojciech Guzewicz (UWM)

SEKRETARZ REDAKCJI

Piotr Wojnicz (UWM)

REDAKTORZY TEMATYCZNI

◇ bezpieczeństwo: Piotr Gawliczek (UWM), ◇ edukacja: Ryszard Skawiński (UWM), Rosa Indelicato (Universita degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy), ◇ nauki o mediach: Marta Więckiewicz-Archacka (UWM), ◇ nauki o administracji: Jacek Janusz Mrozek (UWM), ◇ prawo: Sławomir Kurska (UWM), ◇ prawo kanoniczne: ks. Florian Lempa (UWM)

REDAKTORZY JĘZYKOWI

◇ język angielski: Hannah Elizabeth James (University of the West of Scotland, Szkocja), ◇ język francuski: Thérèse Consigny (Université Paris – IV, Francja), ◇ język polski: Ryszard Skawiński (UWM), ◇ język rosyjski: Алина Жилинская (Катехетический институт, г. Гродно, Białoruś), ◇ język włoski: Maria Casola (Universita degli Studi di Bari Aldo Moro, Włochy)

REDAKTORZY STATYSTYCZNI

◇ Nikolina Kenig (Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Macedonia), ◇ ks. Arkadiusz Orzeł (Wyższe Seminarium Duchowne w Elku)

PROJEKT OKŁADKI

Marek Kuryłowicz

ADRES

Redakcja „Civitas et Lex”
19-300 Elk
ul. Kościuszki 23
tel. 87 621 60 76; 87 621 07 07; 87 621 03 08
on-line: uwm.edu.pl/wstis/publikacje/

ISSN 2392-0300

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2019

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 70

Ark. wyd. 6,5; ark. druk. 5,5

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. 568

SPIS TREŚCI / CONTENTS

Od Redakcji / Editorial	5
-------------------------------	---

NAUKI O MEDIACH / MEDIA STUDIES

Marta Więckiewicz-Archacka , Ewolucja blogów pod wpływem ekspansji serwisów społecznościowych. Analiza w kontekście założeń genologii transmedialnej / The Evolution of Blogs under the Impact of Social Networking Services. Analysis in the Context of the Transmedia Genology	7
---	---

NAUKI O ADMINISTRACJI / SCIENCE OF ADMINISTRATION

Paweł Śwital , Prawne formy włączenia obywateli w tworzenie aktów prawa miejscowego / Legal forms of inclusion of citizens in creation acts of local law	19
---	----

PRAWO / LAW

Piotr Wojnicz, Izabela Sękowska , Ustalenie tożsamości osoby. Część 2. Analiza działalności wybranej jednostki Policji, studium przypadków / Identification of the person – analysis of the activities of the selected Police commend, case study – part 2	33
---	----

PRAWO KANONOCZNE / CANON LAW

Ks. Paweł Makarewicz , Alkoholizm jako przyczyna niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich na przykładzie wybranych spraw o nieważność małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Elckiej / Alcoholism as a reason for invalidity of marriage in the light of selected cases of nullifying a marriage in the bishop's court of the Elk Diocese	45
--	----

VARIA

Ks. Wojciech Guzewicz , Bibliografia piśmiennictwa duchowieństwa diecezji elckiej w latach 1992–2017 (ks. Edward Anuszkiewicz, ks. Tadeusz Białous, ks. Marcin Oleksy, ks. Andrzej Pieńkowski) / Bibliography of the literature of the clergy of the Elk Diocese in 1992–2017 (Edward Anuszkiewicz, Tadeusz Białous, Marcin Oleksy, Andrzej Pieńkowski)	57
Adam Kucharski , Wybrane problemy moralno-finansowe w ujęciu katolickiego nauczania społecznego / Selected moral and financial problems in terms of Catholic social teaching	67

RECENZJE / REVIEWS

Ks. Wojciech Guzewicz , Ks. Witali Sidorko, <i>Geneza, powstanie i organizacja diecezji grodzieńskiej (1991–2011)</i> , Lublin 2018, ss. 386 [maszynopis]	77
--	----

LISTA RECENZENTÓW / THE LIST OF REVIEWERS

Lista recenzentów “Civitas et Lex” 2019	83
---	----

OD REDAKCJI / EDITORIAL

Szanowni Czytelnicy! Mamy przyjemność zaprezentować czwarty tegoroczny numer naszego kwartalnika. Niniejszy tom „Civitas et Lex” składa się z siedmiu tekstów naukowych, wśród których znajduje się sześć artykułów naukowych oraz jedna recenzja pracy doktorskiej. Autorom, którzy zamieścili swoje prace w tym wydaniu, wyrażamy nasze podziękowanie za to, że wybrali właśnie nasz periodyk jako miejsce swojej publikacji – cieszymy się, że możemy służyć w upowszechnianiu ich rzetelnej wiedzy naukowej. Wszystkim Czytelnikom z kolei życzymy owocnej lektury.

Redakcja „Civitas et Lex” pragnie podziękować także wszystkim recenzentom za podjęty przez nich trud i wnikliwe uwagi na temat prac opublikowanych na łamach naszego kwartalnika w 2019 r. Z nadzieją na kolejne lata owocnej współpracy, specjalne wyrazy uznania kierujemy zarówno do profesorów zagranicznych, w tym z Grecji, Stanów Zjednoczonych, Ukrainy oraz Włoch, jak też i z rodzimych ośrodków naukowych (Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Uniwersytet Opolski, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Uniwersytet Zielonogórski, Uniwersytet Rzeszowski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Uniwersytet w Białymstoku, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu, Uniwersytet SWPS). Informacje na temat recenzentów naszego pisma znajdzie Państwo na końcu tegoż numeru oraz na stronie internetowej.

Szczegółowe informacje na temat „Civitas et Lex” znajdą Państwo na naszej stronie internetowej (uwm.edu.pl/wstis/publikacje/) oraz na stronie Platformy Czasopism UWM w Olsztynie (<https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/cel>), na które serdecznie zapraszamy.

W imieniu Redakcji
KS. WOJCIECH GUZEWICZ

NAUKI O MEDIACH / MEDIA STUDIES

MARTA WIECKIEWICZ-ARCHACKA

EWOLUCJA BLOGÓW POD WPLYWEM EKSPANSJI SERWISÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH. ANALIZA W KONTEKŚCIE ZAŁOŻEŃ GENOLOGII TRANSMEDIALNEJ

Wprowadzenie

Interaktywna i hipertekstowa przestrzeń internetu obfituje w formaty i gatunki wymykające się tradycyjnym ujęciom genologii literackiej czy dziennikarskiej. Można zaliczyć do nich chociażby blog, nazywany również dziennikiem internetowym. Jego hybrydyczny charakter stał się tematem wielu badań naukowych, w tym komparatystycznych ujęć pokazujących związki blogu z gatunkami literatury autobiograficznej, np. sylwami, pamiętnikami, dziennikami¹. Dziennik internetowy jest świadectwem zmienności gatunków, które znalazły się w polu oddziaływania nowych technologii, ale i on sam podlega zmianom korespondującym z kierunkami ewolucji internetu. Zjawiska takie jak konwergencja czy nurty określane mianem Web 2.0 czy Web 3.0 wpływają na formę blogu oraz na kształt innych formatów i gatunków internetowych.

Główny problem badawczy podjęty w przedstawionym artykule stanowi ewolucja blogu pod wpływem dynamicznego rozwoju serwisów społecznościowych. Można bowiem wyróżnić kilka etapów rozwoju blogosfery, tzn. pionierski okres tworzenia rozproszonych dzienników internetowych, etap budowania pierwszych niekomercyjnych platform blogowych oraz czas dynamicznego wzrostu popularności blogowania związany z powstawaniem komercyjnych platform blogowych. W każdym z tych okresów blogi miały nieco inny charakter, choć oczywiście

MARTA WIECKIEWICZ-ARCHACKA – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6873-479>, e-mail: marta.wieckiewicz@gmail.com

¹ Zob. np.: M. Olcoń, *Blog jako dokument osobisty – specyfika dziennika prowadzonego w Internecie*, „Kultura i Społeczeństwo” 2(2003), s. 123–143; A. Ogonowska, *Blog w autobiograficznym trójkącie fikcji*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicoliteraria” 6(2006), s. 204–216; A. M. Szczepan-Wojnarska, *Blogi jako forma literacka*, „Pamiętnik Literacki” 4(2006), s. 191–201; A. Gumkowska, *Blogi wobec tradycji diarystycznej. Nowe gatunki w nowych mediach*, w: *Tekst (w) sieci*, t. I: *Tekst, język, gatunki*, pod red. D. Ulickiej, Warszawa 2009, s. 231–243; M. Wieckiewicz, *Blog w perspektywie genologii multimedialnej*, Toruń 2012; M. Maryl, *Blog jako „dziennik elektroniczny”. Analiza genologiczna blogów pisarzy*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2(2013), s. 87–110.

łączyły je cechy pozwalające wyodrębnić dzienniki internetowe spośród innych formatów (pojawia się tu chociażby kluczowa kwestia antychronologii). Należy jednak podkreślić rolę kolejnego etapu, a mianowicie dynamicznego rozwoju serwisów społecznościowych, co w znaczący sposób wpłynęło na kształt blogu. Znaczna część opracowań ukazujących dzienniki internetowe w aspekcie genologicznym tworzona była przed ekspansją Facebooka, tym bardziej zasadne jest uwzględnienie wskazanego okresu w badaniach z zakresu genologii transmedialnej. Podstawowy cel przedstawionego artykułu stanowi określenie kierunku ewolucji blogosfery pod wpływem rozwoju mediów społecznościowych, a wiążą się z nim cele szczegółowe, dotyczące poszczególnych aspektów zmian, tzn. głównie zwiększenia stopnia interaktywności i zakresu konwergencji w środowisku blogosfery.

Przechodząc do kwestii metodologii badań nad ewolucją blogosfery, należy wskazać, że u podstaw niniejszego artykułu leży przyjmowane m.in. przez Scotta Rosenberga założenie, iż blogosfera nie jest tworem ahistorycznym². Wydaje się ono oczywiste, zwłaszcza jeśli uwzględni się specyfikę funkcjonowania w zmiennym środowisku sieci, ale taka konstatacja pozwala wyraziście pokazać zasadność uwypuklenia aspektu procesualności w analizie blogu na płaszczyźnie genologii transmedialnej. Odniesienia dla zaprezentowanych poniżej analiz stanowią spostrzeżenia Edwarda Balcerzana³ i Emilii Branny⁴ dotyczące genologii multi- i transmedialnej oraz teoria procesualności mediów wyłożona przez Neda Rossitera i Simona Coopera⁵. Będącą przedmiotem badań mediasferę Marek Jachimowski charakteryzuje poprzez odwołanie do zjawiska zagęszczania przestrzeni medialnej. Badacz stwierdza, że zagęszczenie przestrzeni medialnej stwarza „nowe możliwości generowania przestrzeni komunikacyjnych [...]”⁶ i dodaje: „Zagęszczenie przestrzeni medialnych we wszystkich formach komunikacji zmieniło relacje nie tylko między formami komunikacji, ale przede wszystkim między nadawcami i adresatami przekazów, jak również same przekazy”⁷. W tak określonym środowisku powstają i ewoluują nowe formaty oraz gatunki.

Ponieważ w naturze blogów z nowomedią rzeczywistością łączy się tradycja piśmiennictwa autobiograficznego, metodologia badań musi uwzględniać i integrować te perspektywy. Przejawem wskazanego ujęcia metodologicznego będzie stosowanie w odniesieniu do blogu pojęcia formatu, które Zbigniew Bauer proponował, by opisać (wy)twórczość autobiograficzną użytkowników

² S. Rosenberg, *Say Everything. How Blogging Began, What It's Becoming, and Why It Matters*, New York 2009.

³ E. Balcerzan, *W stronę genologii multimedialnej*, „Teksty Drugie” 6(1999), s. 7–24.

⁴ E. Branny, *Rozważania na temat Genologii Transmedialnej*, <<http://techsty.art.pl/magazyn3/artykuly/branny01.html>>, dostęp: 24.06.2019.

⁵ N. Rossiter, S. Cooper, *Processual Media Theory and the Study of New Media. Towards a New Research Approach*, w: *Topical Issues in Communications and Media Research*, pod red. K. Kwansah-Aidoo, New York 2005, s. 95–116.

⁶ M. Jachimowski, *Wpływ konwergencji mediów na kształtowanie się przestrzeni medialnej*, „Rocznik Prasoznawczy” 6(2012), s. 38.

⁷ Tamże, s. 39.

sieci⁸. Format, jako termin pochodzący ze świata mediów elektronicznych, obok organizacji struktury przekazu, niesie również przekaz dotyczący dyspozycji nadawczych i odbiorczych oraz dystrybucyjnych. Warto zaznaczyć, że formaty związane z produkcją telewizyjną – bo z tej sfery wywodzi się termin ‘format’ – są najczęściej hybrydami gatunkowymi⁹. Maciej Maryl stwierdza, że formatem sieciowym nazywać należy całość technicznych właściwości strony WWW (oprogramowanie, kształt serwisu), wpływających na kształt komunikacji i na formę gatunkową publikacji¹⁰. M. Maryl odnosi pojęcie formatu głównie do struktury graficznej strony, sposobu publikacji materiałów, dostępnych multimedialnych, jednocześnie wskazuje, że gatunkiem strony należy nazywać „podstawowy cel komunikacyjny, realizujący się między innymi w sposobie wykorzystywania możliwości technicznych”¹¹. W związku z tym formatem jest blog, postrzegany jako strona internetowa z cyklicznie publikowanymi wpisami, zazwyczaj umożliwiającą pozostawianie komentarzy, ale format blogowy może posłużyć do tworzenia różnych gatunków¹².

Aby kwestię ewolucji blogu pod wpływem ekspansji portali społecznościowych przedstawić w odpowiednim kontekście, w artykule zarysowana zostanie najpierw kwestia procesualności w genologii transmedialnej, a następnie scharakteryzowane będą poszczególne etapy rozwoju blogosfery.

Aspekt procesualności w genologii transmedialnej

Genologie, które skutecznie klasyfikowały i charakteryzowały wytwory kultury analogowej, okazały się zawodne wobec zalewu obiektów transmedialnych, stanowiących owoce konwergencji mediów i powszechnego ucyfrowienia. Wymienione zjawiska zmieniły i wciąż zmieniają sferę gatunków literackich, dziennikarskich, filmowych, muzycznych. Genologia transmedialna stanowi odpowiedź na ewoluujący charakter wytworów kultury i wielu badaczy traktuje ją jako możliwość przezwyciężenia ograniczeń tradycyjnych genologii. Emilia Branny zwraca uwagę na fakt, że genologia transmedialna pozwala na rezygnację ze zbyt wąskich ujęć problematyki badawczej, a nawet „Wyklucza [...]”

⁸ Stanowi to rozwiązanie problemu, o którym pisał Marcin Wilkowski, proponujący posługiwanie się w odniesieniu do blogu określeniem „interfejs dostępu i publikacji różnorodnych gatunkowo treści” – M. Wilkowski, *Blogi i mikroblogi: ewolucja interfejsu a nie gatunków treści*, 22.09.2009, <<http://historiaimedia.org/2009/09/22/blogi-i-mikroblogi-ewolucja-interfejsu-a-nie-gatunkow-tresci/index.html>>, dostęp: 26.06.2019.

⁹ Z. Bauer, *Autobiografizm jako fikcja osoby*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 6(2006) s. 184–185.

¹⁰ M. Maryl, *Konwergencja i komunikacja: gatunki wypowiedzi na stronach internetowych pisarzy*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2(2012), s. 40–41.

¹¹ Tamże, s. 41.

¹² Tamże. M. Maryl powołuje się na słowa Amy Devitt, iż format jest formą, a dopiero treść połączona z tą formą pozwala na określenie gatunku. Por. A. J. Devitt, *Re-fusing form in genre study*, w: *Genres in the Internet. Issues in the Theory of Genre*, pod red. J. Giltrow, D. Steina, Amsterdam–Philadelphia 2009, s. 27–47.

ograniczenie się do tekstu z pominięciem obrazu czy dźwięku. Pozwala właściwie zawęzić rozważania tylko w jednym aspekcie – mianowicie do obiektów, które stanowią pewną strukturę znaczącą [...]”¹³. Autorka podkreśla również, że genologia transmedialna powinna wiązać się z pytaniem o „właściwości medium i jego stosunek do właściwości dzieła”¹⁴. W opinii Mariusza Pisarskiego genologia transmedialna obejmuje i wyjaśnia różnice między „powieścią, filmem, grą komputerową czy interaktywną instalacją wideo”¹⁵, ale wydaje się, że to ujęcie należy rozszerzyć. W niniejszym opracowaniu punktem odniesienia będzie definicja autorstwa Elżbiety Winieckiej, która wskazuje, że „Genologia transmedialna bada związki międzygatunkowe i międzymedialne oraz ewolucję gatunków pod wpływem zmieniających się mediów”¹⁶. Jako przykład zainteresowań tej dziedziny badań komparatystycznych autorka podaje opowiadanie transmedialne czy powieść hipertekstową¹⁷. Z punktu widzenia celu badawczego wskazanego we wprowadzeniu do niniejszego artykułu szczególne znaczenie ma podkreślenie przemian gatunków. Należy stwierdzić, że przedmiotem zainteresowania genologii transmedialnej mogą być nie tylko przemiany związane z oddziaływaniem nowych mediów na gatunki piśmiennictwa tradycyjnego, ale także dalsze procesy przemian hybrydycznych form.

Prowadzenie analiz, w których kwestia transmedialności stanowi nadrzędny problem, przysparza jednak badaczom trudności, na co zwraca uwagę piszący o narracji transmedialnej Jan-Noël Thon. Autor prezentuje pogląd, że – choć istnieje powszechne przekonanie o narracji jako fenomenie transmedialnym – to badania literaturoznawcze i medioznawcze skupiają się często na strategiach narracyjnych w poszczególnych mediach, z pominięciem wymiaru transmedialnego¹⁸. Podobna trudność pojawia się w przypadku badań formatów i gatunków internetowych, w tym blogów, ale wydaje się, że zastosowanie założeń genologii transmedialnej powinno przyczynić się do obrania odpowiedniej perspektywy badawczej, co ułatwi analizowanie form hybrydycznych.

Należy wskazać, że genologia transmedialna, nieodłącznie związana ze światem mediów cyfrowych i interaktywnych, odnosi się również do problemu procesualności. Nowe media mogą być rozumiane poprzez koncepcję procesu: tak brzmi podstawowe założenie teorii procesualności mediów Neda Rossitera i Simona Coopera, która pozwala lepiej zrozumieć charakter przemian blogu. Przywołani badacze w swoich wielowątkowych rozważaniach, odwołując się m.in. do pytania o czas i przestrzeń, stwierdzają, że pomiędzy starymi i nowymi

¹³ E. Branny, *Rozważania na temat Genologii Transmedialnej*, <<http://techsty.art.pl/magazyn3/artykuly/branny01.html>>, dostęp: 24.06.2019.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ M. Pisarski, *Alicja w Krainie Cyfrowych Mediów. W stronę genologii transmedialnej*, <<http://techsty.art.pl/magazyn3/artykuly/pisarski01.html>>, dostęp: 24.06.2019.

¹⁶ E. Winiecka, *Poszerzanie pola literatury w „Tajemniczym płomieniu królowej Loany” Umberta Eco*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2(2015), s. 116.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ J.-N. Thon, *Narratives across Media and the Outlines of a Media-conscious Narratology*, w: *Handbook of Intermediality. Literature – Image – Sound – Music*, pod red. G. Rippl, Berlin–Boston 2015, s. 439.

mediami istnieje kontinuum relacji, a technologicie nowych mediów można trafnie (trafniej niż tradycyjne media) charakteryzować m.in. poprzez nawiązanie do aspektu modalności. Autorzy stwierdzają, że element temporalności pozwala rozróżniać nowomediálne formy, charakteryzować sposoby ich użytkowania i warunki tworzenia, z dodatkowym uwzględnieniem kontekstu społecznego. N. Rossiter i S. Cooper podkreślają też, że estetyczny wymiar nowych mediów łączy się z procesami, tzn. sposobami działania, zmianami relacji. Wpływ nowych mediów, postrzeganych przez badaczy przez pryzmat estetyki procesualnej, sprawia, że elementy, które zazwyczaj nie są ze sobą powiązane, zaczynają funkcjonować w systemie wzajemnych relacji. Badacze dowodzą, że empiryczne podejście do analiz sieci wymaga krytycznego spojrzenia, budowania świadomości uwarunkowań związanych z prowadzonymi badaniami, opisywania czynników wpływających na badania zasobów WWW¹⁹.

Natomiast Edward Balcerzan stwierdza, że procesualność polega na tym, iż pewna część dzieła jest gotowa, a dalsze części dopiero się tworzą (czy też będą tworzone w przyszłości) i wskazuje, że jest to wyróżnik sylwy, ale też improwizacji, powieści w odcinkach, cyklu poetyckiego, felietonowego czy diariuszowego. E. Balcerzan pisze o tych formach jako o tekstowych potokach²⁰. Choć uwaga badacza skupiona jest na zagadnieniu tzw. wielkich sylw, to dostrzec można, że zjawisko procesualności znajduje swój wyraz również w przypadku blogu. Rozwój, niestabilność, dynamizm, ciągle znajdowanie się w fazie tworzenia, nieustanność procesu komunikacji – stanowią o specyfice dziennika internetowego. Zmienność dotyczy zarówno dziennika internetowego jako transmedialnego obiektu rozwijanego przez blogera, jak i samego formatu blogowego ewoluującego na przestrzeni przeszło dwudziestu lat.

Ewolucja blogosfery

W literaturze przedmiotu²¹ przywołuje się periodyzację amerykańskich badaczek, Carolyn R. Miller i Dawn Shepherd, opublikowaną w 2009 r., a dotyczącą blogów osobistych. Autorki wskazują, że przed rokiem 1999 blogi były wykorzystywane w celu dzielenia się informacjami przez nielicznych użytkowników sieci, głównie programistów i innych pracowników sektora IT, którzy posiadali umiejętność wyszukiwania informacji w sieci (jeszcze zanim wyszukiwarki stały się łatwe w obsłudze) oraz samodzielnego tworzenia stron internetowych dzięki znajomości języka HTML. Blogi były zorganizowane chronologicznie i stanowiły rodzaj filtrów, tzn. zawierały linki do interesujących stron internetowych oraz komentarze do nich. Po roku 1999 rozpoczął się, zdaniem badaczek, drugi etap rozwoju blogosfery, związany z powstaniem serwisów umożliwiających hosting blogów (np. Blogger, LiveJournal), udostępniających stosunkowo łatwe

¹⁹ N. Rossiter, S. Cooper, *Processual Media...*, s. 99, 110–112.

²⁰ E. Balcerzan, *Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty*, Toruń 2013, s. 239.

²¹ Zob. np. M. Maryl, *Blog jako „dziennik elektroniczny”...*, s. 89–90.

w obsłudze narzędzia pozwalające tworzyć blogi osobom nieznającym języka HTML. Pojawiła się w związku z tym nowa grupa blogerów, młodszych i gorzej zaznajomionych z technicznymi aspektami tworzenia stron www. Treść wpisów częściej zaczęły stanowić opinie niż linki, a autoprezentacja zaczęła wypierać dzielenie się informacjami. Blogi osobiste prowadzone na platformach blogowych przejęły cechy właściwe dziennikom, tzn. zawierały datowane wpisy dotyczące doświadczeń i zainteresowań autorów. Z rozwojem platform blogowych wiązał się wzrost popularności blogów. Lata 2002–2004 C. R. Miller i D. Shepherd uznają za początek kolejnego okresu rozwoju blogosfery. We wskazanym czasie powstały serwisy społecznościowe Friendster, MySpace i Facebook, ułatwiające kontakt pomiędzy użytkownikami sieci. Autorki zaznaczają, że typowe dla serwisów społecznościowych funkcje uwypukliły znaczenie komponentu wspólnotowości w blogosferze²². Wskazany podział nie uwzględnia specyfiki polskojęzycznej blogosfery, w związku z tym poniżej zaprezentowana zostanie autorska periodyzacja, dotycząca tego właśnie kontekstu.

Pionierski okres rozwoju polskojęzycznych blogów należy datować na lata 1997–2000. Właściwą nazwą na określenie form powstających zwłaszcza na początku tego okresu byłby 'protoblog', a więc prototyp blogu²³. Tym mianem można określić stworzony 19 marca 1997 r. na stronie internetowej czasopisma „Chip” dział *Wolna Pagina*²⁴ prowadzony przez Marka Zimnaka, ówczesnego redaktora naczelnego magazynu (publikował pod pseudonimem Zimny Reset)²⁵. Protoblogi, a następnie blogi tworzone w omawianym okresie cechowała różnorodność form wynikająca z faktu, że każda strona była budowana od podstaw przez samego blogera, który musiał mieć stosowne kompetencje programistyczne. Pojawiały się w nich jednak typowe dla blogów cechy: układ antychronologiczny wpisów i opatrywanie postów datami (jeszcze niekonsekwentnie). Blogi zawierały głównie linki do interesujących autora stron internetowych oraz lapidarne komentarze. Charakter treści blogów wiązał się nieodłącznie ze specyfiką sieci, którą dopiero rozpoznawano. Internauci dzielili się interesującymi odkryciami, które poczynili w przestrzeni WWW. Blogi tworzone w rozproszeniu, stąd stosunkowo niewielkie znaczenie miał komponent interaktywności. Omawiany

²² C. R. Miller, D. Shepherd, *Questions for Genre Theory from the Blogosphere, Theories of Genre and Their Application to Internet Communication*, pod red. J. Giltrow, D. Steina, Amsterdam 2009, s. 265–268. Periodyzację blogosfery kreśli również Karthik Reddy, który stwierdza, że lata 1994–1999 stanowią wczesną fazę blogowania, lata 2000–2004 to faza wzrostu blogosfery, lata 2005–2010 łączą się z wejściem blogerów do głównego nurtu mediów, natomiast po roku 2010 można mówić o blogosferze jako popularnym źródle informacji, którego zasięg wykracza poza internet – K. Reddy, *History of Blogging*, 10.02.2018, <<https://alejandrorioja.com/blog/history-of-blogging>>, dostęp: 24.03.2019.

²³ S. Rosenberg, *Say Everything...*, s. 11. Protoblogi tworzone, jeszcze zanim powstała nazwa 'blog' czy 'weblog'. Określenie 'weblog' zostało wprowadzone przez Jorna Barger'a w 1997 r., a w 1999 r. Peter Merholz posłużył się zwrotem 'we blog' (blogujemy), co skrócono do 'blog' – L. Olszański, *Dziennikarstwo internetowe*, Warszawa 2006, s. 34.

²⁴ Zimny Reset, *Wolna Pagina*, 07.08.1997, <<https://web.archive.org/web/19970807223709/http://www.chip.pl/magazyn>>, dostęp: 24.03.2019.

²⁵ A. Chabiński, *Z powrotem u nas!*, 09.01.2002, <<https://www.chip.pl/2002/01/z-powrotem-u-nas>>, dostęp: 24.03.2019.

okres zamyka rok 2000, kiedy zaczęły powstawać platformy blogowe, które w znaczący sposób zmieniły obraz blogosfery.

Drugi okres rozwoju polskojęzycznej blogosfery datować należy na lata 2000–2004. Okres ten rozpoczyna się wraz z rozwojem pierwszej polskojęzycznej platformy blogowej Nlog, a jego końcową granicę wyznacza powstanie dużych komercyjnych serwisów ułatwiających tworzenie dzienników internetowych. Za sprawą platform blogowych nastąpiła integracja blogów funkcjonujących wcześniej w rozproszeniu. Integracyjna funkcja platform blogowych wiązała się jednocześnie ze wzrostem stopnia interaktywności komunikacji w blogosferze²⁶. Oczywiście blogi wciąż były tworzone i prowadzone również poza serwisami blogowymi, jednak zaczęły stanowić mniejszość. Fakt, iż blogerzy nie musieli już rozpoczynać tworzenia blogów od samodzielnego budowania strony internetowej sprawił, że w blogosferze zagościły osoby pozbawione kompetencji programistycznych, ale zainteresowane wykorzystaniem coraz łatwiejszego w obsłudze narzędzia w celu publikowania zapisków osobistych²⁷. W tym okresie za sprawą szablonów oferowanych przez platformy blogowe ukształtował się wizualny wyróżnik blogu, tzn. struktura, na którą składa się dominująca kolumna zawierająca datowane wpisy wyświetlane w kolejności odwrotnej do chronologicznej, boczne menu z blogrollem i górny baner zawierający m.in. nazwę blogu.

Trzeci okres rozwoju polskojęzycznej blogosfery wyznaczają lata 2004–2008. Początek tego etapu wiąże się z powstaniem dużych komercyjnych platform blogowych, a data końcowa łączy się z opracowaniem polskojęzycznej wersji Facebooka. Był to czas masowości blogowania, ale także różnicowania się blogosfery. Takie platformy blogowe jak Blog.pl, Blog Onet.pl czy Blox.pl uprościły techniczną stronę blogowania w jeszcze większym stopniu niż uczyniły to wcześniej platformy niekomercyjne. Dzięki pojawianiu się w blogosferze kolejnych grup użytkowników, zwiększała się jej różnorodność tematyczna. Blogi osobiste, choć cały czas chętnie prowadzone, przestały dominować wobec rozwoju dzienników internetowych na temat marketingu, polityki, działalności artystycznej, stylu życia czy różnorodnych form spędzania czasu wolnego. Logiczną konsekwencją wcześniejszego okresu rozwoju sieci było utrwalenie szablonu blogowego, przy czym pojawiały się innowacje w zakresie warstwy wizualnej czy w sferze interakcji, co czyniło uczestniczenie w życiu blogosfery coraz atrakcyjniejszym zajęciem. Rozpoczęło się zjawisko ewoluowania blogów stosunkowo długo prowadzonych, tzn. zaczęto zmieniać układ strony głównej, zwiększając rolę tematycznego układu wpisów, a zmniejszając znaczenie aspektu antychronologii. Niektóre blogi przekształcono wręcz w wortale.

²⁶ Z rozwojem interaktywności w blogosferze wiązał się rozwój konwencji dotyczących komentowania wpisów blogowych, zapraszania do lektury własnego blogu itd.

²⁷ M. Więckiewicz-Archacka, *Nlog, Prawda.org, Blog.art.pl. Pierwsze niekomercyjne platformy blogowe w Polsce i ich wpływ na rozwój sieci blogów*, „Studia Medioznawcze” 1(2019), s. 56–67.

Przemiany blogu wobec ekspansji serwisów społecznościowych

Kolejny etap rozwoju blogosfery wiąże się z oddziaływaniem serwisów społecznościowych – głównie Facebooka, którego polskojęzyczną wersję opracowano w 2008 r. (choć nie należy zapominać o wpływie Twittera, Blipa, YouTube'a, Instagrama, Snapchata itd.)²⁸. Wzrost popularności serwisów społecznościowych zmienił blogosferę na wielu płaszczyznach, a najistotniejsze aspekty przemian wiążą się z konwergencją i interaktywnością.

Konwergencja będzie definiowana – za Henrym Jenkinsem – jako przepływ treści między różnorodnymi platformami medialnymi. Wśród wielu typów konwergencji należy zwrócić uwagę na ten zakładający konwergencję treści przy jednoczesnej dywergencji aplikacji oraz urządzeń²⁹, co oznacza, że ta sama treść pojawia się na różnych platformach, np. wpis opublikowany w blogu zostanie udostępniony przez blogera na Facebooku. Co więcej, w innych serwisach społecznościowych mogą się pojawić powiązane z tym wpisem treści, a więc np. zdjęcia na Instagramie czy komentarze na Twitterze. Jak pisze Olga Dąbrowska-Cendrowska, konwergencja pozwala tworzyć kolejne kanały dystrybucji dla wyprodukowanych treści³⁰, a „W nowej erze mediów ich adresat chce mieć możliwość odtwarzania i pobierania treści cyfrowych przy użyciu wielu różnych urządzeń, w dowolnej chwili i miejscu”³¹. W ten sposób bloger zyskuje dodatkowe sposoby dotarcia do odbiorców ze swoim przekazem, a jednocześnie użytkownik ma dowolność wyboru aplikacji, za pośrednictwem których będzie docierał do interesujących go materiałów.

Dzięki konwergencji pogłębia się integracja odmiennych platform komunikacji internetowej. Przed pojawieniem się mediów społecznościowych czy w początkowej fazie ich rozwoju funkcjonalność blogów sprzyjała raczej integracji samej blogosfery, np. poprzez publikowanie blogrolli (list linków do polecanych dzienników internetowych), zapraszanie przez czytelników danego blogu do lektury własnych blogów, komentowanie wpisów publikowanych w innych dziennikach internetowych, podejmowanie wspólnych działań w blogosferze (np. zabawy oparte na interakcjach pomiędzy poszczególnymi blogerami). Obecnie blog funkcjonuje w przestrzeni konwergentnej, gdzie różnorodne formaty medialne przenikają się. Najłatwiej dostrzegalnym wyrazem powiązania blogów z serwisami społecznymi takimi jak Facebook, Twitter czy Instagram jest udostępnianie w dziennikach internetowych tzw. wtyczek, podlinkowanych ikonk prowadzących do kont danego użytkownika w poszczególnych serwisach społecz-

²⁸ A. Zalewska-Bochenko, *Portale społecznościowe jako element społeczeństwa informacyjnego*, „Studia Informatica Pomerania” 2(2016), s. 87–97.

²⁹ H. Jenkins, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York–London 2006, s. 2.

³⁰ O. Dąbrowska-Cendrowska, *Nowe kanały dystrybucji treści wybranych magazynów wysokonakładowych i programów śniadaniowych*, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” 6(2014), s. 219.

³¹ Tamże, s. 228.

nościowych. Blogerzy umieszczają je, jeśli chcą zaprosić użytkowników swojego dziennika internetowego do przejścia z blogosfery w przestrzeń komunikacji w social mediach. Wtyczki prowadzą z blogów do serwisów społecznościowych, ale i na Facebooku czy Twitterze użytkownicy sieci zamieszczają linki do swoich wpisów w dziennikach internetowych, zapraszając do lektury i przyczyniając się do zwiększenia zainteresowania wpisami w dziennikach internetowych. Liczne aktualizacje oprogramowania blogów i serwisów społecznościowych mają ułatwiać użytkownikom dzielenie się treściami na różnych platformach i usprawniać cyrkulację materiałów, niezależnie od miejsca ich pierwotnej publikacji.

Zwiększający się zakres konwergencji mediów ma wpływ na postrzeganie roli blogera, który jest również youtuberem, instagramerem, facebookowiczem itd. Jeśli autor chce, aby jego dziennik internetowy był znany jak najszerzszemu gronu użytkowników sieci, musi aktywnie działać również poza blogosferą. W początkowym okresie rozwoju social mediów blog był pierwotnym miejscem publikowania treści, a serwisy społecznościowe stanowiły narzędzia jego promocji. Obecnie można mówić o wielokanałowości przekazów i trudno wskazać, który kanał ma znaczenie priorytetowe.

Zagadnienie konwergencji treści należy powiązać ze zmianami w zakresie komunikacji interaktywnej w blogu. M. Maryl wyraża przypuszczenie, że współistnienie blogów z serwisami społecznościowymi takimi jak Facebook czy Myspace mogło doprowadzić do przejęcia przez social media funkcji typowych dotąd dla blogosfery, np. utrzymywanie kontaktu ze znajomymi czy prowadzenie dyskusji³². Kiedy dzienniki internetowe stanowiły (obok forów internetowych) podstawową platformę wymiany opinii pomiędzy internautami, tam też odbywały się wszelkie dyskusje powiązane z tematami wpisów. W sytuacji gdy bloger prowadzi jednocześnie profil na Facebooku, Instagramie, Twitterze itd., jego czytelnicy przemieszczają się pomiędzy różnymi udostępnianymi przez niego platformami medialnymi i podejmują interakcje częściej w serwisach społecznościowych niż w blogach, co jest uzasadnione funkcjonalnością tych narzędzi. Łatwiej jest o uzyskanie szybkiej odpowiedzi na pytanie na Facebooku niż w nawet sprawnie administrowanym blogu – zarówno ze względu na stopień interaktywności, jak i liczebność grupy użytkowników. Dyskusje przeniosły się więc z blogów do serwisów społecznościowych, co pozytywnie wpłynęło na ich dynamikę. Social media stały się dodatkowymi przestrzeniami komunikacyjnymi wykorzystywanymi przez blogerów i ich czytelników. Interakcja rozpoczyna się w blogu, gdzie autor publikuje wpis, ale udostępnienie postu na Facebooku powoduje, że to tutaj rozwija się dyskusja bardziej dynamiczna niż w blogu. Należy jednak zaznaczyć, że w komentarzach pod wpisami blogowymi publikowane są często bardziej wyczerpujące wypowiedzi, świadczące o zainteresowaniu czytelników tematem, natomiast opinie w serwisach społecznościowych miewają zdawkowy charakter, gdy są dodawane przez przypadkowych odwiedzających.

Badacze dostrzegają, że przejęcie funkcji prowadzenia komunikacji interaktywnej przez serwisy społecznościowe poskutkowało publikowaniem w blogach

³² M. Maryl, *Blog jako „dziennik elektroniczny...”, s. 90.*

bardziej wyczerpujących tekstów. S. Rosenberg przedstawił tę kwestię na przykładzie blogosfery i Twittera. Twitter umożliwia porozumiewanie się poprzez wysyłanie komunikatów liczących maksymalnie 140 znaków, a więc internauta wybierze to narzędzie w celu wysłania krótkiej wiadomości, a w blogu pozostaje przestrzeń na publikowanie dłuższych wypowiedzi³³. M. Maryl dostrzega tu możliwość zwrotu blogu w kierunku takich gatunków, jak felieton czy reportaż³⁴.

Zakończenie

Blog to... blog – głosi tytuł jednego z raportów na temat blogowania³⁵, ale niewątpliwie blog z przełomu XX i XXI w. różni się od blogu z pierwszej i drugiej dekady XXI w. Perspektywa genologii transmedialnej w powiązaniu z koncepcją procesualności mediów pozwala dostrzec, że formaty nowomiedialne nieustannie się zmieniają i definiowanie ich, charakteryzowanie, tworzenie typologii przypomina wykonywanie fotografii poruszającemu się obiektowi. Porządkujące ustalenia dotyczące formatów i gatunków internetowych należy więc co pewien czas weryfikować, a uwzględniając je w badaniach, trzeba wskazywać na okres, w którym były opracowane, co pozwoli określić komunikacyjne, medialne, społeczne czy kulturowe uwarunkowania wpływające na ich charakter.

Istotą współczesnej mediasfery staje się przenikanie różnorodnych płaszczyzn tworzenia i użytkowania mediów, co oznacza ciągłą zmianę. Analizowanie związków pomiędzy odmiennymi formatami i gatunkami oraz badanie ich ewolucji pod wpływem procesów zachodzących w nowych mediach stanowi ważne zadanie badawcze, zwłaszcza gdy uwzględni się problem ulotności wytworów komunikacji internetowej. Cel niniejszego artykułu stanowiło ukazanie ewolucji blogu wobec ekspansji mediów społecznościowych, a zwłaszcza zwrócenie uwagi na kwestie konwergencji czy interaktywności. Integracja platform komunikacji internetowej przyczyniła się do tego, że treści cyrkulują, docierając do użytkowników za pomocą dowolnie wybieranych przez nich aplikacji. Dyskusje stanowiące istotny element blogosfery przeniosły się na profile i fanpage prowadzone na Facebooku, gdzie komunikacja interaktywna może się odbywać sprawniej. Jednocześnie dzięki tym przemianom blog pozostaje miejscem publikowania bardziej wyczerpujących wpisów i komentarzy.

³³ S. Rosenberg, *Say Everything...*, s. 335.

³⁴ M. Maryl, *Blog jako „dziennik elektroniczny...”, s. 90.*

³⁵ *Blog to... blog. Raport z badania jakościowego zrealizowanego przez Instytut Badań Literackich PAN i Gazeta.pl*, 2009, <<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/3652/Blogi%20oczyszczenia%20bloger%C3%B3w.%20Raport%20dodatkowy.pdf?sequence=4&isAllowed=y>>, dostęp: 25.06.2019.

BIBLIOGRAFIA

- Balcerzan E., *Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty*, Toruń 2013.
- Balcerzan E., W stronę genologii multimedialnej, „Teksty Drugie” 6(1999).
- Bauer Z., *Autobiografizm jako fikcja osoby*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 6(2006).
- Blog to... blog. Raport z badania jakościowego zrealizowanego przez Instytut Badań Literackich PAN i Gazeta.pl, 2009, <<https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/3652/Blogi%20oczyszcza%20blogger%C3%B3w.%20Raport%20dodatkowy.pdf?sequence=4&isAllowed=y>>, dostęp: 25.06.2019.
- Branny E., Rozważania na temat Genologii Transmedialnej, <<http://techsty.art.pl/magazyn3/artykuly/branny01.html>>, dostęp: 24.06.2019.
- Chabiński A., Z powrotem u nas!, 09.01.2002, <<https://www.chip.pl/2002/01/z-powrotem-u-nas>>, dostęp: 24.03.2019.
- Dąbrowska-Cendrowska O., Nowe kanały dystrybucji treści wybranych magazynów wysokonakładowych i programów śniadaniowych, „Rocznik Bibliologiczno-Prasoznawczy” 6(2014).
- Devitt A. J., *Re-fusing form in genre study*, w: *Genres in the Internet. Issues in the Theory of Genre*, pod red. J. Giltrow, D. Steina, Amsterdam–Philadelphia 2009.
- Gumkowska A., Blogi wobec tradycji diarystycznej. Nowe gatunki w nowych mediach, w: *Tekst (w) sieci*, t. I: *Tekst, język, gatunki*, pod red. D. Ulickiej, Warszawa 2009.
- Jachimowski M., Wpływ konwergencji mediów na kształtowanie się przestrzeni medialnej, „Rocznik Prasoznawczy” 6(2012).
- Jenkins H., *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide*, New York and London 2006.
- Maryl M., Blog jako „dziennik elektroniczny”. Analiza genologiczna blogów pisarzy, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2(2013).
- Maryl M., Konwergencja i komunikacja: gatunki wypowiedzi na stronach internetowych pisarzy, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2(2012).
- Miller C. R., Shepherd D., *Questions for Genre Theory from the Blogosphere, Theories of Genre and Their Application to Internet Communication*, pod red. J. Giltrow, D. Steina, Amsterdam 2009.
- Ogonowska A., Blog w autobiograficznym trójkącie fikcji, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Historicolitteraria” 6(2006).
- Olcoń M., Blog jako dokument osobisty – specyfika dziennika prowadzonego w Internecie, „Kultura i Społeczeństwo” 2(2003).
- Olszański L., *Dziennikarstwo internetowe*, Warszawa 2006.
- Pisarski M., Alicja w Krainie Cyfrowych Mediów. W stronę genologii transmedialnej, <<http://techsty.art.pl/magazyn3/artykuly/pisarski01.html>>, dostęp: 24.06.2019.
- Reddy K., *History of Blogging*, 10.02.2018, <<https://alejandrarioja.com/blog/history-of-blogging>>, dostęp: 24.03.2019.
- Rosenberg S., *Say Everything. How Blogging Began, What It's Becoming, and Why It Matters*, New York 2009.
- Rossiter N., Cooper S., *Processual Media Theory and the Study of New Media. Towards a New Research Approach*, w: *Topical Issues in Communications and Media Research*, pod red. K. Kwansah-Aidoo, New York 2005.
- Szczepan-Wojnarska A. M., Blogi jako forma literacka, „Pamiętnik Literacki” 4(2006).
- Thon J.-N., *Narratives across Media and the Outlines of a Media-conscious Narratology*, w: *Handbook of Intermediality. Literature – Image – Sound – Music*, pod red. G. Rippl, Berlin–Boston 2015.
- Więckiewicz M., *Blog w perspektywie genologii multimedialnej*, Toruń 2012.
- Więckiewicz-Archacka M., Nlog, Prawda.org, Blog.art.pl. Pierwsze niekomercyjne platformy blogowe w Polsce i ich wpływ na rozwój sieci blogów, „Studia Medioznawcze” 1(2019).
- Wilkowski M., Blogi i mikroblogi: ewolucja interfejsu a nie gatunków treści, 22.09.2009, <<http://historiaimedia.org/2009/09/22/blogi-i-mikroblogi-ewolucja-interfejsu-a-nie-gatunkow-tresci/index.html>>, dostęp: 26.06.2019.
- Winiecka E., Poszerzanie pola literatury w „Tajemniczym płomieniu królowej Loany” Umberta Eco, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2(2015).

Zalewska-Bochenko A., *Portale społecznościowe jako element społeczeństwa informacyjnego*, „Studia Informatica Pomerania” 2(2016).

Zimny Reset, *Wolna Pagina*, 07.08.1997, <<https://web.archive.org/web/19970807223709/http://www.chip.pl/magazyn>>, dostęp: 24.03.2019.

THE EVOLUTION OF BLOGS UNDER THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKING SERVICES. ANALYSIS IN THE CONTEXT OF THE TRANSMEDIA GENOLOGY

SUMMARY

The transmedia genology examines relations between various media genres and media formats. Its field of interests includes also the evolution of genres, especially hybrid genres like for example the blog. Some genres (because of their complicated structure) can't be analyzed on the ground of the traditionally perceived literary genology or media genology. The blog sets an example of how fruitful can be research based on the assumptions of the transmedia genology. Hybrid genres like blogs not only have complicated structure, but also are variable, so definitions and analysis created in the initial period of the blogosphere development may not fully correspond with contemporary shape of blogs. Processuality, dynamism and ephemerality are components of considerable importance in the transmedia genology. The purpose of the article is to analyze the evolution of blogs under the impact of the expansion of social networking services, with particular reference to such features as the convergence and the interactivity.

KEY WORDS: transmedia genology, processuality, blog, blogosphere, Facebook, social networking services

NAUKI O ADMINISTRACJI / SCIENCE OF ADMINISTRATION

PAWEŁ ŚWITAL

PRAWNE FORMY WŁĄCZENIA OBYWATELI W TWORZENIE AKTÓW PRAWA MIEJSCOWEGO

1. Wstęp

Demokracja partycypacyjna, czyli uczestnicząca (ang. *participatory democracy*), jest szerszą kategorią politycznego pełnomocnictwa niż demokracja bezpośrednia. Łączy ona w sobie cechy demokracji deliberatywnej, bezpośredniej i pośredniej. Demokracja uczestnicząca, jako swoisty kompromis pomiędzy instytucjami demokracji bezpośredniej i demokracji przedstawicielskiej, w większym stopniu służy społeczności, zwłaszcza wspólnotom lokalnym¹. Partycypacja społeczna dokonywana jest poprzez formy demokracji bezpośredniej w szerokim znaczeniu, umożliwiającym zawarcie w tym katalogu również instytucji, które w literaturze przedmiotu bywają określane mianem demokracji semibezpośredniej i stanowią kategorię pośrednią pomiędzy demokracją bezpośrednią i pośrednią. Według tego podziału zasadniczą cechą demokracji bezpośredniej jest możliwość podejmowania ostatecznych decyzji przez suwerena².

Wyrazem tego rodzaju demokracji jest idea partycypacji społecznej, która stanowi ciekawy przedmiot badań różnych dyscyplin nauk, w tym także nauk prawnych (prawo i nauki o polityce i administracji)³. Angażowanie mieszkańców w proces bezpośredniego podejmowania decyzji nie jest konstrukcją nową. Nauka o polityce i administracji dotyka tego zjawiska, starając się określić jego wartość w zakresie ulepszenia funkcjonowania administracji publicznej, zwłaszcza

PAWEŁ ŚWITAL – Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7404-5143>, e-mail: p.swital@uthrad.pl

¹ M. Marczevska-Rytka, *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej*, Lublin 2001, s. 31–44.

² Szerzej P. Uziębło, *Konstrukcja instytucji demokracji bezpośredniej w Konstytucji RP na tle współczesnych rozwiązań ustrojowych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 12(2004), s. 300.

³ Por. J. Szlachetko, *Partycypacja społeczna w lokalnej polityce przestrzennej*, Warszawa 2016; M. Kalisiak-Mędelska, *Partycypacja społeczna na poziomie lokalnym jako wymiar decentralizacji administracji publicznej w Polsce*, Łódź 2015; A. Giza-Poleszczuk, A. Przybylska, *Partycypacja obywatelska: od teorii do praktyki społecznej*, Warszawa 2014; B. Dolnicki (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, Warszawa 2014; K. Ostaszewski, *Partycypacja społeczna w procesie podejmowania rozstrzygnięć w administracji publicznej*, Lublin 2013; M. Mączyński, M. Stec (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, Warszawa 2012.

w kontekście partycypowania przez jednostki oraz społeczne grupy formalne i nieformalne w podejmowaniu decyzji i wykonywania zadań publicznych⁴. Według Dągmira Długosza i Jana J. Wygnańskiego partycypację zdefiniować można najogólniej jako proces, w trakcie którego przedstawiciele społeczeństwa uzyskują wpływ, a pośrednio także kontrolę, nad decyzjami władz publicznych, gdy te decyzje mają bezpośredni lub pośredni wpływ na ich własne interesy. Obywatele, uzyskując wpływ na kształt regulacji na wczesnym etapie jej tworzenia, z większym prawdopodobieństwem zaangażują się w jej wykonanie⁵. Jak słusznie zauważa Irena Lipowicz, partycypacja oznacza udział w procesach decyzyjnych w administracji potencjalnych adresatów jej działań. Wskazuje ona, że wśród przyczyn „społecznych” partycypacji należy wymienić dążenie organizacji i grup społecznych oraz obywateli do partycypacji w jak najwcześniejszej fazie procesów decyzyjnych⁶. Im wcześniej obywatele zostaną zaangażowani w proces decyzyjny, tym większą będą mieli możliwość podjąć decyzję z wyważeniem interesów obydwu stron procesu partycypacji.

Partycypację społeczną w samorządzie terytorialnym⁷ można rozumieć za Iwoną Niżnik-Dobosz jako: 1) samodzielne uczestniczenie przez obywateli (ogół społeczeństwa) w administrowaniu lokalnym, w formach demokracji bezpośredniej; 2) legitymizowanie przez obywateli działalności organów samorządu terytorialnego przez korzystanie z praw wyborczych i kontrolnych; 3) odpowiednio udział obywateli, podmiotów/aktorów społecznych w podejmowaniu rozstrzygnięć lub/i wykonywaniu zadań publicznych, w tym usług, przez organy samorządu terytorialnego w zakresie spraw publicznych o charakterze lokalnym, ponadlokalnym lub regionalnym, a także spraw publicznych o charakterze ogólnopaństwowym, zleconych na rzecz jednostek samorządu terytorialnego w drodze ustawy lub przejętych przez te jednostki w drodze dobrowolnie zawartych porozumień administracyjnych z organami administracji rządowej⁸.

Powyższa definicja odwołuje się w swym znaczeniu do praw i wolności politycznych, które są podstawą demokratycznego ustroju politycznego państwa polskiego. Gwarantuje ona prawo mieszkańców jednostki samorządu terytorialnego do samorządowania sprawami publicznymi. Przejawia się to poprzez administrowanie i współzarządzanie, które polega na udziale obywateli i ich organizacji w podejmowaniu decyzji i wspólnym wykonywaniu zadań publicznych.

⁴ M. Gielda, *Partycypacja jako wartość administracji publicznej*, w: J. Zimmermann (red.), *Wartości w prawie administracyjnym*, Warszawa 2015, s. 181.

⁵ D. Długosz, J. J. Wygnański, *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Warszawa 2005, s. 12.

⁶ I. Lipowicz, *Pojęcie sfery wewnętrznej administracji państwowej*, Katowice 1991, s. 122.

⁷ Zagadnienia wspólnot samorządowych regulują obecnie: Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, t.j. Dz. U. 2019 poz. 506 z późn. zm. (dalej: u.s.g.); Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, t.j. Dz. U. 2019 poz. 511 z późn. zm. (dalej: u.s.p.); Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, t.j. Dz. U. 2019 poz. 512 z późn. zm. (dalej: u.s.w.).

⁸ I. Niżnik-Dobosz, *Partycypacja jako pojęcie i instytucja demokratycznego państwa prawnego i prawa administracyjnego*, w: B. Dolnicki (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, Warszawa 2014, s. 21–22.

Partycypacja społeczna polega na komunikowaniu się mieszkańców z władzami gminy oraz ich obustronnej współpracy. Tylko takie obustronne czynności mogą przynieść dla każdej ze stron współmierne korzyści. Przyczynia się to do współzarządzania gminą przez jej mieszkańców. Nie zostaną oni jedynie biernym podmiotem, który wykreował organ administracji publicznej. Współpraca oparta na odpowiednim dialogu jest podstawą udziału obywateli w zarządzaniu gminą. Identyfikuje ona potrzeby mieszkańców, a nie narzuca z góry gotowe rozwiązania⁹. Dlatego ważne jest, aby zagwarantować również udział obywateli w tworzeniu prawa miejscowego.

2. Prawo miejscowe

Termin prawo miejscowe, jak zauważa Dorota Dąbek, nie jest jednoznaczny. Jest on tożsamy ze znaczeniem, jakie nadała mu Konstytucja RP w art. 87 ust. 2. Objęto nim zatem jedynie źródła prawa powszechnie obowiązującego, stanowionego przez terenowe organy administracji rządowej oraz organy samorządu terytorialnego, obowiązujące na obszarze działania organów gminy, które je ustanowiły¹⁰. Bogdan Dolnicki wskazuje, że pojęcie to powinno być rozumiane jako akty *prawa* powszechnie obowiązującego stanowione przez terenowe organy administracji rządowej oraz organy samorządu terytorialnego, obowiązujące na obszarze działania organów, które je ustanowiły¹¹. W obecnym znaczeniu prawo miejscowe powinno być jednak rozumiane w znaczeniu wąskim, a mianowicie jako akty prawa powszechnie obowiązującego, stanowione przez terenowe organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego, które obowiązują na obszarze działania organów przepisami te ustanawiającymi. Teza ta w pełni znajduje oparcie w art. 87 ust. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którym prawo miejscowe to źródło prawa powszechnie obowiązującego na obszarze działania organów, które je ustanowiły. Są to bowiem akty prawne o zasięgu obowiązywania przestrzennie ograniczonym; obowiązują w granicach lokalnej właściwości organów stanowiących¹².

Jak zauważa NSA, w żadnym akcie prawnym nie ma sformułowanej legalnej definicji aktu prawa miejscowego, zatem przyjmuje się, że taki charakter mają akty normatywne zawierające normy postępowania o charakterze generalnym i abstrakcyjnym. Normatywny charakter aktu oznacza, że zawiera on wypowiedzi wyznaczające adresatom pewien sposób zachowania się, przybierający postać nakazu, zakazu lub uprawnienia. Charakter generalny oznacza, że normy zawarte w akcie definiują adresata poprzez wskazanie cech, a nie poprzez ich wymienienie z nazwy. Natomiast abstrakcyjność normy wyraża się w tym,

⁹ P. Śwital, *Gwarancje prawne udziału mieszkańców we współzarządzaniu gminą*, Radom 2019, s. 111–112.

¹⁰ D. Dąbek, *Prawo miejscowe*, wyd. 2, Warszawa 2015, s. 21.

¹¹ B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Warszawa 2016, s. 367.

¹² J. Boć (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.*, Wrocław 1998, s. 155.

że nakazywane, zakazywane lub dozwolone zachowanie ma mieć miejsce w pewnych, z reguły powtarzalnych okolicznościach, nie zaś w jednej konkretnej sytuacji. Akty muszą więc dotyczyć zachowań powtarzalnych, nie mogą zaś konsumować się przez jednorazowe zastosowanie¹³. Do uznania danego aktu prawnego za *akt prawa miejscowego* konieczne jest spełnienie łącznie dwóch przesłanek: materialnoprawnej, przejawiającej się w występowaniu w danym akcie przynajmniej jednej normy o charakterze generalnym i abstrakcyjnym, oraz formalnej, wynikającej z art. 94 Konstytucji RP¹⁴, zgodnie z którym organy samorządu terytorialnego ustanawiają *akty prawa miejscowego* obowiązujące na obszarze działania tych organów na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie¹⁵. Aby móc przypisać *aktowi* normatywnemu stanowionemu przez organ samorządu terytorialnego przymiot *prawa miejscowego*, należy wnikliwie poddać analizie jego cechy materialne i formalne. Konieczne jest zatem ustalenie, kto jest adresatem określonej normy postępowania oraz co było podstawą jego podjęcia. Tym samym, o charakterze danego *aktu* prawnego przesądza podstawa prawna *aktu* oraz regulowana nim materia¹⁶.

Prawo miejscowe powinno być stanowione w służbie dobra wspólnego mieszkańców wspólnoty samorządowej. Działalność prawotwórcza samorządu terytorialnego odgrywa istotną rolę w zakresie jego funkcjonowania zarówno pod kątem jego sprawności, jak też relacji organu jednostki samorządu terytorialnego z miejscową ludnością¹⁷. Jak zauważa Marian Zdyb, istnienie aktów prawa miejscowego nie może budzić wątpliwości. Wynika to z tego, iż faktyczne interesy podmiotów zamieszkujących na ściśle określonym terytorium mogą tworzyć odmienną niż na innych terenach bazę dla prawno-reglamentacyjnej działalności organów administracji publicznej. Ustawodawca na poziomie centralnym nie zawsze jest w stanie uregulować jednolicie sytuację prawną obywateli zamieszkujących w różnych jednostkach podziału terytorialnego. Ponadto regulowane prawem materie mogą wymagać często zmian, które warunkowane są specyficznymi lokalnymi okolicznościami, mogą również niejednokrotnie zaistnieć nagle okoliczności wymagające szybkiej i natychmiastowej reakcji¹⁸.

¹³ Wyrok NSA z dnia 20 września 2018 r. II OSK 2353/16, LEX nr 2576977.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.

¹⁵ Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 24 maja 2018 r. IV/SA/Po 240/18, LEX nr 2510086.

¹⁶ Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 14 marca 2019 r. III SA/Gd 71/19, LEX nr 2637416.

¹⁷ P. Śwital, *Dobro wspólne przy stanowieniu aktów prawa miejscowego przez mieszkańców gminy*, w: *Aksjologia prawa miejscowego*, t. I, pod red. J. Zimmermanna, Warszawa 2017, s. 592.

¹⁸ M. Zdyb, *Obywatel a organy samorządu terytorialnego i terenowe organy administracji rządowej. Normatywne podstawy wydawania decyzji administracyjnych dotyczących interesów indywidualnych w warunkach demokratycznego państwa prawnego*, Lublin 1992, s. 78.

3. Konsultacje społeczne w procesie stanowienia prawa lokalnego

Potrzeba konsultacji społecznych przy współtworzeniu prawa wynika z zasady demokratycznego państwa prawnego. Stanowią one formę bezpośredniego udziału w samorządzie terytorialnym¹⁹. Konsultacje społeczne są jedną z instytucji demokracji bezpośredniej, polegają na wyrażaniu przez członków zbiorowości opinii na temat przedstawionego jej zagadnienia, oraz jedną z metod dialogu obywatelskiego. Jest to proces informowania i zasięgania opinii obywateli podczas podejmowania najważniejszych decyzji dotyczących aktów prawnych, planowanych inwestycji oraz innych istotnych przedsięwzięć²⁰.

Jak słusznie stwierdza Roman Marchaj, konsultacje społeczne umożliwiają prowadzenie stałego dialogu pomiędzy społeczeństwem a organami władzy publicznej. Mogą być przeprowadzane na wszystkich poziomach stanowienia prawa, począwszy od parlamentarnej procedury ustawodawczej, a skończywszy na aktach prawa miejscowego, obowiązujących lokalnie. Dodatkowo w samorządzie terytorialnym konsultacje mogą poprzedzać podjęcie każdego rodzaju decyzji niepołączonej z koniecznością wydania odpowiedniej uchwały lub zarządzenia. Cechą wspólną wszystkich procedur konsultacyjnych w Polsce jest ich opiniodawczy charakter. Oznacza to, że nie stanowią one formy rozstrzygania o sprawach publicznych, lecz mają dostarczyć decydentowi opinii osób bezpośrednio dotkniętych planowanym rozstrzygnięciem. Dzięki temu organy władzy publicznej mogą stanowić lepsze prawo lub podejmować decyzje uwzględniające kontekst społeczny²¹.

W judykaturze podkreśla się, że *konsultacje społeczne* mają charakter opiniodawczy i są niewiążące, nie kreują prawa. Ich wyniki nie wiążą organów gminy w odróżnieniu od instytucji referendum gminnego. Powinny być one prowadzone z uwzględnieniem specyfiki warunków lokalnych. Służą one organizowaniu podejmowania decyzji w taki sposób, aby w jego trakcie umożliwić decydentowi zapoznanie się z opiniami osób trzecich. Proces konsultacji ma charakter subsydiarny w stosunku do podstawowego działania organów wypracowujących rozstrzygnięcia²². To gmina decyduje, w jakich sprawach ważnych dla niej będą przeprowadzane *konsultacje społeczne*. Skoro więc ustawodawca pozostawił gminie swobodę w zakresie wyboru zagadnień, które można poddać konsultacjom, to brak podstaw do czynienia zarzutu, że określone zagadnienie za takie nie zostało przez gminę uznane²³. Organ stanowiący jednostki

¹⁹ M. Pytlewska-Smółka, *Rola konsultacji jako partycypacji społecznej w samorządzie terytorialnym – aspekty prawne*, w: K. Głębicka, P. Śwital (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym – aspekty prawne, ekonomiczne i społeczne*, Radom 2016, s. 83–84.

²⁰ A. Ferens, R. Kondas, I. Matysiak, G. Rzeźnik, M. Szyrski, *Jak skutecznie prowadzić konsultacje społeczne w samorządach. Zasady i najlepsze praktyki współpracy samorządów z przedstawicielami społeczności lokalnych. Przewodnik dla samorządowców*, Warszawa 2010, s. 13.

²¹ R. Marchaj, *Samorządowe konsultacje społeczne*, Warszawa 2016, s. 17.

²² Wyrok NSA z dnia 13 grudnia 2017 r. II OSK 564/17, LEX nr 2441376.

²³ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 8 marca 2018 r. II SA/Rz 1260/17, LEX nr 2486266.

samorządu terytorialnego posiada kompetencję dyskrecyjną w zakresie decyzji o wyborze sposobu regulowania zasad i trybu przeprowadzania konsultacji z mieszkańcami (na podstawie – odpowiednio – art. 5a ust. 1 i 2 u.s.g., art. 3d ust. 2 u.s.p., art. 10a ust. 2 u.s.w.). Ma on możliwość podjęcia jednej uchwały, na podstawie której w danej jednostce samorządu terytorialnego będą przeprowadzane wszystkie konsultacje z mieszkańcami. Możliwe jest także ustanowienie uchwały określającej zasady i elementy trybu przeprowadzania konsultacji z mieszkańcami wspólne dla wszystkich konsultacji, które będą uzupełniane regulacjami odrębnych uchwał zawierających zasady i elementy trybu swoiste tylko dla konkretnych konsultacji. Kolejną możliwością jest stanowienie zasad i trybu przeprowadzania każdych konsultacji odrębną uchwałą. Konsultacje nie mogą ograniczać się tylko do przedstawienia tych planów, ale także do wysłuchania opinii na ich temat, ich modyfikowania i informowania o ostatecznej decyzji²⁴.

Skoro konsultacje stanowią rzeczywiste omówienie z mieszkańcami proponowanych zmian i wyrażenie przez nich opinii, to jednocześnie należy je uznać za metodę: 1) aktywizowania mieszkańców w procesie decyzyjnym przez włączanie ich do akumulowania danych, zwłaszcza na temat preferencji obywateli, ich oczekiwań i interesów, 2) pozyskiwania informacji od obywateli, rozumianą jako działanie zwrotne w stosunku do poczynąń informacyjnych organów gminy, 3) prowadzenia dialogu z mieszkańcami, zwłaszcza wtedy, gdy między obywatelami a organami gminy nie ma konsensusu, ale obie strony mają wolę dyskusji, zmiany stanowiska i osiągnięcia kompromisu, 4) negocjowania rozwiązań lub kierunków planowanych działań²⁵. Włączanie się członków lokalnych wspólnot samorządowych w rozwiązywanie wspólnych problemów umożliwia zarówno uzyskanie społecznej akceptacji dla działań organów władzy publicznej, jak i sprawowanie kontroli społecznej nad działalnością instytucji publicznych²⁶.

Przykładem konsultacji społecznych w zakresie współtworzenia prawa lokalnego jest miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. W polskim ustawodawstwie uregulowany został zakres, formy oraz przebieg udziału obywateli w procesie partycypacji w planowaniu przestrzennym. W wyniku tego państwo, gmina oraz obywatele stali się równorzędnymi partnerami procesu planowania, który ma polegać na ciągłych negocjacjach oraz konsultacjach²⁷. Obowiązującym obecnie aktem prawnym regulującym kwestie planowania i zagospodarowania przestrzennego jest ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym²⁸. Ustawa ta stanowi podstawę uchwał rad gmin w przedmiocie obligatoryjnego, obejmującego obszar całej gminy, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, w przed-

²⁴ Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 28 sierpnia 2018 r. IV SA/GI 598/18, LEX nr 2542035.

²⁵ J. Rybczyńska, *Partycypacja obywatelska na poziomie lokalnym w III Rzeczypospolitej Polskiej – próba oceny*, w: S. Michałowski (red.), *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej: dziesięć lat doświadczeń*, Lublin 2002, s. 115.

²⁶ D. R. Kijowski, *Partycypacja obywatelska w samorządowych procesach decyzyjnych – zagadnienia ogólne*, „Samorząd Terytorialny” 1–2(2010), s. 9.

²⁷ Z. Niewiadomski, *Planowanie przestrzenne – zarys systemu*, Warszawa 2003, s. 27.

²⁸ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, t.j. Dz. U. 2018 poz. 1945 ze zm.

miocie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jako aktu prawa miejscowego uchwalanego przez radę gminy w ramach przysługującego gminie „władztwa planistycznego”, jak również w przedmiocie szczególnej, trudnej do prawnego zakwalifikowania, znajdującej zastosowanie w sytuacji braku planu miejscowego, instytucji decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu²⁹.

Udział społeczeństwa w procedurze planowania rozpoczyna się od ogłoszenia o przystąpieniu do sporządzania danego planu miejscowego. Informacja ta, zgodnie z przepisem ustawy, musi być podana do publicznej wiadomości poprzez ogłoszenie w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, jak również w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości. Ogłoszenie to określa także formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących planu miejscowego (art. 11 pkt 1 u.p.z.p., art. 17 pkt 1 u.p.z.p.). Termin ten zgodnie z ustawą nie może być krótszy niż 21 dni od dnia ogłoszenia.

Składanie wniosków, zarówno do studium, jak i planu miejscowego, jest w zasadzie pierwszym etapem udziału społeczeństwa w procedurze planowania. Wnioski traktowane są jako propozycje mieszkańców, czy jednostek organizacyjnych do wstępnych ustaleń planistycznych i po rozpatrzeniu mogą być uwzględnione lub odrzucone. Rozpatrzenie wniosków zgodnie z przepisami nie może być dłuższe niż 21 dni od dnia upływu terminu ich składania.

Następnym, bardzo ważnym momentem partycypacji społecznej w procedurach planistycznych aktów planistycznych, jest etap wyłożenia projektu studium lub projektu planu miejscowego do publicznego wglądu (po niezbędnych uzgodnieniach i przy uwzględnieniu pozytywnie rozpatrzonych wniosków). Mieszkańcy danego terenu o wyłożeniu muszą być poinformowani poprzez ogłoszenie w prasie miejscowej, przez obwieszczenie oraz w zwyczajowo przyjęty sposób w danej miejscowości. Projekt planu miejscowego (z prognozą oddziaływania na środowisko) wykładany jest na okres co najmniej 21 dni.

Kolejnym etapem udziału społeczeństwa w planowaniu jest możliwość uczestnictwa w publicznej dyskusji nad unormowaniami zawartymi w projekcie studium/planu miejscowego – art. 11 pkt 10 u.p.z.p., art. 17 pkt 10 u.p.z.p. Zgodnie z przepisami, w dyskusji mogą brać czynny udział osoby zamieszkałe na danym terenie, a także osoby niezamieszkałe, jak również przedstawiciele różnych jednostek i organizacji.

Następnie w terminie minimum 21 dni (w przypadku studium) i minimum 14 dni (w przypadku planu miejscowego) od dnia zakończenia okresu wyłożenia każdy obywatel oraz jednostki organizacyjne mogą wносить uwagi do projektu studium/planu miejscowego. Uwagi dotyczyć mogą projektu planu w postaci, w jakiej został wyłożony do publicznego wglądu, art. 18 pkt 1 u.p.z.p. Uwagi, wnioski można składać w swoim imieniu lub w interesie ogólnym³⁰.

²⁹ H. Izdebski, I. Zachariasz, *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 17–31.

³⁰ Zob. m.in. A. Burlińska, *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jako narzędzie zarządzania przyrodą w mieście*, „Zrównoważony rozwój – Zastosowania” 4(2013), s. 133–143; B. J. Gawryszewska, *Uczestnictwo społeczne w gospodarowaniu przestrzenią gminy. Kultura*

Niezastosowanie się do ustawowych terminów z art. 17 pkt 9 u.p.z.p. może w znaczący sposób ograniczyć udział tzw. czynnika społecznego, tj. krąg osób i podmiotów zainteresowanych wzięciem czynnego udziału w procedurze sporządzania planu miejscowego, co w konsekwencji może spowodować, że przyjęte ustalenia planistyczne będą odmienne od tych, które zostałyby przyjęte, gdyby nie naruszono trybu sporządzania aktu planistycznego³¹.

Należy zwrócić uwagę na fakt, iż ustawowe instrumenty partycypacji społecznej, w tym przede wszystkim wnioski i uwagi do projektów planów, traktowane są tylko jako niezbędny wymóg proceduralnej poprawności przebiegu całego procesu. Ustawa stwarza sytuację, w której wymienione instrumenty nie dają, po pierwsze, możliwości wpływu na kształt projektu planu, a po drugie, co ważniejsze, dopuszczana jest możliwość całkowitego nieuwzględnienia opinii bez podania merytorycznego uzasadnienia³². Uczestnikom konsultacji często brakuje podstawowej wiedzy na temat treści planu. Wiedza ta powinna obejmować m.in. to, jaki jest cel i zakres planu, które ustalenia są przyjęte w sposób sztywny i wynikają np. z przepisów lub dokumentów wyższej rangi, a które mogą być zakwestionowane i stanowić przedmiot negocjacji. Skutkuje to tym, że składane uwagi mogą w ogóle nie dotyczyć jego przedmiotu (np. są związane z organizacją ruchu, ograniczeniem prędkości lub tonażu na drogach publicznych) albo są od razu odrzucane jako sprzeczne z ustawą lub studium, z czego mieszkańcy mogą w ogóle nie zdawać sobie sprawy³³.

4. Inicjatywa uchwałodawcza

Inicjatywa uchwałodawcza³⁴ mieszkańców stanowi istotne uprawnienie urzeczywistniające realizację zasady pomocniczości określonej w preambule Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Jest również istotnym narzędziem zwiększającym zaangażowanie mieszkańców w sprawy wspólnoty samorządowej³⁵. Przez inicjatywę uchwałodawczą obywateli rozumieć należy uprawnienia

przestrzeni gminy, Warszawa 2010; L. Stanek, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jako narzędzie równoważenia rozwoju obszarów wiejskich*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 1(2011), s. 91–102.

³¹ Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 lipca 2013 r., „Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego” z dnia 10 lipca 2013 r. poz. 2494.

³² T. Kaczmarek, M. Wójcicki, *Uspołecznienie procesu planowania przestrzennego na przykładzie Miasta Poznania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 77(2015), z. 1, s. 224.

³³ P. Jaworski, *Partycypacja w planowaniu przestrzennym*, Warszawa 2014, s. 6–7.

³⁴ W piśmiennictwie stosuje się także nazewnictwo obywatelska inicjatywa uchwałodawcza. Tak m.in.: J. Korczak, *Uczestnictwo mieszkańców gminy w inicjatywie uchwałodawczej*, „Nowe Zeszyty Samorządowe – Opinie Prawne” 3(2004), s. 26, a także: B. Dolnicki, *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza jako nowa forma partycypacji obywateli w podejmowaniu rozstrzygnięć na poziomie lokalnym*, w: M. Stec, M. Mączyński (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, Warszawa 2012, s. 113–114.

³⁵ M. Augustyniak, *Inicjatywa uchwałodawcza mieszkańców jako forma partycypacji społecznej w jednostkach samorządu terytorialnego wnioski de lege lata i postulaty de lege ferenda*, w: B. Dolnicki (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, Warszawa 2014, s. 359.

do rozpoczęcia procesu uchwalania prawa lokalnego przez jednostkę samorządu terytorialnego. Uznać więc można inicjatywę uchwałodawczą za odpowiednik inicjatywy ustawodawczej na poziomie gminy. Z racji tego, iż instytucja inicjatywy uchwałodawczej mieszkańców jest zagadnieniem ciągle jeszcze nowym w naszym systemie prawnym, w praktyce wykorzystana została dopiero kilkunkrotnie³⁶. Stosownie do zapisów art. 41 ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym z *obywatelską inicjatywą uchwałodawczą* może wystąpić grupa mieszkańców gminy, posiadających czynne prawa wyborcze do organu stanowiącego. Istotą inicjatywy uchwałodawczej jest możliwość przedstawienia przez grupę mieszkańców danej jednostki samorządu terytorialnego projektu konkretnej uchwały, a więc sformułowanie zarówno problemu, który powinien zostać rozstrzygnięty przez władze samorządowe, jak też propozycja sposobu jego rozwiązania – zawarta w treści projektu uchwały. Oczywiście decyzja o podjęciu uchwały lub nie, tak samo jak w przypadku innych projektów, jest samodzielną kompetencją rady gminy. W doktrynie wskazuje się jednak, że istotna jest możliwość podjęcia inicjatywy i związana z nią konieczność zajęcia się problemem przez radę gminy³⁷. Oznacza to, że ustawodawca powierzył radzie gminy możliwość regulowania wszystkich zagadnień ustrojowych gminy, o ile nie naruszają one przepisów ustaw oraz wszelkich kwestii związanych z inicjatywą uchwałodawczą. W zakresie stanowienia prawa należy odnieść się do domniemania kompetencji rady gminy (powiatu) i sejmiku województwa, bowiem jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej i przyznaje uprawnienia prawotwórcze samorządowi gminy, powiatu i województwa, to należy uznać, że właściwa jest rada³⁸.

Statut Miasta Warszawy wskazuje, że wnosząc projekt, wnioskodawca wskazuje swego przedstawiciela upoważnionego do reprezentowania go w pracach nad tym projektem. Projekt uchwały składany przez wnioskodawcę powinien zawierać: tytuł, podstawę prawną, przepisy merytoryczne, termin wejścia w życie. Do projektu uchwały dołącza się uzasadnienie, w którym powinny być zawarte: wyjaśnienie potrzeby i celu podjęcia uchwały, przedstawienie dotychczasowego stanu w zakresie objętym uchwałą, wskazanie różnicy pomiędzy dotychczasowym a projektowanym stanem, skutki finansowe realizacji uchwały³⁹.

Mimo ustawowego obowiązku nie wszystkie gminy wprowadziły możliwość udziału mieszkańców w procesie stanowienia prawa, np. w Radomiu inicjatywa uchwałodawcza przysługuje wyłącznie radnym, prezydentowi miasta, komisjom rady. Projekt uchwały składa się w formie pisemnej na ręce Przewodniczącego Rady w terminie nie krótszym niż dziesięć dni przed wyznaczoną datą sesji. Do projektu uchwały dołącza się zwięzłe uzasadnienie, które powinno: wyjaśnić

³⁶ B. Dolnicki, *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza jako nowa forma partycypacji...*, s. 113–123.

³⁷ W. Kisiel, *Udział jednostki w procedurze uchwałodawczej rady gminy (pytania de lege ferenda)*, w: M. Mączyński, M. Stec (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich...*, s. 108.

³⁸ K. Bandarzewski, P. Chmielnicki, W. Kisiel, *Prawo samorządu terytorialnego w Polsce*, Warszawa 2006, s. 151.

³⁹ § 29 Uchwały Nr XXII/743/2008 Rady miasta stołecznego Warszawy z dnia 10 stycznia 2008 r. w sprawie uchwalenia statutu miasta stołecznego Warszawy, Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 23, poz. 875 i Nr 141, poz. 4977 oraz 2014 poz. 6526 i poz. 10 422 z późn. zm.

potrzebę wydania uchwały, przedstawić rzeczywisty stan w dziedzinie, która ma być unormowana, przedstawić przewidywane skutki finansowe, gospodarcze i społeczne, które powstaną po wydaniu uchwały, wskazać źródła finansowania, jeżeli projekt uchwały pociąga za sobą obciążenia budżetu miasta, zawierać ewentualne wyniki przeprowadzonych konsultacji i dyskusji w sprawie, która ma być unormowana⁴⁰.

Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza winna być istotnym instrumentem aktywności obywatelskiej mieszkańców, dającym możliwość większego uczestnictwa w działaniach na rzecz gminy, miasta, sołectwa. To właśnie mieszkańcy podejmują rozstrzygnięcia, choć za pośrednictwem właściwych organów jednostek samorządu terytorialnego. Zatem obywatele przestają być tylko podmiotami administrowanymi, a zaczynają aktywnie uczestniczyć w sprawach publicznych, korzystając z możliwości wniesienia inicjatywy uchwałodawczej. Dzięki uczestnictwu w inicjatywie uchwałodawczej jednostka ma możliwość faktycznie realizować swoją podmiotowość zagwarantowaną w Konstytucji RP⁴¹. Pozwala ona członkom wspólnoty samorządowej partycypować (uczestniczyć) w rozstrzyganiu problemów wspólnoty, składających się na zadania publiczne wykonywane przez wspólnotę w interesie jej członków, czyli np. mieszkańców gminy. Świadomość możliwości włączenia się mieszkańców jednostek samorządu terytorialnego w proces uchwałodawczy rady powinna sprzyjać zaangażowaniu się członków wspólnoty samorządowej w działalność prowadzoną przez samorząd terytorialny w celu zaspokajania ich potrzeb. Realizacja obywatelskiej inicjatywy uchwałodawczej w samorządzie terytorialnym służy więc aktywizacji mieszkańców poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego, a także – w konsekwencji – rozwojowi oraz upodmiotowieniu tego samorządu, jak i kształtowaniu się społeczeństwa obywatelskiego⁴².

5. Zakończenie

Współczesny model administracji publicznej powinien stanowić odpowiedź na zachodzące zjawiska. Partycypacja społeczna może stać się odpowiedzią na wszystkie problemy w zakresie tworzeniu prawa lokalnego. Organizacje społeczeństwa obywatelskiego są uznawane za najlepsze podłoże rozwoju współczesnej demokracji. Demokracja partycypacyjna nie tylko otwiera system dla większego uczestnictwa, ale również dla bardziej transparentnego i wiarygodnego realizowania polityki publicznej. Powinna ona zapewniać legitymizację społeczną oraz

⁴⁰ § 48 ust. 1 Uchwały Nr 607/2013 Rady Miejskiej w Radomiu z dnia 30 września 2013 r. w sprawie przyjęcia i ogłoszenia tekstu jednolitego Statutu Miasta Radomia, Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego poz. 9979 z późn. zm.

⁴¹ A. Miruć, *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza*, „Samorząd Terytorialny” 1–2(2010), s. 37–38.

⁴² J. Szlachetko, *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza może być unormowana w statucie*, <<http://www.samorząd.lex.pl/czytaj/-/artykul/obywatelska-inicjatywa-uchwalodawcza-moze-byc-unormowana-w-statucie>>, dostęp: 01.10.2016.

społeczną kontrolę nad decydentami politycznymi poprzez wyposażenie obywateli w instrumenty i procedury pozwalające na wyrażenie ich woli politycznej⁴³.

Należy podkreślić, że włączanie się członków lokalnych wspólnot samorządowych w rozwiązywanie wspólnych problemów umożliwia zarówno uzyskanie społecznej akceptacji dla działań organów władzy publicznej, jak i sprawowanie kontroli społecznej nad działalnością instytucji publicznych⁴⁴. Należy zadbać również o stosowanie nowych technik konsultacji społecznych⁴⁵ w zakresie współtworzenia prawa miejscowego, są to m.in. sądy obywatelskie, panele obywatelskie, sondaż deliberacyjny, warsztaty przyszłościowe. Techniki takie znane są na gruncie polskiego ustawodawstwa m.in. w ustawie o rewitalizacji⁴⁶. Dają one możliwość zapoznania się z opinią społeczności lokalnej o planowanych działaniach. Celem stosowania technik partycypacyjnych jest aktywizacja mieszkańców oraz wzmocnienie wśród nich odpowiedzialności za podjęte rozstrzygnięcia.

Inicjatywa uchwałodawcza stanowi istotną wartość dla społeczności lokalnej. Pozytywnie wpływa na postawy obywatelskie oraz integruje mieszkańców gmin. Otrzymują oni możliwość kształtowania rozwoju jednostki samorządu terytorialnego, ale przede wszystkim inicjatywa uchwałodawcza przyczynia się do ściślejszej więzi mieszkańców. Uchwały podejmowane w tym trybie stanowią będą konstruktywną próbę rozwiązania problemów. Mieszkańcy nie będą ich jedynie diagnozować i sygnalizować, lecz będą proponować konkretne rozwiązania. Dlatego tak ważne jest, aby umożliwić mieszkańcom jednostek samorządu terytorialnego udział w procesie stanowienia prawa

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78 poz. 483 z późn. zm.

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, t.j. Dz. U. 2018 poz. 1398 ze zm.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, t.j. Dz. U. 2018 poz. 1945 z późn. zm.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, t.j. Dz. U. 2019 poz. 506 z późn. zm.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, t.j. Dz. U. 2019 poz. 511 z późn. zm.

Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, t.j. Dz. U. 2019 poz. 512 z późn. zm.

Orzecznictwo:

Wyrok NSA z dnia 20 września 2018 r. II OSK 2353/16, LEX nr 2576977.

Wyrok NSA z dnia 13 grudnia 2017 r. II OSK 564/17, LEX nr 2441376.

Wyrok WSA w Gdańsku z dnia 14 marca 2019 r. III SA/Gd 71/19, LEX nr 2637416.

Wyrok WSA w Poznaniu z dnia 24 maja 2018 r. IV SA/Po 240/18, LEX nr 2510086.

Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 8 marca 2018 r. II SA/Rz 1260/17, LEX nr 2486266.

Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 28 sierpnia 2018 r. IV SA/Gl 598/18, LEX nr 2542035.

⁴³ T. Schiller, *Local. A Global Outlook on Participation*, w: J. Lee, B. Kaufmann (red.), *Global Citizens in Charge*, Seul 2009, s. 246.

⁴⁴ D. R. Kijowski, *Partycypacja obywatelska...*, s. 9.

⁴⁵ Szerzej na ten temat: *Techniki*, <<http://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/>>, dostęp: 07.05.2019 r.; *Baza wiedzy*, <<https://konsultacje.um.warszawa.pl/baza-wiedzy/>>, dostęp: 07.05.2019.

⁴⁶ Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, t.j. Dz. U. 2018 poz. 1398 ze zm.

Rozstrzygnięcie nadzorcze Wojewody Kujawsko-Pomorskiego z dnia 8 lipca 2013 r., „Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego” z dnia 10 lipca 2013 r. poz. 2494.

Opracowania:

- Augustyniak M., *Inicjatywa uchwałodawcza mieszkańców jako forma partycypacji społecznej w jednostkach samorządu terytorialnego – wnioski de lege lata i postulaty de lege ferenda*, w: B. Dolnicki (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, Warszawa 2014.
- Bandarzewski K., Chmielnicki P., Kisiel W., *Prawo samorządu terytorialnego w Polsce*, Warszawa 2006.
- Boć J. (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.*, Wrocław 1998.
- Burlińska A., *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego jako narzędzie zarządzania przyrodą w mieście*, „Zrównoważony rozwój – Zastosowania” 4(2013), s. 133–143.
- Dąbek D., *Prawo miejscowe*, wyd. 2, Warszawa 2015.
- Długosz D., Wygnański J. J., *Obywatele współdecydują. Przewodnik po partycypacji społecznej*, Stowarzyszenie na rzecz forum inicjatyw pozarządowych, Warszawa 2005.
- Dolnicki B., *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza jako nowa forma partycypacji obywateli w podejmowaniu rozstrzygnięć na poziomie lokalnym*, w: M. Stec, M. Mączyński (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, Warszawa 2012.
- Dolnicki B., *Samorząd terytorialny*, Warszawa 2016.
- Dolnicki B. (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, Warszawa 2014.
- Ferens A., Kondas R., Matysiak I., Rzeźnik G., Szyrski M., *Jak skutecznie prowadzić konsultacje społeczne w samorządach. Zasady i najlepsze praktyki współpracy samorządów z przedstawicielami społeczności lokalnych. Przewodnik dla samorządowców*, Warszawa 2010.
- Gawryszewska B., *Uczestnictwo społeczne w gospodarowaniu przestrzenią gminy. Kultura przestrzeni gminy*, Warszawa 2010.
- Gielda M., *Partycypacja jako wartość administracji publicznej*, w: J. Zimmermann (red.), *Wartości w prawie administracyjnym*, Warszawa 2015.
- Giza-Poleszczuk A., Przybylska A., *Partycypacja obywatelska: od teorii do praktyki społecznej*, Warszawa 2014.
- Izdebski H., Zachariasz I., *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Komentarz*, Warszawa 2013.
- Jaworski P., *Partycypacja w planowaniu przestrzennym*, Warszawa 2014.
- Kaczmarek T., Wójcicki M., *Uspołecznienie procesu planowania przestrzennego na przykładzie Miasta Poznania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 77(2015), z. 1, s. 224.
- Kalisiak-Mędelska M., *Partycypacja społeczna na poziomie lokalnym jako wymiar decentralizacji administracji publicznej w Polsce*, Łódź 2015.
- Kijowski D. R., *Partycypacja obywatelska w samorządowych procesach decyzyjnych – zagadnienia ogólne*, „Samorząd Terytorialny” 1–2(2010).
- Kisiel W., *Udział jednostki w procedurze uchwałodawczej rady gminy (pytania de lege ferenda)*, w: M. Mączyński, M. Stec (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, Warszawa 2012.
- Korczak J., *Uczestnictwo mieszkańców gminy w inicjatywie uchwałodawczej*, „Nowe Zeszyty Samorządowe – Opinie Prawne” 3(2004), s. 26.
- Lipowicz I., *Pojęcie sfery wewnętrznej administracji państwowej*, Katowice 1991.
- Marchaj R., *Samorządowe konsultacje społeczne*, Warszawa 2016.
- Marczewska-Rytko M., *Demokracja bezpośrednia w teorii i praktyce politycznej*, Lublin 2001.
- Mączyński M., Stec M. (red.), *Partycypacja obywateli i podmiotów obywatelskich w podejmowaniu rozstrzygnięć publicznych na poziomie lokalnym*, Warszawa 2012.
- Miruć A., *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza*, „Samorząd Terytorialny” 1–2(2010).
- Niewiadomski Z., *Planowanie przestrzenne – zarys systemu*, Warszawa 2003.
- Niżnik-Dobosz I., *Partycypacja jako pojęcie i instytucja demokratycznego państwa prawnego i prawa administracyjnego*, w: B. Dolnicki (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym*, Warszawa 2014.

- Ostaszewski K., *Partycypacja społeczna w procesie podejmowania rozstrzygnięć w administracji publicznej*, Lublin 2013.
- Pytlewska-Smółka M., *Rola konsultacji jako partycypacji społecznej w samorządzie terytorialnym – aspekty prawne*, w: K. Głębicka, P. Śwital (red.), *Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym – aspekty prawne, ekonomiczne i społeczne*, Radom 2016.
- Rybczyńska J., *Partycypacja obywatelska na poziomie lokalnym w III Rzeczypospolitej Polskiej – próba oceny*, w: S. Michałowski (red.), *Samorząd terytorialny III Rzeczypospolitej: dziesięć lat doświadczeń*, Lublin 2002.
- Schiller T., *Local. A Global Outlook on Participation*, w: J. Lee, B. Kaufmann (red.), *Global Citizens in Charge*, Seul 2009.
- Stanek L., *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jako narzędzie równoważenia rozwoju obszarów wiejskich*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 1(2011), s. 91–102.
- Szlachetko J., *Partycypacja społeczna w lokalnej polityce przestrzennej*, Warszawa 2016.
- Śwital P., *Dobro wspólne przy stanowieniu aktów prawa miejscowego przez mieszkańców gminy*, w: *Aksjologia prawa miejscowego*, t. I, pod red. J. Zimmermanna, Warszawa 2017.
- Śwital P., *Garancje prawne udziału mieszkańców we współzarządzaniu gminą*, Radom 2019.
- Uziębło P., *Konstrukcja instytucji demokracji bezpośredniej w Konstytucji RP na tle współczesnych rozwiązań ustrojowych*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 12(2004).
- Zdyb M., *Obywatel a organy samorządu terytorialnego i terenowe organy administracji rządowej. Normatywne podstawy wydawania decyzji administracyjnych dotyczących interesów indywidualnych w warunkach demokratycznego państwa prawnego*, Lublin 1992.

Strony internetowe:

- Baza wiedzy*, <<https://konsultacje.um.warszawa.pl/baza-wiedzy>>, dostęp: 07.05.2019.
- Szlachetko J., *Obywatelska inicjatywa uchwałodawcza może być unormowana w statucie*, <<http://www.samorząd.lex.pl/czytaj/-/artykul/obywatelska-inicjatywa-uchwalodawcza-moze-byc-unormowana-w-statucie>>, dostęp: 07.05.2019.
- Techniki*, <<http://partycypacjaobywatelska.pl/strefa-wiedzy/techniki/>>, dostęp: 07.05.2019.

LEGAL FORMS OF INCLUSION OF CITIZENS IN CREATION ACTS OF LOCAL LAW

SUMMARY

Local democracy is considered one of the most important parts of the democratic system. It enables the articulation of civic needs and preferences. Creating grounds for active participation in creating local law for residents of local government units is one of the basic instruments for building a civil society. The aim of the article is to analyze legal provisions guaranteeing the inclusion of citizens in the creation of local law acts. The right to establish local law is expressed in social participation and is based on an appropriate system of values. The law-making activity of local self-government regulates the functioning of local self-government communities and creates the legal framework for its operation. The concept of local law and social participation institutions such as public consultation and legislative initiative are discussed in the paper.

KEY WORDS: commune, local law, social participation, social consultations, legislative initiative

PRAWO / LAW**PIOTR WOJNICZ****IZABELA SĘKOWSKA****USTALENIE TOŻSAMOŚCI OSOBY.
CZEŚĆ 2. ANALIZA DZIAŁALNOŚCI WYBRANEJ
JEDNOSTKI POLICJI, STUDIUM PRZYPADKÓW****Wstęp**

Identyfikacja nn¹ osób i nn zwłok stanowi bardzo istotne wyzwanie dla organów państwowych. Czynności wykonywane w celu ustalenia tożsamości stanowią wyraz głęboko zakorzenionej zasady humanitaryzmu w systemach prawnych poszczególnych państw. W polskim systemie administracyjno-prawnym instytucją powołaną do prowadzenia spraw identyfikacyjno-poszukiwawczych jest Policja. Prawodawca powierzył tej instytucji wykonywanie czynności zmierzających do przywrócenia imienia i nazwiska nn osobom i nn zwłokom. Działania te stanowią wyraz przywracania godności ludzkiej osobom, które zmarły bezimiennie bądź zostały znalezione, a z różnych przyczyn nie potrafią określić swoich danych personalnych. Przywrócona tożsamość porządkuje również sferę prawną życia ludzkiego.

W 2018 r. weszły w życie nowe przepisy prawne regulującą omawianą poniżej materię². Wejście nowych procedur było „niewątpliwie efektem zmian społecznych, prawnych, technologicznych, ale także zmian organizacyjnych w samej Policji. Wiązało się ono z uzyskaniem przez Policję nowych uprawnień, chociażby w zakresie prowadzenia bazy DNA, której zasoby wykorzystuje się między innymi do celów identyfikacyjnych w przypadku ujawnienia nn zwłok”³.

PIOTR WOJNICZ – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie Filia w Elku, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3333-6726>, e-mail: piwojnicz@wp.pl

IZABELA SĘKOWSKA – Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4074-0586>, e-mail: izabela.sekowska.dok@gmail.com

¹ Z łac. *non notus* – ‘nieznany’, w polskim systemie prawnym używa się sformułowania – *nazwisko nieznane*.

² Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznanych zwłok oraz szczątków ludzkich, Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77 (dalej: Zarządzenie nr 48).

³ P. Wojnicz, *Zmiana regulacji prawnych dotyczących poszukiwań osób zaginionych*, „Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej” 3(2018), s. 190.

Poniższy artykuł stanowi drugą część pracy na temat ustalania tożsamości osób. Została ona poświęconą charakterystyce problematyki identyfikacji nn zwłok i nn osób oraz procedurom prawnym stosowanym w praktyce na przykładzie Komendy Miejskiej Policji w Olsztynie. Z kolei w pierwszej części, pod tytułem *Ustalenie tożsamości osoby. Część 1. Procedury prawne, wybrane metody identyfikacyjne*, zostały przedstawione rozważania na temat procedur policyjnych i wybranych metod badawczych związanych z omawianą kwestią.

Należy zauważyć, że często na końcowy efekt ustalania tożsamości mają wpływ osobiste zaangażowanie policjantów realizujących czynności identyfikacyjne, ich pomysły na rozwiązanie problemu, empatia i podejście do wykonywania obowiązków służbowych. W połączeniu z niżej opisanymi procedurami i metodami stanowią one klucz do rozwiązania tajemnicy skrywanej przez bezimiennego człowieka lub ujawnione zwłoki.

Analiza danych statystycznych dotyczących ujawnienia nn osób i nn zwłok na przykładzie działalności wybranej jednostki Policji

Komenda Miejska Policji w Olsztynie obszarem swojego działania obejmuje miasto Olsztyn wraz z otaczającym go powiatem olsztyńskim. W strukturze organizacyjnej Komendy Miejskiej Policji w Olsztynie funkcjonuje wyodrębniony organizacyjnie Zespół do spraw Poszukiwań i Identyfikacji Osób. Nadzoruje on sprawy związane z identyfikacją nn osób i nn zwłok ujawnionych na terenie miasta Olsztyna oraz podległych Komendzie Miejskiej Policji czterech komisariatów Policji w Barczewie, Biskupcu, Dobrym Mieście i Olsztynku. Zespół ten w ciągu roku prowadzi kilkanaście spraw wymuszających ustalenie tożsamości czy to osoby żywej, czy też przeważnie zmarłej. Średnio w roku w Komendzie Miejskiej Policji w Olsztynie jest wszczynanych około 12–16 spraw dotyczących omawianej materii. Natomiast w prowadzeniu jest średnio około 24 spraw identyfikacyjno-poszukiwawczych⁴.

Wykres 1 wskazuje, iż największa liczba wszczętych postępowań w kierunku identyfikacji NN zwłok w Komendzie Miejskiej Policji w Olsztynie wystąpiła w latach 2016 i 2018 – 16 spraw. W 2016 r. tyle samo postępowań zakończono. W 2014 r. wszczęto 9 spraw identyfikacyjnych, natomiast w latach 2015 i 2017 – po 8 spraw. Najmniej wszczęć było w roku 2013 – 5 spraw. Podobnie sytuacja przedstawia się z zakończeniami postępowań poszukiwawczych; 11 spraw zakończono w latach 2014 i 2018, 7 spraw w roku 2017, najmniej zakończonych postępowań było kolejno w latach 2013 – 6 spraw oraz w 2015 – 5 spraw.

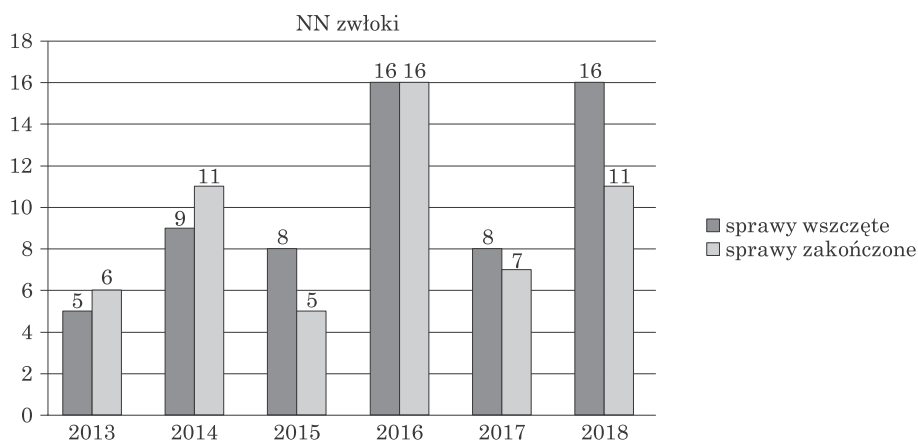
⁴ M. Kundzicz, *Na swoją tożsamość czekają latami*, „Gazeta Olsztyńska” z 13 maja 2016 r.

Tabela 1. Dane dotyczące liczby wszczętych i zakończonych spraw dotyczących identyfikacji NN zwłok w latach 2013–2018

NN zwłoki		
Rok	sprawy wszczęte	sprawy zakończone
2013	5	6
2014	9	11
2015	8	5
2016	16	16
2017	8	7
2018	16	11
Razem	62	56

Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

Wykres 1. Dane dotyczące liczby spraw identyfikacyjnych – NN zwłok

Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

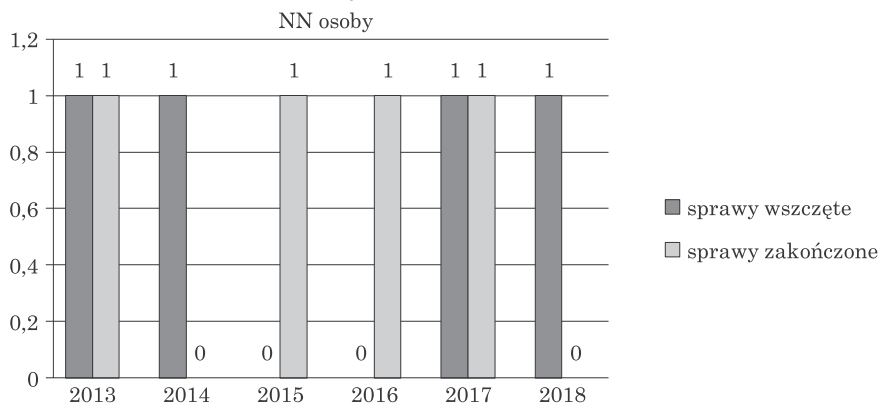
Dane ujęte w wykresie 2 podają, iż taka sama liczba wszczętych postępowań w kierunku identyfikacji nn osób w Komendzie Miejskiej Policji w Olsztynie wystąpiła w latach 2013, 2014, 2017 i 2018 – po jednej sprawie. Żadnego wszczęcia nie odnotowano w latach 2015 i 2016. Natomiast w przypadku zakończonych postępowań w latach 2013, 2015, 2016–2017 zakończono po jednym postępowaniu. W latach 2014 i 2018 nie odnotowano żadnych zakończonych spraw poszukiwawczych w kierunku nn osób.

Tabela 2. Dane dotyczące liczby wszczętych i zakończonych spraw dotyczących identyfikacji NN osób w latach 2013–2018

NN osoby		
Rok	poszukiwania wszczęte	poszukiwania zakończone
2013	1	1
2014	1	0
2015	0	1
2016	0	1
2017	1	1
2018	1	0
Razem	4	4

Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

Wykres 2. Dane dotyczące liczby spraw identyfikacyjnych NN osób

Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

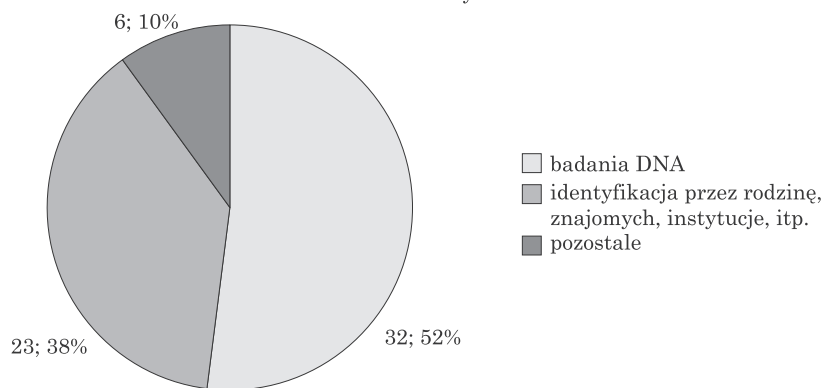
Jak wynika z wykresu 3, w latach 2013–2018 w celu identyfikacji zarówno nn zwłok, jak również nn osób zastosowano 61 metod badawczych. Większość, bo aż 52% stanowiły badania DNA, które pozwoliły na ustalenie tożsamości w prowadzonych w Komendzie Miejskiej w Olsztynie sprawach poszukiwawczych. W przypadku wyodrębnienia kodu DNA pobierany i izolowany jest materiał biologiczny od członków rodziny (nabłonek, krew, cebulki włosa), a następnie porównywany z poszukiwanym człowiekiem lub ujawnionymi zwłokami. 38% przypadków identyfikowanych jest przez członków rodziny, znajomych, osoby reprezentujące instytucje państwowe. Tylko 10% identyfikacji tożsamości poszukiwanych ludzi bądź ujawnionych zwłok ma status w tym przypadku „pozostałe”. Są to operacyjne metody stosowane przez Policję, które stanowią często tajemnicę służbową i dlatego nie jest możliwe przybliżenie tego zagadnienia w niniejszym opracowaniu.

Tabela 3. Metody badawcze zastosowane w identyfikacji NN zwłok i NN osób

Zastosowane metody badawcze	
Rodzaj badania	ilość badań
Badanie DNA	32
Identyfikacja przez rodzinę, znajomych, instytucje, itp.	23
Pozostałe	6
Razem	61

Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

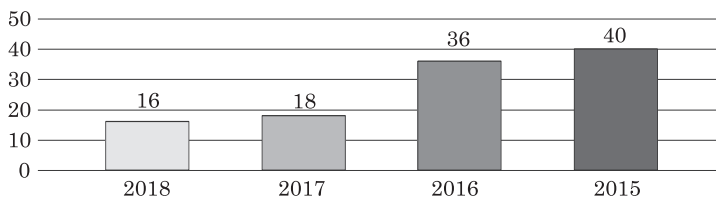
Wykres 3. Metody badawcze zastosowane w identyfikacji NN zwłok i NN osób
zastosowane metody badawcze

Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

Należy podkreślić, że wśród nn osób obok rzeczywiście niepotrafiących określić swoich danych personalnych z powodu choroby lub ułomności pojawiają się także osoby, które świadomie wprowadzają w błąd organy policyjne i wymiaru sprawiedliwości co do swoich danych personalnych. Dane dotyczące skali tego zjawiska można ocenić na podstawie statystyki Sądu Rejonowego w Olsztynie, który prowadzi sprawy z art. 65 Kodeksu wykroczeń. Artykuł ten stanowi,

Wykres 4. Dane statystyczne dotyczące wszczętych spraw na podstawie art. 65 Kodeksu wykroczeń przez Sąd Rejonowy w Olsztynie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Sądu Rejonowego w Olsztynie za lata 2015–2018.

że „kto umyślnie wprowadza w błąd organ państwowy lub instytucję upoważnioną z mocy ustawy do legitymowania: co do tożsamości własnej lub innej osoby oraz co do swego obywatelstwa, zawodu, miejsca zatrudnienia lub zamieszkania, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny”⁵. Według danych statystycznych Sądu Rejonowego w Olsztynie najwięcej takich przypadków było w roku 2015, natomiast najmniej w roku 2018. Na podstawie danych należy zauważyć tendencję spadkową tego zjawiska. Przyczyn spadku spraw wszczętych na podstawie art. 65 Kw można upatrywać w większej skuteczności organów ścigania, a także w powszechniejszej możliwości wykorzystania baz policyjnych typu AFIS w procesie ustalania tożsamości osób⁶.

Zastosowanie metod kryminalistycznych w praktyce na podstawie wybranych spraw identyfikacyjno-poszukiwawczych

Sprawa nr 1

Komenda Miejska Policji w Olsztynie od 1990 r. prowadzi sprawę dotyczącą ustalenia miejsca pobytu Tomasza Cichowicza⁷. W chwili zaginięcia miał 6 lat. Obecnie, jeżeli żyje, jest dorosłym mężczyzną. Do zaginięcia doszło 17 marca 1990 r. w Dobrym Mieście, powiat olsztyński, województwo warmińsko-mazurskie. Bawiący się nieopodal miejsca zamieszkania chłopiec – ginie. Pomimo że są to lata 90., ówczesne służby odpowiedzialne za poszukiwanie osób zaginionych wykazują się dużym zaangażowaniem w rozwikłanie tej sprawy. Funkcjonariusze penetrują przyległe tereny z wykorzystaniem m.in. psów tropiących. W akcji poszukiwawczo-penetracyjnej bierze udział ponad sto osób – policjanci, strażacy, ochotnicy. Ponadto pletwonurkowie przeczesują dno pobliskiej rzeki Łyny. Wykorzystane znaczne siły i środki nie przynoszą pozytywnego rezultatu. W trakcie prowadzonych poszukiwań powstały różne hipotezy dotyczące zaginięcia Tomasza Cichowicza. Według jednej z nich Tomasz Cichowicz został porwany przez nn mężczyznę. Świadczyć o tym mogą zeznania kolegi zaginionego, który w czasie zaginięcia bawił się z chłopcem. W rozmowie z matką zaginionego oświadczył, że widział „brzydkiego mężczyznę”, z którym mógł pójść Tomasz Cichowicz. Należy podkreślić, że następnego dnia chłopiec z niewiadomych powodów zaprzeczył tym faktom. Ponadto milicja przyjęła założenie, że zaginiony mógł się utopić w pobliskiej rzece Łynie. W związku z przyjętym założeniem, rzeka została dokładnie przeszukana na wysokości Dobrego Miasta. Z uwagi na fakt, że był to marzec, obfita roślinność nie przeszkadzała w poszukiwaniach.

⁵ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, Dz. U. 1971 Nr 12 poz. 114 (dalej: Kw).

⁶ <http://olsztyn.sr.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=468&Itemid=154>, dostęp: 19.05.2019.

⁷ Współautor artykułu posiada zgodę rodziny na wykorzystanie wizerunku i przebiegu sprawy do celów naukowych. Zgoda została wyrażona z myślą, że sprawa Tomasza Cichowicza dotrze do szerszego kręgu osób, a tym samym pomoże w ustaleniu losów osoby zaginionej.

Widoczność w rzece była dobra. Inna hipoteza zakładała, że Tomasz Cichowicz uległ nieszczęśliwemu wypadkowi.

W 2008 r. specjaliści z Komendy Głównej Policji wykonali progresję wiekową zaginionego, w trakcie której przeanalizowali fotografie bliższej i dalszej rodziny Tomasza Cichowicza. Wymóg taki nakazywało ówczesne prawo dotyczące poszukiwań osób zaginionych. Obecne przepisy regulujące opisywaną materię przewidują, żeby przed złożeniem sprawy poszukiwawczo-identyfikacyjnej za osobą zaginioną do archiwum, została wykonana progresja wiekowa. W przypadku osoby małoletniej czynność ta jest obligatoryjna. Przy progresji wiekowej osoby małoletniej bądź postarzaniu twarzy osoby dorosłej bardzo ważna jest dokumentacja fotograficzna dotycząca zarówno osoby zaginionej, jak i najbliższych członków rodziny, szczególnie rodzeństwa. W przypadku osób dorosłych bardzo ważne są także informacje dotyczące stylu życia, przyzwyczajzeń osoby, np. zdrowego trybu życia, przebytych chorób, narkomanii czy alkoholizmu. Okoliczności te determinują proces starzenia się. Ponadto przy ujawnieniu NN osoby żywej starszej, która nie wiadomo, jak się nazywa czy gdzie mieszka, można zastosować odwrotność tej metody, czyli odtworzyć jej twarz z lat wcześniejszych.

Fot. 1. Progresja wiekowa zaginionego Tomasza Cichowicza
Źródło: Materiały archiwalne KMP w Olsztynie (opracowanie własne).

Zmiany cywilizacyjne, przede wszystkim w sferze prawnej i technologicznej, jakie nastąpiły na przestrzeni ostatnich dwóch dekad, spowodowały, że udoskonalono dotychczasowe metody i techniki badawcze, zostały wdrożone instrumenty prawne oraz powstała możliwość poprzez portale społecznościowe przekazania informacji o zaginięciu szerszemu kręgowi ludzi, a sprawa Tomasza Cichowicza jest wciąż analizowana. Nowelizacja ustawy o Policji z 2014 r. dała możliwość konfrontacji materiału genetycznego pobranego od rodziny zaginionego z polską bazą danych DNA oraz z podobnymi bazami w innych krajach europejskich. Także rodzina za pomocą współczesnych portali społecznościowych Nasza Klasa czy Facebook naświetliła problem zaginięcia Tomasza Cichowicza nie tylko na obszarze Polski, ale też w krajach Unii Europejskiej i w Ameryce. Efektem tego była wiadomość przesłana do rodziny od obywatela USA, który podał się za Tomasza. Informacja ta nie została potwierdzona ani przez rodzinę, ani przez organy policyjne. Miejsce przebywania Tomasza Cichowicza do chwili obecnej jest nieznane.

Sprawa nr 2

30 stycznia 2002 r. w jednym z mieszkań na osiedlu Nagórki w Olsztynie ujawniono zwłoki mężczyzny. W związku z tym, że zwłoki znajdowały się w wannie, denata określono jako „mężczyznę z wanny”. Mężczyzna popełnił samobójstwo. Ponieważ w mieszkaniu znajdowały się dokumenty denata, a tożsamość mężczyzny została potwierdzona przez jego znajomych, funkcjonariuszom z jednostki w Mrągowie zlecono powiadomienie najbliższej rodziny zmarłego Zbigniewa T. Wówczas okazało się, że Zbigniew T. żyje, a dowód (książeczkowy) zagubił w drodze do wojska w 1983 r. Po latach przyznał, że do zagubienia dowodu doszło w dyskotecce. W związku z zaistniałą sytuacją wszczęto sprawę identyfikacyjną w celu ustalenia tożsamości zmarłego mężczyzny. Wiedza na temat nn mężczyzny była uboga. Przez dziesięć lat żył w konkubinacie pod nazwiskiem Zbigniew T. O sobie mówił niewiele. Zajmował się informatyką oraz nielegalnym obrotem płytami CD. Z tego też powodu popadł w konflikt z prawem. Znajomi znali go pod przybranym nazwiskiem.

W 2013 r. ponownie zintensyfikowano wysiłki mające na celu ustalenie tożsamości „mężczyzny z wanny”. Prace polegały przede wszystkim na przeprowadzeniu głębokiej analizy kryminalistycznej zdarzeń, ponownym rozpytaniu wszystkich osób znających zmarłego, analizie materiałów archiwalnych zarówno policyjnych, jak i akt prokuratorskich. Na podstawie strzępków uzyskanych informacji funkcjonariusze ustalili, że mężczyzna był nadzwyczaj inteligentny i w chwili słabości wspominał o tym, że interesował się fizyką jądrową. Założono, że w latach 90. nie było wielu takich ludzi, a tym bardziej uczelni, które kształciłyby w kierunku fizyki jądrowej. Jeden z nauczycieli akademickich zajmujących się fizyką jądrową rozpoznał na fotografii swojego kolegę Piotra A. Za pomocą baz danych ustalono, że rodzina Piotra A. zgłosiła jego zaginięcie. 1 stycznia 2002 r. sąd na wniosek rodziny uznał Piotra A. za zmarłego. Ponadto ustalono, że zidentyfikowany mężczyzna był poszukiwany przez wymiar sprawiedliwości za oszustwa.

Sprawa nr 3

Komenda Miejska Policji w Olsztynie od 10 czerwca 2018 r. prowadziła czynności dotyczące ujawnienia zwłok mężczyzny o nieustalonych personaliach w Jeziorze Długim w Olsztynie od strony ul. Leśnej. Na miejscu policjanci zastali osoby zgłaszające, które oświadczyły, iż w czasie kąpieli spostrzegły na wodzie unoszący się przedmiot przypominający boje. Okazało się, iż jest to ciało mężczyzny. Po wydobyciu na brzeg, mężczyzna nie dawał żadnych oznak życia. Na jego głowie, w okolicy skroniowej, widniały dwie małe rany mogące świadczyć o postrzale. Mężczyzna miał krótkie włosy i rudą brodę, ubrany był w jasną koszulkę typu polo oraz czarne spodnie dresowe, na stopach miał buty w kolorze białym. Miał około 30–40 lat.

Wstępnie czynności prowadzono w kierunku ewentualnego pozbawienia życia mężczyzny oraz udziału osób trzecich. W celu wyjaśnienia wszelkich okoliczności

związanych ze śmiercią mężczyzny przystąpiono do wykonania czynności w trybie art. 308 kpk – w koniecznym zakresie⁸. Wykonano niezbędne czynności, takie jak:

- zabezpieczenie ciała nn mężczyzny,
- przeprowadzenie wstępnych oględzin zwłok,
- przeprowadzenie oględzin miejsca ujawnienia zwłok oraz terenów przyległych,
- zabezpieczenie zapisów monitoringu miejskiego wokół Jeziora Długiego,
- zabezpieczenie przedmiotów, które mogły należeć do nn mężczyzny,
- przesłuchanie osób, które ujawniły nn mężczyznę,
- przesłuchanie osób przebywających i zamieszkujących stale wokół wymienionego zbiornika wodnego,
- inne czynności mające zasadnicze znaczenie dla dalszego postępowania.

11 czerwca 2018 r. Prokuratura Rejonowa Olsztyn-Północ wszczęła śledztwo w przedmiotowej sprawie, powołała biegłych w celu przeprowadzenia sekcji zwłok, badań na zawartość alkoholu w pobranych próbkach krwi i moczu, przeprowadzenia badań toksykologicznych. Zlecono również ekspertyzy biegłych z zakresu badań biologicznych i daktyloskopijnych. Ponadto zwrócono się do lokalnych mediów z prośbą o upublicznienie informacji o ujawnieniu zwłok nn mężczyzny i jego wizerunku w celu pozyskania informacji od społeczeństwa na ten temat. Należy podkreślić, że taki sposób upublicznienia wiadomości przewiduje Zarządzenie nr 48, jednakże wcześniej zdjęcie należy poddać obróbce komputerowej⁹. Informacja i wizerunek nn mężczyzny ukazały się m.in. w „Gazecie Wyborczej”. Były również szeroko komentowane w mediach społecznościowych¹⁰. Po opublikowaniu informacji w Komendzie Miejskiej Policji w Olsztynie stawili się świadkowie, którzy przekazali wiedzę na temat ostatnich dni życia denata. Jednakże informacje te nie przyczyniły się do ustalenia tożsamości nn mężczyzny.

Wykonano wiele czynności kryminalistycznych mających na celu identyfikację osoby, odnalezienia broni palnej i wyjaśnienia okoliczności śmierci. Przy wykorzystaniu niestandardowych metod 20 czerwca 2018 r. w strukturze dna jeziora ujawniono pistolet wraz z magazynkiem i amunicją, który następnie został zabezpieczony i przekazany do badań biegłym z zakresu broni palnej i amunicji oraz daktyloskopii.

Wyniki badań na zawartość alkoholu we krwi i moczu wykazały brak jego obecności. Badania chemiczno-toksykologiczne wykluczyły, by mężczyzna w chwili zgonu był pod działaniem środków odurzających, substancji psychotropowych, substancji psychoaktywnych, leków czy alkoholi niekonsumpcyjnych. Została zlecona ekspertyza kryminalistyczna z zakresu genetyki sądowej mająca na celu

⁸ Art. 308 § 1 KPK – w granicach koniecznych dla zabezpieczenia śladów i dowodów przestępstwa przed ich utratą, zniekształceniem lub zniszczeniem, prokurator albo Policja może w każdej sprawie, w wypadkach niecierpiących zwłoki, jeszcze przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, przeprowadzić w niezbędnym zakresie czynności procesowe, a zwłaszcza dokonać oględzin, w razie potrzeby z udziałem biegłego, przeszukania[...].

⁹ Zarządzenie nr 48, § 57.

¹⁰ <<http://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,23539915,opublikowano-wizerunek-ofiary-znad-jeziora-dlugiego.html>, <https://wiadomosci.wp.pl/topielec-z-jeziora-dlugiego-w-olsztynie-kim-jest-tajemniczy-mezczyzna-z-rana-postrzalowa-glowy-6275343654192769a>>, dostęp: 17.03.2019.

ustalenie, czy DNA wyizolowane z opakowania po nabojach i koszyka do naboii ujawnionych nieopodal miejsca zdarzenia jest zgodne z profilem DNA oznaczonym od denata. Ekspertyza potwierdziła, że profil DNA niezidentyfikowanego dotąd mężczyzny był zgodny z profilem DNA stwierdzonym na ujawnionych przedmiotach. Wykonane czynności nie przyczyniły się jednak do ustalenia, kim był mężczyzna, którego ciało znaleziono w Jeziorze Długim w Olsztynie.

Kolejnym etapem śledztwa było ustalenie na podstawie numerów ewidencyjnych pistoletu, danych osobowych posiadacza broni. Ustalono, iż broń zarejestrowana była na Łukasza R. zameldowanego w województwie zachodniopomorskim. Czynności procesowe z udziałem rodziny denata oraz innych przesłuchanych świadków potwierdzały tezę, iż nn mężczyzna to Łukasz R. Rodzina zgłosiła jego zaginięcie w 2017 r. Z ustaleń wynika, że osoba, której tożsamość ujawniono, była pasjonatem strzelectwa.

W celu jednoznacznej weryfikacji tezy pobrano materiał porównawczy od rodziców Łukasza R. i zlecono badania genetyczne z zakresu pokrewieństwa, aby stwierdzić, czy profil DNA wyizolowany od mężczyzny ujawnionego w wodach Jeziora Długiego w Olsztynie pochodzi od biologicznego syna państwa R. Dowód z badań genetycznych jednoznacznie potwierdził założoną hipotezę – mężczyzną ujawnionym 10 czerwca 2018 r. w wodach Jeziora Długiego w Olsztynie był Łukasz R.

Na podstawie wyników przeprowadzonych oględzin zewnętrznych i otwarcia zwłok denata stwierdzono, iż przyczyną jego nagłej, gwałtownej śmierci były obrażenia czaszkowo-mózgowe wskutek postrzału z broni palnej. Rana postrzałowa znajdująca się z lewej strony głowy miała cechy rany wlotowej z otarciem naskórka stanowiącym tzw. obrażenia sztancowe, powstające na skutek kontaktu skóry z powierzchnią czołową lufy broni. Obecność obrażeń wskazywała, że miał miejsca postrzał z przyłożenia lub bezpośredniego pobliża. Całość obrazu sekcyjnego pozwala przyjąć, iż był to postrzał z „ręki własnej”. Cechy ostrego rozdzicia płuc wskazywały, że po postrzale, kiedy czynności życiowe były jeszcze zachowane, ciało znajdowało się w wodzie. Przeprowadzona sekcja zwłok nie dostarczyła dowodów udziału osób trzecich w spowodowaniu śmierci Łukasza R.

Zakończenie

Identyfikacja nn osób i nn zwłok stanowi jedną z wielu płaszczyzn działania jednostek policyjnych. Tę bardzo istotną sferę życia społecznego prawodawca powierzył Policji. Analizując działalność Komendy Miejskiej Policji w Olsztynie, należy stwierdzić, że nie jest to zjawisko bardzo powszechne, ale biorąc pod uwagę potencjał emocjonalny jest medialne i budzi duże zainteresowanie społeczne.

W artykule zostały przedstawione trzy sprawy dotyczące ustalenia tożsamości osób. Pierwsza z nich nie dotyczy bezpośrednio identyfikacji osoby, ale z uwagi na fakt, że zastosowano w niej progresję wiekową, została uwzględniona w opracowaniu. Wykorzystana metoda progresji wiekowej spowodowała,

że w sprawę zostały zaangażowane współczesne środki komunikacji społecznej, a dzięki temu pojawiły się nowe wątki mogące przybliżyć wyjaśnienie okoliczności zaginięcia Tomasza Cichowicza. Jednocześnie mogą pomóc w identyfikacji dzisiaj czterdziestoletniego mężczyzny. W chwili zaginięcia Tomasz Cichowicz miał 6 lat.

Następne dwie wytypowane sprawy dotyczą bezpośrednio identyfikacji nn mężczyzn w różnym czasie i w różnych okolicznościach. Pierwszy żył przez wiele lat pod przybranymi danymi personalnymi. Dzięki „powrotowi” do starej sprawy i ponownemu przeanalizowaniu dawnych faktów udało się ustalić jego tożsamość. Natomiast w drugim przypadku mamy do czynienia z człowiekiem, który popełnił samobójstwo, ale pozostawił ślady, które w odpowiedni sposób zabezpieczone przez technikę kryminalistyczną przyniosły szybko pozytywny efekt.

W przedstawionym artykule zaprezentowane zostały procedury i metody badawcze poświęcone identyfikacji osób. Zwrócono także uwagę na fakt, że najczęściej najbardziej skutecznymi metodami ustalania tożsamości osób są badania kodu genetycznego. W następnej kolejności, o ile pozwalają na to okoliczności ujawnienia zwłok oraz stan ich rozkładu, jest okazanie najbliższym członkom rodziny. Praktyka jednak wskazuje, że podczas identyfikacji należy korzystać z różnych metod. Wykonanie dokładnych czynności na miejscu zdarzenia, rzetelne zabezpieczenie śladów kryminalistycznych, rozpytanie świadków, osób z najbliższego otoczenia, skutkują ustaleniem tożsamości nieznaney osoby. Jeżeli nie zidentyfikowano osoby w pierwszym okresie od jej ujawnienia, to na dalszym etapie identyfikacji na pewno czynności te okażą się bardzo przydatnym narzędziem badawczym. Należy również podkreślić bardzo ważną, aczkolwiek nie zawsze docenianą, rolę, jaką w procesie ustalania tożsamości odgrywa analiza kryminalistyczna oraz ponowne weryfikowanie „starych” niezamkniętych jeszcze spraw. Osobiste zaangażowanie osób prowadzących sprawę identyfikacyjno-poszukiwawcze, ich twórczy wkład w rozwiązanie problemów i zdolności dedukcyjne niejednokrotnie pozwalają na przywrócenie tożsamości nn osób i nn zwłok. Właściwa postawa oraz wykorzystane procedury i metody badawcze wielokrotnie przynoszą pozytywny rezultat.

BIBLIOGRAFIA

Akty prawne:

- Ustawa o Policji z dnia 6 kwietnia 1990 r., Dz. U. z 2017 r. poz. 2067 z późn. zm.
- Ustawa Kodeks postępowania karnego z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz. U. z 2018 r. poz. 1987.
- Ustawa Kodeks wykroczeń z dnia 20 maja 1971 r., Dz. U. 1971 Nr 12 poz. 114.
- Zarządzenie nr 48 Komendanta Głównego Policji z dnia 28 czerwca 2018 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osoby zaginionej oraz postępowania w przypadku ujawnienia osoby o nieustalonej tożsamości lub znalezienia nieznananych zwłok oraz szczątków ludzkich, Dz. Urz. KGP z 2018 r., poz. 77.

Opracowania:

- Kundzicz M., *Na swoją tożsamość czekają latami*, „Gazeta Olsztyńska” z 13 maja 2016 r.
- Wojnicz P., *Zmiana regulacji prawnych dotyczących poszukiwań osób zaginionych*, „Zeszyty Naukowe Gdańskiej Szkoły Wyższej” 3(2018), s. 175–192.

Źródła internetowe:

<http://olsztyn.sr.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=468&Itemid=154>, dostęp: 19.05.2019.

<http://olsztyn.wyborcza.pl/olsztyn/7,48726,23539915,opublikowano-wizerunek-ofiary-znad-jeziora-dlugiego.html>

<https://wiadomosci.wp.pl/topielec-z-jeziora-dlugiego-w-olsztynie-kim-jest-tajemniczy-mezczyzna-z-rana-p>.

**IDENTIFICATION OF THE PERSON – ANALYSIS OF THE ACTIVITIES
OF THE SELECTED POLICE COMMEND, CASE STUDY – PART 2**

SUMMARY

Establishing the identity of the dead and the living person is an important element in the functioning of every society. Giving them names is respect for their dignity and a humane approach to every human being. As important as this sphere of life is the state institutions have worked out quite meticulous procedures to regulate the issue.

KEY WORDS: identification, identity, dactyloscopy, Police

PRAWO KANONOCZNE / CANON LAW**Ks. PAWEŁ MAKAREWICZ****ALKOHOLIZM JAKO PRZYCZYNA NIEZDOLNOŚCI
DO PODJĘCIA ISTOTNYCH OBOWIĄZKÓW
MAŁŻEŃSKICH NA PRZYKŁADZIE WYBRANYCH
SPRAW O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA
W SĄDZIE BISKUPIM DIECEZJI EŁCKIEJ****1. Wprowadzenie**

Małżeństwo, które powstaje przez akt woli wyrażony za pomocą zgody małżeńskiej, ustanawiane jest w jednym momencie, jednak na nim się nie kończy, ale przeciwnie, od niego rozpoczyna swój rozwój jako wspólny plan życia. Choć można wskazać na konstytutywny moment początkowy małżeństwa, to jednak już ten moment zawiera w sobie pewną szczególną dynamikę, która ma się realizować na przestrzeni całego wspólnego życia małżonków¹. Ten specyficzny wymiar zgody małżeńskiej odnajduje swój wyraz w numerze trzecim kanonu 1095 Kodeksu Prawa Kanonicznego – prawodawca wskazuje tu na nieważność zawieranego małżeństwa przez tych, którzy z przyczyn natury psychicznej nie są zdolni do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich². Źródłem tej normy jest prawo naturalne³, zaś o potrzebie jej kodyfikacji w aktualnym Kodeksie Prawa Kanonicznego może świadczyć chociażby powszechność jej występowania we współczesnym sądownictwie kościelnym⁴. Podobnie jak w Sądzie Biskupim

Ks. PAWEŁ MAKAREWICZ – pomocniczy wikariusz sądowy Sądu Biskupiego Diecezji Ełckiej, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7422-6203>, e-mail: makarewiczpawel@interia.pl

¹ P. J. Viladrich, *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002, s. 71.

² *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” 1983, t. 75, pars II, 1–317 (pol. Kodeks Prawa Kanonicznego), c. 1095 n. 3 (dalej: CIC).

³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (5 września 1986)*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1998)*, opr. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, nr 65, s. 99; W. Góralski, *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według kan. 1095, nn. 1–3 KPK. Próba syntezy*, „Prawo Kanoniczne” 39(1996), nr 3–4, s. 25.

⁴ P. Bianchi, *Levoluzione della giurisprudenza rotale in materia di incapacità al matrimonio*, „Quaderni dello Studio Rotale” 19(2009), s. 86; P. Majer, *Rozeznanie oceniałące*, „Prawo Kanoniczne” 54(2011), nr 1–2, s. 403.

Diecezji Elckiej, także w innych polskich sądach kościelnych w ogromnej większości procesów rozpatrywana jest nieważność małżeństwa na podstawie kanonu 1095, a w szczególności numeru trzeciego tej normy⁵.

Procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa dość powszechnie wskazują na alkoholizm jako poważny czynnik bezpośrednio lub pośrednio wpływający na faktyczny rozpad małżeństwa, jak również na przyczynę jego nieważności⁶. Z praktyki sądów biskupich wynika, że choroba alkoholowa najczęściej jest rozpatrywana w ramach kanonu 1095 n. 3 Kodeksu Prawa Kanonicznego, czyli jako przyczyna natury psychicznej powodująca niezdolność osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich⁷. Na alkoholizm jako zaburzenie psychiczne wskazuje definicja wydana w 1952 r. przez Komitet Ekspertów Światowej Organizacji Zdrowia. Czytamy tu m.in.: „alkoholikami są ludzie pijący nadmiernie, u których zależność od alkoholu osiągnęła taki stopień, że przejawiają oni bądź łatwe do zauważenia zaburzenia psychiczne, bądź zachowują się w sposób przynoszący szkodę ich zdrowiu fizycznemu i psychicznemu, ich stosunkom z osobami drugimi, ich sytuacji społecznej i ekonomicznej; są to również ludzie, którzy wykazują objawy zwiastujące takie zaburzenia. A zatem wymagają oni leczenia”⁸. Na to, że problem alkoholowy wiąże się ściśle z zagadnieniem osobowości człowieka uzależnionego, wskazują sposoby leczenia alkoholika. Oprócz stosowania środków farmakologicznych i psychotropowych podejmuje się przede wszystkim terapię, zmierzającą do odbudowania jego zaburzonej osobowości⁹.

2. Alkoholizm – ujęcie doktrynalne

Alkoholizm stanowi bardzo skomplikowane zjawisko społeczne, gdyż z jednej strony obejmuje całokształt szkód, jakie występują bezpośrednio u osoby pijącej, zaś z drugiej strony jego negatywne konsekwencje nie ograniczają się jedynie do samych alkoholików, ale dotyczą członków ich rodzin oraz pozostałej części społeczeństwa¹⁰. Alkoholizm stanowi poważny problem społeczny, psychologiczny oraz prawny, ale należy zauważyć, że skutki nadużywania alkoholu i uzależnienia od niego najszybciej przejawiają się w społecznym funkcjonowaniu człowieka, a zwłaszcza w małżeństwie i rodzinie alkoholika, ponieważ w sposób dramatyczny uwidacznia się tu proces degradacji moralnej i psychicznej¹¹.

⁵ F. Daneels, *Cause polacche nella Segnatura Apostolica – esperienze e suggerimenti*, w: *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, pod red. U. Nowickiej, Warszawa 2014, s. 22.

⁶ A. Dziega, *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 7(1997), s. 90.

⁷ W. Krupa, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1(1996), nr 6–7, s. 133.

⁸ K. Frieske, R. Sobiech, *Pijaństwo – interpretacje problemu społecznego*, Warszawa 1986, s. 86.

⁹ W. Bołoz, *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997, s. 127; T. Kulisiewicz, *Zespół uzależnienia alkoholowego. Rozpoznanie i leczenie*, Warszawa 1984.

¹⁰ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009, s. 185.

¹¹ W. Krupa, *Alkoholizm...*, s. 133–134.

Chociaż skutki ostrego zatrucia alkoholem i następstwa, jakie towarzyszą przewlekłemu nadużywaniu alkoholu, były znane już filozofom i lekarzom starożytnym, takim jak Platon, Hipokrates czy Gallen, to jednak nie od początku alkoholizm był traktowany jako schorzenie¹². Pierwsza próba dokonania opisu alkoholizmu jako choroby przewlekłej została podjęta przez szwedzkiego lekarza Magnusa Hussa i właśnie od niego pochodzi nazwa „alkoholizm chroniczny”, która oznacza nałogowe nadużywanie alkoholu¹³. Współczesna medycyna uznaje alkoholizm za chorobę¹⁴ określaną mianem biopsychologicznej i charakteryzującą się tym, że u każdej osoby jej przebieg jest inny¹⁵. Światowa Organizacja Zdrowia zaproponowała następującą definicję alkoholizmu: „Alkoholizm to każdy sposób picia napojów alkoholowych, który wykracza poza miarę tradycyjnego, zwyczajowego spożycia, albo poza ramy obyczajowego, przyjętego w całej społeczności picia towarzyskiego, bez względu na czynniki etiologiczne, które do takiego zachowania prowadzą i niezależnie od zakresu, w jakim te czynniki etiologiczne zależą od dziedziczności, konstytucji oraz nabytych wpływów fizjopatologicznych i metabolicznych”¹⁶. Wśród przyczyn uzależnienia alkoholowego najczęściej wymienia się następujące: „wadliwe stosunki rodzinne, systematyczne używanie przez rodziców środków odurzających, palenie papierosów, picie napojów alkoholowych, niski poziom wykształcenia danej osoby – chociaż ta choroba dotyka również ludzi z wyższym wykształceniem, brak ambicji i celów życiowych, brak aktywności społecznej, brak praktyk religijnych, poszukiwanie silnych wrażeń i przeżyć szczególnie u młodzieży, duża ciekawość i silne naciski ze strony kolegów”¹⁷.

Orzeczenie nieważności małżeństwa z tytułu niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, której przyczyną jest choroba alkoholowa, stanowi zadanie niełatwe. Sędzia bowiem staje wobec zadania odpowiedzenia na pytanie o to, czy kontrahent w dniu ślubu miał już zaawansowaną chorobę alkoholową¹⁸. Odpowiedź na to pytanie nie zawsze jest oczywista, zwłaszcza że alkoholikiem człowiek nie staje się z dnia na dzień¹⁹, a poszczególne fazy uzależnienia alkoholowego w praktyce nie jest łatwo precyzyjnie rozróżnić, ponieważ nie ma wyraźnej granicy przejścia od jednego stadium w drugie²⁰. Można wskazać za Elvinem Mortonem Jellinkiem cztery stadia nałogu alkoholowego: pierwsze dwa są czysto objawowe, zaś ostatnie dwa stanowią kolejne stopnie uzależnienia²¹.

¹² M. Wnuk, J. T. Marcinkowski, *Alkoholizm – przegląd koncepcji oraz metod leczenia*, „Hygeia Public Health” 47(2012), n. 1, s. 49.

¹³ A. Gołębiowska, *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55(2012), nr 3, s. 123–124.

¹⁴ C. Cekiera, *Alkoholizm a niedostosowanie*, Lublin 1994, s. 154–156.

¹⁵ W. Bólož, *Życie w ludzkich rękach...*, s. 121; J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa i jej wpływ na stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 22(2013), s. 180.

¹⁶ T. Kulisiewicz, *Zespół uzależnienia...*, s. 5.

¹⁷ J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 177.

¹⁸ Tamże, s. 189.

¹⁹ W. Bólož, *Życie w ludzkich rękach...*, s. 121–122.

²⁰ J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 189.

²¹ E. M. Jellinek, *Stadia nałogu alkoholowego*, w: *Wybrane spojrzenia na alkoholizm i jego leczenie*. Wybór i opr. A. Dodziuk, Warszawa 1993.

Stadium pierwsze – przedalkoholowe, zwane alfa-alkoholizmem, charakteryzuje się spożywaniem alkoholu w sposób okazjonalny w celu doznania ulgi i odprężenia. Spożywanie alkoholu ułatwia pijącemu kontakty, znosi napięcia i lęki. Na tym etapie wzrasta tolerancja pijącego na alkohol. Może to trwać od kilku miesięcy do kilku lat. Kolejne stadium wstępne, określane mianem beta-alkoholizmu, jest fazą ostrzegawczą i trwa od pół roku do kilku lat. Ta faza charakteryzuje się występowaniem luk pamięciowych oraz tzw. urwaniem filmu. Pojawia się również picie ukradkiem. W tej fazie picie alkoholu przestaje być przyjemnością, a staje się potrzebą. Stadium trzecie określone zostało mianem gamma-alkoholizmu. Jest to faza krytyczna, która stanowi początek prawdziwego uzależnienia. Jej cechą charakterystyczną stanowi utrata kontroli nad raz rozpoczętym piciem oraz pojawiająca się potrzeba dalszego picia, którą można wręcz przyrównać do przymusu fizycznego. W tej fazie pojawia się charakterystyczna dla mężów alkoholików zazdrość, co wynika często ze zwykłej niechęci żony do współżycia z zaniedbanym współmałżonkiem. Pojawia się również picie poranne. Delta-alkoholizm to określenie stadium czwartego, świadczącego o chronicznym piciu alkoholu. Charakterystyczna dla tej fazy uzależnienia jest degradacja dokonująca się w sferze fizycznej i psychicznej pijącego, jak również w sferze moralnej i umysłowej. Na tym etapie alkoholik w razie braku alkoholu sięga po płyny zastępcze, jak płyn do mycia naczyń czy denaturat, a w celu zdobycia pieniędzy na alkohol osoba uzależniona potrafi okradać także własną rodzinę. Pojawia się brak troski o higienę osobistą, wygląd zewnętrzny i właściwe odżywianie. W tym stadium wyraźnie ujawniają się zaburzenia psychiczne w postaci nieokreślonych stanów lękowych aż po psychozy alkoholowe²².

Aby nie poprzestać jedynie na teoretycznym ujęciu tematu, ważne jest posłużenie się konkretnymi przykładami spraw małżeńskich, zaczerpniętymi z akt Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej. Pozwoli to na wyciągnięcie praktycznych wniosków, które zostaną przedstawione w końcowej części artykułu. Od początku istnienia diecezji²³ zostało przyjętych do rozpatrzenia ponad tysiąc spraw małżeńskich. Akta procesowe spraw, które zostały zakończone, znajdują się w Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej. Wykorzystane w niniejszym artykule akta zostały wybrane w taki sposób, aby pokazać sposób pracy elckiego trybunału zarówno w początkach jego funkcjonowania, jak też po kilkunastu latach istnienia elckiego trybunału.

²² J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 181–182; W. Krupa, *Alkoholizm...*, s. 134.

²³ Diecezja elcka została utworzona na mocy bulli papieża Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae populus* z 25 marca 1992 r. W maju tegoż roku dekretem biskupa elckiego Wojciecha Ziemby został erygowany Sąd Biskupi Diecezji Elckiej, zob. Dekret biskupa elckiego ks. bpa Wojciecha Ziemby, N. 217/92.

3. Causa nullitatis matrimonii 53/1994

Decyzja o małżeństwie K.Ś.–W.J. została podjęta na skutek ciąży, jednak zdaniem K.Ś. do ślubu i tak by doszło w późniejszym terminie, ponieważ powódka była zakochana w pozwanym. Znajomość przedślubna stron trwała około sześciu miesięcy, strony spotykały się często, bywało, że codziennie. Wraz ze zbliżającą się datą ślubu powódka zaczęła odkrywać okoliczności, które budziły wątpliwości co do podjętej decyzji. Pozwany pił nadmierne ilości alkoholu, nieraz zdarzało się, że miał tzw. ciągi alkoholowe, które trwały kilka dni z rzędu. Jeszcze przed ślubem powódka widywała pozwanego, jak w upojeniu alkoholowym spał na ziemi. Pozwany będąc w takim stanie nie panował nad reakcjami fizjologicznymi, czego wynikiem było „moczenie się”²⁴. Zdaniem świadków ojciec pozwanego był notorycznym pijakiem, który ponadto handlował alkoholem²⁵. Po zawarciu związku małżeńskiego stan zdrowia pozwanego ulegał stopniowemu pogorszeniu: „po wypiciu alkoholu dostawał tzw. białej gorączki, zgrzytał zębami, nadal moczył się, rzucał się wtedy do bicia”²⁶. Z czasem pojawiały się u niego napady epilepsji, co zostało rozpoznane w szpitalu jako padaczka alkoholowa. Biegły sądowy stwierdził jednoznacznie, iż większość objawów uzależnienia alkoholowego dała się zauważyć u pozwanego jeszcze przed datą ślubu. Były to: utrata kontroli picia, picie kompulsywne w formie ciągów alkoholowych, postępująca psychodegradacja, zaburzenia wegetatywne, epizody drgawkowe²⁷. Sędziowie nie mieli wątpliwości, że przedstawione w sprawie fakty świadczyły o tym, iż pozwany był dotknięty chorobą alkoholową przed zawarciem związku małżeńskiego z powódką. Małżeństwo zostało tym samym uznane za nieważne z tytułu niezdolności do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej²⁸, co też potwierdził trybunał II instancji²⁹.

4. Causa nullitatis matrimonii 62/1994

Intersujący przykład sprawy dotyczącej alkoholizmu strony pozwanej stanowił proces o nieważność małżeństwa H.G.–W.K. Alkoholizm pozwanego, jego chulikański tryb życia oraz agresywne zachowanie wobec powódki zostały potwierdzone zeznaniami wszystkich powołanych przez powódkę świadków. Powódka twierdziła, że W.K. jeszcze przed ślubem odsiadywał karę więzienia za pobicie pod wpływem alkoholu. W jego rodzinie spośród siedmiorga rodzeństwa jedynie ojciec pozwanego oraz jego siostra nie nadużywali alkoholu. Wszyscy pozostali, łącznie z matką pozwanego, mieli opinię „pijaków”. H.G. zgodziła się na małżeń-

²⁴ Protokół zeznań strony powodowej, Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 53/25 (dalej: ASE numer sprawy/strona akt).

²⁵ Protokół zeznań świadka, ASE 53/47.

²⁶ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 53/25.

²⁷ Opinia sądowo-psychiatryczna, ASE 53/68.

²⁸ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 53/82–90.

²⁹ Dekret Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej, ASE 53/96–98.

stwo z pozwanym jedynie z powodu nacisku ze strony jej brata, który zamierzał poślubić siostrę pozwanego, zaś warunkiem postawionym przez pozwanego był jego ślub z H.G.³⁰ Biegły psychiatra nie miał wątpliwości, iż pozwany już w dniu ślubu był osobą uzależnioną od alkoholu³¹. W kontekście tak oczywistych dowodów potwierdzających alkoholizm strony pozwanej zaskakująca była treść jego zeznań. W.K. został przesłuchany w areszcie śledczym, gdzie odsiadywał karę za niepłacenie alimentów. Stwierdził on m.in.: „W okresie narzeczeństwa nasze spotkania były bardzo miłe, w atmosferze szacunki, miłości. Rozmawialiśmy też o wspólnej przyszłości: dom, rodzina, dzieci. [...] W moim domu nikt alkoholu nie nadużywał, spożywany był tylko towarzyszko. [...] Zawsze byłem odpowiedzialny za to, co mówię i co robię. Byłem spokojny, nie biję się, nie awanturuję, nieporywcz. Cały czas jestem taki. [...] Przed małżeństwem nie miałem żadnych kłopotów z milicją. [...] Nie miałem problemu z piciem alkoholu. [...] Czułem się odpowiedzialny za dom, żonę, dziecko. Chciałem pracować i pracowałem, aby utrzymać rodzinę”³². Takie zaprzeczanie rzeczywistości jest charakterystyczne dla osób dotkniętych problemem alkoholowym³³, co też zauważyli sędziowie w wyroku, stwierdzając, że „brak krytycyzmu u pozwanego w tej materii jest najlepszym świadectwem jego choroby alkoholowej oraz zdradza cechy jego nieprawidłowej osobowości”³⁴. Wyrok stwierdzający nieważność małżeństwa został potwierdzony dekretem Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej³⁵.

5. Causa nullitatis matrimonii 69/1995

Aby małżeństwo mogło zostać uznane za nieważne z powodu wady oświadczenia woli, strona powodowa musi udowodnić, że przyczyna nieważności istniała w momencie zawierania małżeństwa³⁶. Jeśli chodzi o alkoholizm, to wydaje się, że jego skutki społeczne są łatwo dostrzegalne, a tym samym strony powinny zauważyć przed ślubem problem swojego współmałżonka. Niestety, wiele małżeństw, w których wystąpiła choroba alkoholowa jako przyczyna orzeczenia nieważności, zostało zawartych po krótkim czasie znajomości stron, co znacznie utrudniło odkrycie prawdy o istnieniu choroby alkoholowej. Przykładem takiej sytuacji był proces o nieważność małżeństwa J.S.–D.K. Znajomość przedślubna w tym przypadku trwała dwa i pół miesiąca, zaś wspólnota małżeńska przetrwała siedem lat. Po ośmiu latach od zawarcia małżeństwa powód wniósł sprawę do elckiego trybunału. Jako przyczynę nieważności wskazał uzależnienie od alkoholu i narkotyków po swojej stronie. Warto przytoczyć ze skargi powodowej motywy, które skłoniły J.S. do wniesienia sprawy o nieważność małżeństwa.

³⁰ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 62/36–37.

³¹ Opinia sądowo-psychiatryczna, ASE 62/77.

³² Protokół zeznań strony pozwanej, ASE 62/31–32.

³³ S. Paździor, *Przyczyny psychiczne...*, s. 284–285.

³⁴ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 62/97.

³⁵ Dekret Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej, ASE 62/102–104.

³⁶ J. Sokołowski, *Choroba alkoholowa...*, s. 178.

Powód, który przed zawarciem małżeństwa nie chodził do kościoła, a na ślub zdecydował się tylko pod presją rodziny, stwierdził, że w ostatnich latach terapii rozwoju osobistego i duchowego zbliżył się do wiary i Boga, chodzi do kościoła i dlatego chciałby uporządkować życie sakramentalne³⁷. Z materiału dowodowego wynikało, że w chwili zawierania małżeństwa powód miał dwadzieścia cztery lata, zaś pozwana była od niego o cztery lata starsza. Już w okresie przedmałżeńskim dochodziło do nieporozumień między stronami. Przyjęcie weselne łączyło się z nadużyciem alkoholu przez powoda. W czasie trwania wspólnoty małżeńskiej powód wielokrotnie nadużywał alkoholu, od którego nie stroniła także pozwana. Ostatecznie doszło do całkowitego rozpadu wspólnoty małżeńskiej po siedmiu latach jej istnienia. Powód podjął leczenie odwykowe, w wyniku czego w momencie wnoszenia skargi powodowej był abstynentem oraz terapeutą uzależnień, natomiast pozwana w momencie wnoszenia pozwu była osobą nadużywającą alkoholu³⁸.

Środowisko rodzinne, z którego wywodził się powód, zostało określone jako patologiczne. Jego ojciec był uzależniony od alkoholu. Powód w rozmowie z biegłą sądową podał, że w domu rodzinnym picie nałogowe rozpoczęła prababcia. Powód, mając pięć lat, był pojony alkoholem przez swoich rodziców³⁹. J.S. przyznał, że od piętnastego roku życia zaczął się narkotyzować. Odurzał się klejami, benzyną, lekami nasennymi, opium i innymi narkotykami. Wtedy też, jak sam przyznał, zaczął pić świadomie i nadużywać alkoholu⁴⁰. Matka powoda wyjaśniła, że rozeszła się ze swoim mężem, gdy powód miał dwanaście lat. Od tego czasu poświęcała się pracy, zaś jej syn, korzystając z jej nieobecności, zaczął sprowadzać kolegów, z którymi się narkotyzował „przetworami z makówek”. Co więcej, podwódkę także produkował narkotyki, sprawiał nieustanne problemy wychowawcze, nie chciał chodzić do szkoły ani się uczyć⁴¹. Jeszcze przed poznaniem pozwanej, powód kilkakrotnie podejmował leczenie odwykowe z narkotyków, równocześnie nadużywając alkoholu, niestety, za każdym razem wracał do nałogu. Cztery lata po ślubie J.S. rozpoczął systematyczne i konsekwentne leczenie alkoholizmu i narkomanii. Rozszedł się ze swoją żoną w przekonaniu, że żyjąc z nią może wrócić do nałogów, gdyż jego zdaniem, pozwana stała się alkoholickou w trakcie trwania ich małżeństwa⁴². Biegła sądowa na podstawie zebranego materiału dowodowego oraz wywiadu przeprowadzonego z powodem stwierdziła, że w chwili zawierania małżeństwa miał on „rozpoznany zespół zależności alkoholowej i narkotycznej znacznego stopnia”. Ponadto w opinii biegłej znalazła się uwaga o tym, że w razie decyzji powoda o zawarciu małżeństwa sakramentalnego konieczne jest powiadomienie kandydatki na jego żonę o anamnezie chorobowej powoda oraz o tym, że z czasem mogą się ujawnić w jego życiu zachowania i cechy świadczące o trwałym uszkodzeniu komórek

³⁷ Skarga powodowa, ASE 69/2–3.

³⁸ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 69/34–35.

³⁹ Opinia sąдово-psychiatryczna, ASE 69/82.

⁴⁰ Protokół zeznań strony powodowej, ASE 69/34.

⁴¹ Protokół zeznań świadka, ASE 69/74.

⁴² Protokół zeznań strony powodowej, ASE 69/36.

mózgowych⁴³. Zdaniem sędziów powód w momencie zawierania małżeństwa był niezdolny do nawiązania relacji międzyosobowych z pozwaną i wytworzenia z nią specyficznej wspólnoty, jaką jest małżeństwo. Nie był on także zdolny do przyjęcia i wychowania potomstwa⁴⁴. Wyrok został zatwierdzony przez trybunał II instancji poprzez wydanie dekretu⁴⁵.

6. Causa nullitatis matrimonii 358/2005

W większości małżeństw, których przyczyną stwierdzenia nieważności była choroba alkoholowa jednej ze stron, wspólnota trwała krótko, najwyżej kilka lat. W Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej znalazły się też akta procesów, które po pierwsze rozpoczynane były po wielu latach od rozpadu wspólnoty małżeńskiej, a ponadto wspólnota ta niejednokrotnie trwała kilkanaście, a nawet dwadzieścia lat. Małżeństwo T.O.–S.M. przetrwało dwadzieścia lat, a ze związku stron narodziło się pięcioro dzieci. Powódka wniosła sprawę do elckiego trybunału po czterech latach od rozvodu cywilnego, upatrując przyczynę niezdolności pozwanego do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich w jego uzależnieniu od alkoholu. W aktach sprawy znalazło się oświadczenie strony powodowej oraz zeznania czterech świadków. Pozwany w żaden sposób nie skontaktował się z sądem, został więc ogłoszony nieobecnym⁴⁶. Strony zdecydowały się na ślub po bardzo krótkiej i powierzchownej znajomości. Małżeństwo zaproponowała powódka, kierując się chęcią usamodzielnienia oraz litością dla pozwanego, gdyż uważała go za człowieka poszkodowanego przez życie i zaniedbanego przez rodzinę. Pozwany na tę propozycję chętnie przystał, ponieważ powódka była osobą pracowitą i schludną. Przed zawarciem ślubu powódka nie miała okazji widzieć pozwanego pod wpływem alkoholu, nie wiedziała też o alkoholizmie w jego rodzinie, bowiem w okresie przedślubnym była tam tylko dwa razy. Już w dniu ślubu wyszła na jaw skłonność pozwanego do nadużywania alkoholu oraz patologia w jego rodzinie związana z alkoholem.

Od początku w małżeństwie były nieporozumienia. Strony zamieszkały po ślubie w domu rodzinnym pozwanego, jednak powódka szybko opuściła to miejsce z powodu ciągłych libacji alkoholowych. T.O. zgodziła się na wznowienie wspólnoty małżeńskiej, zamieszkując z pozwanym w wynajętym mieszkaniu. W pierwszych pięciu latach małżeństwa narodziła się czwórka dzieci, a po kilku latach także piąte dziecko. Około dwudziestoletni okres trwania małżeństwa stron był ciągłym zmaganiem się z alkoholizmem pozwanego, odejściami powódki, przeprosinami pozwanego i próbami ponownego wspólnego życia. Gdy po

⁴³ Opinia sądowo-psychiatryczna, ASE 69/86.

⁴⁴ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 69/101.

⁴⁵ W tytule dokumentu przesłanego do Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej widnieje określenie „Wyrok”. Jednak w treści dokumentu stwierdzono: „Niniejszym dekretem zatwierdza się wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej”. ASE 69/108. Należy zatem domniemywać, że nastąpiła w tym przypadku pomyłka redaktorska, która nie wpływa na ważność dokumentu.

⁴⁶ Dekret ogłoszenia pozwanego nieobecnym w sądzie, ASE 358/96.

kilkunastu latach pozwany wyjechał na dłuższy czas za granicę kraju w celach zarobkowych, powódka, będąc już świadoma choroby alkoholowej swojego męża, postanowiła uporządkować swoje życie. Podjęła leczenie na oddziale nerwic, a następnie terapię w grupie AA dla żon alkoholików. Złożyła także pozew o rozwód cywilny⁴⁷.

Biegła psycholog zauważyła, że pozwany pochodził z rodziny patologicznej, dysfunkcyjnej, w której najpoważniejszym problemem był alkohol i agresja, zwłaszcza ojca pozwanego. Pozwany dorastając w takim środowisku nie miał okazji wykształcić uczuć wyższych oraz nie nauczył się odpowiedzialności za siebie i za drugiego człowieka. Analizując warunki wychowawcze pozwanego, biegła stwierdziła, że nieświadomie powielał on w swoim dorosłym życiu postawy, których doświadczył i które zaobserwował w swojej rodzinie. Pomimo tego, że pozwany nie stawiał się na badanie psychologiczne, to jednak w opinii stwierdzono z całą stanowczością, że w chwili zawierania małżeństwa był on uzależniony od alkoholu, a zaawansowany alkoholizm w czasie trwania małżeństwa spowodował u niego postawy antysocjalne, objawiające się w osobowości psychopatycznej⁴⁸. Sędziowie wyjaśnili w wyroku, dlaczego małżeństwo stron przetrwało dwadzieścia lat, mimo że alkoholizm pozwanego objawiał się już od dnia jego zwarcia. Wskazano na to, że powódka starała się jak najlepiej spełniać obowiązki żony i matki, ale potrzebowała aż dwudziestu lat, aby zrozumieć, że postawa pozwanego nie ulegnie zmianie, gdyż wynikała ona z choroby alkoholowej. Dopiero po tak długim czasie, motywowana własnym zdrowiem psychicznym i dobrem dzieci, zakończyła związek z pozwanym⁴⁹. Trybunał apelacyjny nie miał wątpliwości co do tego, że małżeństwo zostało zawarte nieważnie, gdyż pozwany w chwili zawierania sakramentalnego małżeństwa był nałogowym alkoholikiem, co w tamtym czasie udało mu się ukryć przed powódką⁵⁰.

7. Podsumowanie

Analiza procesów, w których wskazano na alkoholizm jako przyczynę niezdolności jednej ze stron do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, wykazała, że bardzo często źródłem alkoholizmu strony uzależnionej było patologiczne środowisko rodzinne. Niejednokrotnie osoby, u których stwierdzono uzależnienie alkoholowe, sięgały po substancje psychoaktywne już w wieku kilkunastu lat. Jakkolwiek samo uzależnienie od alkoholu stanowiło poważną przyczynę niezdolności nupturienta do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, to jednak sprawy w sądach biskupich potwierdzają, że bardzo często strona uzależniona od alkoholu ulega także innym nałogom, takim jak narkomania, hazard czy nałogowe wążanie kleju.

⁴⁷ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 358/130.

⁴⁸ Opinia psychologiczna, ASE 358/113–115.

⁴⁹ Wyrok Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej, ASE 358/131.

⁵⁰ Dekret Metropolitalnego Sądu Archidiecezji Warmińskiej, ASE 358/138

Akta zgromadzone w Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej potwierdzają, że bardzo często wraz z problemem uzależnienia alkoholowego występował problem przemocy fizycznej bądź psychicznej. Alkoholik niejednokrotnie prowadził chuligański tryb życia oraz wchodził w konflikty z prawem, które kończyły się karą więzienia lub odebraniem prawa jazdy. Po spożyciu alkoholu stawał się wulgarny i agresywny, w wyniku czego często interweniowała policja. Charakterystyczne dla rodzin dotkniętych alkoholizmem było borykanie się z trudnościami finansowymi. Uzależniony często nie potrafił utrzymać się dłużej w żadnej pracy, zatrudniany był dorywczo i szybko był zwalniany lub też sam odchodził. Dochodziło do wynoszenia z domu różnych rzeczy i sprzedawania ich, aby uzyskać środki finansowe na alkohol.

Procesy o stwierdzenie nieważności małżeństwa ukazują, że okres trwania wspólnoty małżeńskiej w związkach z osobą uzależnioną jest bardzo zróżnicowany. Większość małżeństw z problemem alkoholowym rozpadała się po kilku latach od ślubu. Może zaskakiwać fakt, że wśród procesów małżeńskich, w których ewidentnym problemem był alkoholizm jednej ze stron, odnajdujemy małżeństwa trwające kilkanaście lat albo więcej. Jeden z procesów pokazał, że małżeństwo przetrwało dwadzieścia lat pomimo tego, że pozwany po ślubie pił praktycznie codziennie i rzadko był trzeźwy. Z analizy akt sprawy wynika, że częstą przyczyną godzenia się na alkoholizm współmałżonka jest przeświadczenie o tym, że „dzieci muszą mieć ojca”. Jedna z przeanalizowanych spraw ukazała sytuację, w której na świat przyszło pięcioro dzieci, pomimo tego że pozwany od samego początku trwania małżeństwa wykazywał cechy uzależnienia alkoholowego. W tego typu patologicznych sytuacjach często dochodziło do tzw. współuzależnienia pozostałych członków rodziny alkoholika, a żona alkoholika nieświadomie przyjmowała postawę obwiniania się za alkoholizm męża. Niejednokrotnie dopiero leczenie na oddziale nerwic, a następnie terapia w grupie AA dla żon alkoholików pozwalała stronie wyzwolić się spod jarzma męża alkoholika.

Warto zauważyć, że w większości wyroków elckiego trybunału, wskazujących na alkoholizm jako przyczynę niezdolności natury psychicznej, zabrakło wskazania konkretnych obowiązków, których nie była w stanie podjąć strona dotknięta uzależnieniem. Takie ujęcie problemu zdają się potwierdzać wyroki rotalne, w których znajdujemy wyjaśnienie, iż udowodniony alkoholizm chroniczny z pewnością osłabia funkcje psychiczne, szczególnie zaś zdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich wynikających z *bonum coniugum*. Z tego względu udowodnienie samego faktu istnienia alkoholizmu w momencie zawierania małżeństwa wystarczy, aby zastosować domniemanie sędziowskie o nieważności małżeństwa⁵¹.

Konkludując, należy stwierdzić, że choroba alkoholowa istniejąca w chwili zawierania małżeństwa stanowiła ewidentną przyczynę nieważności małżeństwa w Sądzie Biskupim Diecezji Elckiej, nawet jeśli jej skutki nie były w pełni zauważalne przed zawarciem małżeństwa, zwłaszcza gdy alkoholik znajdował się w początkowej fazie choroby. W wielu wypadkach podłożem uzależnienia były

⁵¹ A. Gołębiowska, *Alkoholizm jako przyczyna...*, s. 132.

uwarunkowania społeczne i psychiczne osoby w młodym wieku, jak również jej środowisko rodzinne. W dowodzeniu alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do podjęcia obowiązków małżeńskich istotne było powołanie biegłego psychologa i właściwe określenie pytań, na jakie biegły miał odpowiedzieć. Nie mniej ważne było również umiejętne przesłuchanie świadków, zwłaszcza w celu udowodnienia tego, że uzależnienie istniało już w momencie zawierania małżeństwa.

Bez wątpienia niniejsze opracowanie nie wyczerpuje tematu alkoholizmu jako przyczyny niezdolności osoby do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich, chociażby tylko z tego powodu, że wnioski zostały oparte na analizie zaledwie kilku spraw małżeńskich. Choroba alkoholowa stanowi problem złożony i domagający się dalszych badań naukowych. Niewątpliwie analiza kolejnych akt Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej może pozwolić na wyciągnięcie dalszych konkluzji oraz zbudowanie na tej podstawie praktycznych wskazań dotyczących chociażby procesu przygotowania narzeczonych do małżeństwa.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

a) powszechne

Codex Iuris Canonici, auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus, AAS 75(1983), pars II, s. 1–317.

Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (5 września 1986)*, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski (1966–1998)*, opr. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1999, ss. 123169.

b) partykularne

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 53/1994, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 62/1994, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 69/1995, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Akta Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej 358/2005, w: *Archiwum Sądu Biskupiego Diecezji Elckiej*.

Dekret biskupa elckiego ks. bpa Wojciecha Ziemby, N. 217/92, w: *Archiwum Elckiej Kurii Diecezjalnej*.

Opracowania:

Bianchi P., *L'evoluzione della giurisprudenza rotale in materia di incapacità al matrimonio*, „Quaderni dello Studio Rotale” 19(2009), s. 83–97.

Bołoz W., *Życie w ludzkich rękach. Podstawowe zagadnienia bioetyczne*, Warszawa 1997.

Cekiera C., *Alkoholizm a niedostosowania*, Lublin 1994.

Daneels F., *Cause polacche nella Segnatura Apostolica – esperienze e suggerimenti*, w: *Praktyczne aspekty funkcjonowania trybunałów kościelnych*, pod red. U. Nowickiej, Warszawa 2014, s. 11–28.

Dzięga A., *Alkoholizm jako podstawa orzeczenia nieważności małżeństwa*, „Roczniki Nauk Prawnych” 7(1997), s. 85–98.

Frieske K., Sobiech R., *Pijaństwo – interpretacje problemu społecznego*, Warszawa 1986.

Gołębiewska A., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa według orzecznictwa Roty Rzymskiej i trybunałów kościelnych*, „Prawo Kanoniczne” 55(2012), nr 3, s. 121–143.

Góralski W., *Niezdolność do zawarcia małżeństwa według kan. 1095, nn. 1–3 KPK. Próba syntezy*, „Prawo Kanoniczne” 39(1996), nr 3–4, s. 25–42.

Jellinek E. M., *Stadia nałogu alkoholowego*, w: *Wybrane spojrzenia na alkoholizm i jego leczenie*. Wybór i opr. A. Dodziuk, Warszawa 1993, s. 35–47.

- Krupa W., *Alkoholizm jako przyczyna nieważności małżeństwa*, „Ius Matrimoniale” 1(1996), nr 6–7, s. 133–136.
- Kulisiewicz T., *Zespół uzależnienia alkoholowego. Rozpoznanie i leczenie*, Warszawa 1984.
- Majer P., *Rozeznanie oceniające*, „Prawo Kanoniczne” 54(2011), nr 1–2, s. 403–425.
- Paździor S., *Przyczyny psychiczne niezdolności osoby do zawarcia małżeństwa w świetle kan. 1095 n. 3*, Lublin 2009.
- Sokołowski J., *Choroba alkoholowa i jej wpływ na stwierdzenie nieważności małżeństwa*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 22(2013), s. 177–191.
- Wnuk M., Marcinkowski J. T., *Alkoholizm – przegląd koncepcji oraz metod leczenia*, „Hygeia Public Health” 47(2012), nr 1, s. 49–55.
- Viladrich P. J., *Konsens małżeński. Sposoby prawnej oceny i interpretacji w kanonicznych procesach o stwierdzenie nieważności małżeństwa (kanony 1095–1107 Kodeksu Prawa Kanonicznego)*, Warszawa 2002.

**ALCOHOLISM AS A REASON FOR INVALIDITY OF MARRIAGE
IN THE LIGHT OF SELECTED CASES OF NULLIFYING A MARRIAGE
IN THE BISHOP'S COURT OF THE ELK DIOCESE**

SUMMARY

Catholic Church instructs, that „a marriage that is ratum et consummatum can be dissolved by no human power and by no cause, except death” (Can. 1141). However there are some cases, when marriage has not come into being from its start. Church tribunals lead investigations in such cases to show the truth about the marriage. Canon 1095 gives three conditions that would make a person unable to contract marriage from mental incapacity: „They are incapable of contracting marriage: 1° who lack the sufficient use of reason; 2° who suffer from grave lack of discretion of judgment concerning essential matrimonial rights and duties which are to be mutually given and accepted; 3° who are not capable of assuming the essential obligations of matrimony due to causes of a psychic nature”. The article aims at presenting a reason for invalidity of marriage which is alcoholism as exemplified by the diocesan tribunal of Elk.

KEY WORDS: alcoholism, nullity of a marriage, bishop's court, Elk Diocese

VARIA**Ks. WOJCIECH GUZEWICZ****BIBLIOGRAFIA PIŚMIENNICTWA DUCHOWIEŃSTWA
DIECEZJI EŁCKIEJ W LATACH 1992–2017
(KS. EDWARD ANUSZKIEWICZ, KS. TADEUSZ BIAŁOUS,
KS. MARCIN OLEKSY, KS. ANDRZEJ PIEŃKOWSKI)**

Co łączy przedstawianych w niniejszym artykule czterech mężczyzn, którzy urodzili się pomiędzy rokiem 1956 (najstarszy) a rokiem 1978 (najmłodszy)? Przede wszystkim to, że wszyscy oni są księżmi w diecezji ełckiej. Najstarszy z nich, ks. Edward Anuszkiewicz, przyszedł na świat na terenie dzisiejszej diecezji ełckiej, a święcenia uzyskał w 1981 r. w diecezji łomżyńskiej. Pozostali do stanu duchownego wstąpili już w naszej diecezji, przy czym dwaj najmłodszy księża ukończyli ełckie seminarium duchowne. Reprezentują oni kilkudziesięcioosobową społeczność księży diecezji ełckiej szcycących się stopniem naukowym co najmniej doktora. Wszyscy czterej kapłani obronili rozprawy doktorskie, których problematyka mieści się w obszarze historii. „Grupa historyków”, dość liczna, tworząca pięcioosobowe grono, wnosi znaczący wkład do kultury społeczności zamieszkałej pomiędzy Sejnam i Kosewem oraz Gołdapią i Prostkami. Księża zawsze współtworzyli rdzeń polskiej inteligencji, ale dopiero wolna Ojczyzna otworzyła przed nimi szeroko drogi rozwoju naukowego. Już nawet tytuły opublikowanych przez kapłanów książek i artykułów naukowych oraz popularnonaukowych uświadamiają bogactwo tematyczne ich zainteresowań. Łatwo jednak spostrzec i to, że znaczna część tych opracowań dotyczy ludzi, zdarzeń, rzeczy, osiągnięć i problemów naszego najbliższego otoczenia: Mazur, Suwalszczyzny, Augustowszczyzny i Łomżyńskiego. Intencją tego artykułu oraz szeregu następnych jest uświadomienie szerszej społeczności, jak cenną działalność prowadzą nasi księża – poza „zwykłą” pracą duszpasterską.

Ks. Edward Anuszkiewicz

I. Biogram

Urodził się 18 kwietnia 1956 r. w Jastrzębnej II (parafia Krasnybór). W 1981 r. ukończył seminarium duchowne w Łomży i przyjął święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego biskupa diecezji Mikołaja Sasinowskiego. Pracował jako wikariusz w parafiach: Dąbrówka Kościelna, Dąbrowa Wielka, Łomża (pw. św. Michała Archanioła – kościół Miłosierdzia Bożego), Ostrów Mazowiecka (pw. Wniebowzięcia NMP), Ostrołęka (pw. św. Antoniego). W 1991 r. został dyrektorem biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży, archiwistą kurii diecezjalnej, współpracownikiem kwartalnika „Łomżyńskie Wiadomości Diecezjalne”, a od 1992 r. także notariuszem „Trybunału Super Rato” dla diecezji łomżyńskiej i notariuszem Sądu Biskupiego w Łomży. 1 lipca 1994 r. inkardynował się do diecezji ełckiej. Pracował tu jako archiwista kurii biskupiej i dyrektor biblioteki WSD w Ełku. Od lipca do grudnia 1995 r. piastował funkcję administratora parafii w Smolanach. W latach 2001–2010 był rezydentem w parafii pw. Świętych Piotra i Pawła w Suwałkach i jednocześnie archiwariuszem i kustoszem Izby Pamięci Ks. Kazimierza Hamerszmity w tym mieście. Następnie był rezydentem w parafii Cichy (2010–2011) oraz parafii pw. Najświętszego Serca Jezusowego w Pieszku (2011–2015). 24 sierpnia 2015 r. skierowany został, ze względów zdrowotnych, do domu emeryta w Augustowie.

II. Zdobyte tytuły i stopnie naukowe

Magisterium (teologia):

Zakon Panien Benedyktynek w Łomży w latach 1864–1939, Warszawa, ATK 1986; promotor: ks. dr Witold Jemielity.

Doktorat (historia):

Działalność Panien Benedyktynek w Łomży w XVII–XX wieku – Pułtusk, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieyszтора 2008; promotor: prof. dr hab. Janusz Szczepański.

III. Wykaz publikacji (wykaz niepełny)

Książki i druki samodzielne:

Męczeństwo Jasionowa, Kuria Diecezjalna, Łomża 1990, ss. 14.

Brzostowski, Karol (1796–1854). Testament: wypis urzędowy, Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sztabińskiej, Sztabin 1991, ss. 14.

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sztabińskiej im. Karola Brzostowskiego w latach 1979–1989, [Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sztabińskiej], Łomża 1991, ss. 22.

Parafia Jaminy w latach 1925–1992, [Kuria Biskupia Diecezji Łomżyńskiej], Łomża 1992, ss. 54.

Publikacje ks. profesora Wyższego Seminarium Duchownego w Łomży Franciszka Woronowskiego, Wyższe Seminarium Duchowne, Łomża 1992, ss. 20.

(Arcy)bractwo Różańca Świętego w Krasnymborze. Materiały źródłowe do dziejów parafii Krasnybór, Łomża 1992, ss. 119.

Dzieje nauczania w Jastrzębnej od czasów najdawniejszych do 1995 roku. Materiały do dziejów szkolnictwa na terenie gm. Sztabin, woj. suwalskie, Jastrzębna II 1995, ss. 53.

Żydzi nad Biebrzą od czasów najdawniejszych do 1941 r., Ełk 1997, ss. 39.

Ludziom dobrej woli, Ełk 1999, ss. 120.

Szkice krasnoborsko-sztabińskie, Ełk 2000, ss. 114.

Na kapłańskiej drodze. Ks. prałat Kazimierz Hamerszmit 1916–1996, Kuria Biskupia Diecezji Ełckiej, Ełk 2000, ss. 76 [opracowanie].

Błogosławiona Marianna Biernacka, Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, Włocławek 2001, ss. 41.

Rozmaitości gminy augustowskiej, Suwałki 2002, ss. 48.

Na kapłańskiej drodze II. Ks. Kazimierz Hamerszmit numer obozowy w Dachau 22575. Wspomnienia, Kuria Biskupia Diecezji Ełckiej, Ełk 2002, ss. 73.

Błogosławiona Marianna Biernacka 1888–1943, Lipsk 2013 [współautor].

Artykuły naukowe:

Archiwum diecezjalne w Łomży, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 7(1993), s. 150–151.

Z przeszłości Liceum Ogólnokształcącego w Suchowoli, „Białostoczczyzna” 1(1995), s. 84–88.

Postać księdza Jerzego Popiełuszki w prasie białostockiej 1984–1990. Omówienie bibliograficzne, „Białostoczczyzna” 1(1995), s. 107–110.

Tryptyk ostrołęcki o pracy duszpasterskiej w parafii pod wezwaniem św. Antoniego Padewskiego w Ostrołęce w latach 1989–1991, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 13(1999), s. 301–303.

Błogosławieni kandydaci na ołtarze z terenu diecezji ełckiej, „Ełckie Studia Teologiczne” 3(2002), s. 185–190.

Artykuły popularnonaukowe:

Suchowola w 10-tą rocznicę śmierci Księdza Jerzego, „Martyria” 1994, nr 10, s. 9.

100 lat parafii Sztabin, „Martyria” 1995, nr 8, s. 17.

W Teolinie i okolicy nad Niemnem, „Martyria” 1996, nr 2, s. 18.

Sługa Boża Marianna Biernacka (1888–1943) w świadomości mieszkańców Lipska nad Biebrzą i okolicy, „Martyria” 1996, nr 6, s. 18 [to samo: „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 1996, nr 175, s. 5].

Z dziejów unitów na Kresach, „Martyria” 1996, nr 9, s. 16.

Wokół problematyki unickiej, „Martyria” 1996, nr 10, s. 14–15.

Męczeństwo Jasionowa, „Martyria” 1996, nr 11, s. 15.

Żywczaje Bożego Narodzenia, „Martyria” 1996, nr 12, s. 6 [to samo: „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 1996, nr 182, s. 7].

Echa powstania styczniowego w Puszczy Augustowskiej, „Martyria” 1997, nr 1, s. 7.

Świadectwo Prawdzie bez granic, „Martyria” 1997, nr 2, s. 16.

Uczczono pierwszą rocznicę śmierci ks. Prałata Kazimierza Hamerszmity, „Martyria” 1997, nr 3, s. 5.

Boże, coś Polskę, „Martyria” 1997, nr 7–8, s. 5.

Życiorys Ks. Jerzego Popiełuszki (1947–1984), „Martyria” 1997, nr 9, s. 6.

Za sprawę Kościoła i Ojczyzny, „Martyria” 1997, nr 11, s. 18.

Czar Gwiazdy Betlejemskiej nad Biebrzą, „Martyria” 1997, nr 12, s. 6 [to samo: „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 1997, nr 193, s. 7].

Rok 1863 nad Biebrzą, „Martyria” 1998, nr 1, s. 18.

Parafia Błogosławionej Siostry Faustyny Kowalskiej w Białobrzegach, „Martyria” 1998, nr 1, s. 22.

Gdzie Wschodzi Słońce, „Martyria” 1998, nr 2, s. 21.

Echa Akcji Katolickiej w dekanacie sejneńskim do 1.09.1939r., „Martyria” 1998, nr 3, s. 21.

Sanktuarium Maryjne w Krasnym Borze, „Martyria” 1998, nr 5, s. 7.

Przedświąteczne zakupy, „Martyria” 1998, nr 11, s. 5.

Powstanie styczniowe, „Martyria” 1998, nr 12, s. 18 [to samo: „Echo Lipska” 1997, nr 43, s. 3].

Z dziejów życia religijnego na Suwalszczyźnie w latach drugiej wojny światowej, „Echo Lipska” 1998, nr 60, s. 7.

Lipsk w opisach historycznych, „Echo Lipska” 1998, nr 61, s. 8.

Sługa Boża Marianna Biernacka w świadomości mieszkańców Lipska i okolicy, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 1999, nr 300, s. 2.

Modlitewne spotkanie na fortach k. Naumowicz, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 1999, nr 304, s. 2.

Rygałówka, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 1999, nr 306, s. 1–2.

Zwyczaj wielkanocny w drugiej połowie XIX i początkach XX wieku, „Echo Lipska” 1999, nr 68, s. 8 [to samo: „Martyria” 1999, nr 10, s. 8].

Tu Radio Maryja. Radio Maryja to ratunek dla Kościoła i ojczyzny w Polsce, „Nasz Zwiastun” 1999, nr 1, s. 12.

Lipsk nad Biebrzą, „Martyria” 1999, nr 2, s. 12.

Dla upamiętnienia zbrodniczej tragedii nad Biebrzą, „Martyria” 1999, nr 9, s. 2.

Z wizytą w parafii Rygałówka, „Martyria” 1999, nr 12, s. 12.

Z wizytą w parafii Kowale Oleckie, „Martyria” 2000, nr 2, s. 12.

Z wizytą w parafii Wiżajny, „Martyria” 2000, nr 5, s. 12–13.

Z wizytą na parafii Św. Apostołów Piotra i Pawła w Suwałkach, „Martyria” 2000, nr 12, s. 12.

Wycieczka do Wilna, „Echo Lipska” 2000, nr 84, s. 3.

Szanujmy zwierzęta, „Echo Lipska” 2000, nr 87, s. 5.

Przed koronacją obrazu: Po 70-ciu latach, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrzą” 2001, nr 324, s. 2.

W Rygałowce nad Niedźwiedzicą, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrza” 2001, nr 328, s. 1–2.

Świadectwo kapłana, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrza” 2002, nr 329, s. 6.

W pierwszą rocznicę koronacji, „Biuletyn TPL Lipsk n. Biebrza” 2002, nr 332, s. 1.

Wielkanoc katyńska 1940, „Echo Lipska” 2010, nr 140, s. 9–10.

Życie religijne w latach 1939–1945 na Suwalszczyźnie w świetle korespondencji, „Echo Lipska” 2010, nr 140, s. 11–12.

Odpust na Mazurach, „Echo Lipska” 2011, nr 144, s. 9.

Tryptyk wspomnieniowy po raz wtóry, „Echo Lipska” 2012, nr 149, s. 9.

Wspomnienia:

W czwartą rocznicę śmierci Księdza Prałata Kazimierza Hamerszmita. Wspomnienie, „Nasz Zwiastun” 2000, nr 1, s. 13.

Wspomnienie o ks. kard. Stefanie Wyszyńskim, w: *Prymas Tysiąclecia a rodzina w Polsce*, red. J.M. Dołęga i in., „Episteme” 15(2001), s. 113–114.

W podzięce za zaproszenie na Konferencję Jubileuszową dedykowaną ks. prof. zw. dr. hab. Józefowi M. Dołędze, w: *Księga Jubileuszowa. Ks. Józef Marcei Dołęga – pokorny uczony, człowiek o wielkim sercu*, red. J. Sokołowski, „Episteme” 100(2010), s. 279–280.

Inne:

Redaktor naczelny pisma: „Sztabiński Zeszyt Historyczny: Jaminy, Krasnybór, Sztabin”, Wydawca [Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sztabińskiej im. Karola Brzostowskiego]; wydano 2 numery: 1(1994) i 2/3(1995/1996).

IV. Bibliografia

Schematyzm diecezji ełckiej 2012, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 629; W. Guzewicz, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018; tenże, *Wkład duchowieństwa diecezji ełckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Ełckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.

KS. TADEUSZ BIAŁOUS

I. Biogram

Urodził się 12 października 1977 r. w Dąbrowie Białostockiej. W 2001 r. ukończył WSD w Ełku i przyjął święcenia kapłańskie. W latach 2001–2005 pracował jako wikariusz w parafii Rajgród, a następnie na tym samym stanowisku w parafii pw. Jana Apostoła i Ewangelisty w Ełku (2005–2012). 16 czerwca 2012 r. został proboszczem parafii pw. św. Jana Pawła II w Ełku (wtedy jeszcze błogosławionego). Od 2001 r. pełni funkcję Diecezjalnego Duszpasterza Harcerzy (był m.in. inicjatorem powstania harcerskiej bazy „Orle Gniazdo” w Opartowie

koło Rajgrodu, prowadzi Szczep Harcerski Pokolenie JP II, jest przewodniczącym Zespołu ds. Wychowania Duchowego działającego przy Chorągwi Białostockiej ZHP). 3 sierpnia 2010 r. otrzymał jedno z najwyższych odznaczeń Lasów Państwowych – Kordelasa Leśnika. Jest założycielem i dyrektorem Niepublicznego Katolickiego Przedszkola „U Lolka” im. św. Jana Pawła II w Elku, które działa w ramach parafii pw. św. Jana Pawła II.

II. Zdobyte tytuły i stopnie naukowe

Magisterium (teologia):

Dzieje duszpasterstwa katolickiego parafii pw. Przemienienia Pańskiego w Rygałówce w latach 1919–1999 – Olsztyn, UWM 2001; promotor: ks. dr Kazimierz Łatak CRL.

Doktorat (historia):

Biskup Stanisław Kostka Łukomski (1874–1948) – Warszawa, UKSW 2008; promotor: prof. dr hab. Wiesław Jan Wysocki; recenzenci: ks. dr hab. Kazimierz Łatak CRL, prof. UKSW, dr hab. Adam Dobroński, prof. UwB.

III. Wykaz publikacji

Książki i druki samodzielne:

Biskup Stanisław Kostka Łukomski (1874–1948). Pasterz niezłomny, Wydawnictwo Towarzystwo Miłośników Rajgrodu, Rajgród 2010, ss. 358.

Rec. W. Guzewicz, *O dysertacji doktorskiej ks. Tadeusza Białousa*, „Studia Elckie” 11(2009), s. 454–458.

Ks. Józef Radwański. Trudności człowieka hartują, Wydawnictwo Towarzystwo Miłośników Rajgrodu, Rajgród 2009, ss. 182 [współautor].

Pod płaszczem Maryi Matki Bolesnej. 20 lat parafii pw. św. Jana Apostoła i Ewangelisty w Elku, Elk 2011, ss. 80 [współautor].

Rygałówka. Przeszłość parafii i okolic, Wydawnictwo Towarzystwo Miłośników Rajgrodu, Rajgród 2014, ss. 316.

Baza harcerska „Orle Gniazdo”, Wydawnictwo EKO-DOM Sp. Z o.o., Grajewo 2016, ss. 126 [współautor].

Błogosławieni trudnych czasów orędujcie za diecezją elcką, Wydawnictwo Drukarnia Offsetowa GRYFIX Kondrat, Elk 2017, ss. 64 [współautor].

Artykuły naukowe:

Świadectwo wiary błogosławionych nazaretanek: s. M. Sergi (Julii) Rapiej i s. M. Kanizji (Eugenii) Mackiewicz, w: *Chrześcijańskie świadectwo wczoraj i dziś*, pod red. W. Guzewicza, M. Radziłowicza, S. Strękowskiego, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2013, s. 189–209.

Stare Juchy. Parafia katolicka w Starych Juchach, w: *Ksiądz Karol Fox – kapłan trudnych czasów*, pod red. R. Skawińskiego, Wydawnictwo Libra Print, Stare Juchy 2013, s. 77–95.

Hasła w słownikach i encyklopediach:

Ks. Józef Jan Radwański, w: *Słownik biograficzny białostocko-tomżyński*, Białystok 2002, z. 2, s. 18–22.

Czerwony Bór, w: *Szlakiem Oręża Polskiego. Wademekum miejsc walk i budowli obronnych granicach współczesnej Polski*, pod red. W.J. Wysockiego, Warszawa 2003, s. 53.

Grzędy – Czerwone Bagno, w: *Szlakiem Oręża Polskiego. Wademekum miejsc walk i budowli obronnych granicach współczesnej Polski*, pod red. W.J. Wysockiego, Warszawa 2003, s. 91–92.

Prostki, w: *Szlakiem Oręża Polskiego. Wademekum miejsc walk i budowli obronnych granicach współczesnej Polski*, pod red. W.J. Wysockiego, Warszawa 2003, s. 230–231.

Rajgród, w: *Szlakiem Oręża Polskiego. Wademekum miejsc walk i budowli obronnych granicach współczesnej Polski*, pod red. W.J. Wysockiego, Warszawa 2003, s. 249–250.

Artykuły popularnonaukowe:

Świadectwo, w: *Harcerze białostoccy i Jan Paweł II*, pod red. A. Dobrońskiego, Białystok 2007, s. 24.

Historia Augustowa, „Martyria” 2008, nr 3, s. 17.

Co po bierzmowaniu?, „Martyria” 2008, nr 5, s. 16.

I etap: Ełk – Rajgród, „Martyria” 2008, nr 7–8, s. 23 [współautor].

W Rajgrodzie pamiętają o ks. Józefie Radwańskim, „Martyria” 2009, nr 10, s. 7.

Upamiętniono poległych w bitwie niemeńskiej, „Martyria” 2010, nr 10, s. 13.

Światło z Betlejem, „Martyria” 2011, nr 1, s. 6.

„Kiedy zobaczyłem, że do nas strzelają, przeżegnałem się”, „Martyria” 2011, nr 6, s. 17.

Krucjata Różańcowa za Ojczyznę, „Martyria” 2012, nr 2, 12–13.

Jak budowano neogotycki kościół w Lipsku, „Martyria” 2014, nr 10, s. 14–15.

Niewygodni dla komunistów. Niewyjaśnione wypadki biskupów (ks. bp Stanisław Łukomski), „Nasz Dziennik” (z dn. 21.10.2015), nr 246, s. 12.

Inne:

Redaktor naczelny pisma parafialnego: *„Myśląc Ojczyzną”. Biuletyn parafii św. Jana Pawła II w Ełku*. Łącznie ukazało się 11 numerów (styczeń–marzec 2013), każde o objętości 8 stron.

IV. Bibliografia

Schematyzm diecezji ełckiej 2012, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 634; W. Guzewicz, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018; tenże, *Wkład duchowieństwa diecezji ełckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Ełckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.

KS. MARCIN JAN OLEKSY

I. Biogram

Urodził się 19 czerwca 1978 r. w Augustowie. Studia filozoficzno-teologiczne odbył w WSD w Ełku. Świecenia kapłańskie przyjął w 2003 r. Przez pierwsze lata kapłaństwa pracował jako wikariusz w parafii pw. św. Brunona w Giżycku (2003–2005), po czym podjął studia specjalistyczne w UKSW (Wydział Nauk Historycznych i Społecznych). Podczas studiów, wraz z chórem UKSW, pod dyktando ks. prof. Kazimierza Szymonika, wielokrotnie uczestniczył w koncertach i nagraniach muzyki operowej, symfonicznej, religijnej i patriotycznej w kraju i za granicą. Pracował też jako kapelan Domu Pomocy Społecznej w Sadowej k. Warszawy i jako rezydent w parafii pw. św. Mikołaja w Łomnej (dekanat kampinoski, archidiecezja warszawska). W 2010 r. został wikariuszem w parafii pw. św. Wojciecha w Ełku, a następnie w parafiach: pw. NMP Królowej Apostołów w Ełku (2016) i Raczkach (2017). Od 2018 r. jest proboszczem parafii w Rożyńsku Wielkim. Ponadto prowadzi zajęcia ze śpiewu i muzyki kościelnej w WSD w Ełku (od 2009 r.) i jest kapelanem POW (od 2010 r.).

II. Zdobyte tytuły i stopnie naukowe

Magisterium (teologia):

Koncepcja bioetyki w ujęciu Księdza Profesora Tadeusza Ślipki – Olsztyn, UWM 2003; promotor: ks. prof. dr hab. Józef Marceł Dołęga.

Doktorat (historia – specjalność etnomuzykologia):

Śpiewy i zwyczaje pogrzebowe Augustowszczyzny. Misterium śmierci w tradycji i współczesności – Warszawa, UKSW 2014; promotor: dr hab. Józefa Katarzyna Dadak-Kozicka, prof. UKSW; recenzenci: ks. prof. dr hab. Kazimierz Łatak CRL, prof. dr hab. Ludwik Augustyn Bielawski (Instytut Sztuki PAN).

III. Wykaz publikacji

Artykuły naukowe:

Mądrość życia w ludowych pieśniach pogrzebowych Augustowszczyzny, „Forum Muzykologiczne” 2009, s. 131–154.

Artykuły popularnonaukowe:

1. *Spotkania na pograniczu*, „Martyria” 2010, nr 12, s. 12.
2. *Pieśni wielkopostne – wczoraj i dziś*, „Martyria” 2013, nr 3, s. 6.

Recenzje i omówienia:

Tradycje muzyczne społeczności polskiej na Wileńszczyźnie (opinie i zachowania), oprac. Tomasz M. Nowak, Warszawa 2005, ss. 450, „Polski Rocznik Muzykologiczny” 6(2007/2008), s. 234–237.

IV. Bibliografia

Schematyzm diecezji ełckiej 2012, pod red. A. Skowrońskiego i in., Ełk 2012, s. 708; W. Guzewicz, *Katalog duchowieństwa diecezji ełckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Ełk 2018; tenże, *Wkład duchowieństwa diecezji ełckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Ełckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.

KS. ANDRZEJ PIENKOWSKI

I. Biogram

Urodził się 8 maja 1966 r. w Augustowie. Po ukończeniu szkoły średniej (1986) wstąpił do WSD w Łomży. Świecenia kapłańskie przyjął w diecezji ełckiej w 1996 r. W latach 1996–1998 był wikariuszem w parafii pw. św. Kazimierza w Giżycku, po czym wyjechał do Włoch. Tu pracował jako administrator w parafii pw. Sacro Cuore w Rocca di Papa. W latach 2002–2004 odbył studia specjalistyczne (stacjonarne) w Wyższym Instytucie Teologii Moralnej Papieskiego Uniwersytetu Laterańskiego w Rzymie zakończone napisaniem i obroną pracy licencjackiej pt. *Gaudium et spes e il dialogo politico-sociale tra la chiesa e il mondo*. W latach 2005–2006 był wikariuszem w parafii pw. św. Jana Chrzciciela w Piszcu, a następnie proboszczem parafii pw. św. Kazimierza Królewicza w Orłowie (2005–2010). W 2010 r. mianowany został proboszczem parafii pw. św. Wojciecha Biskupa i Męczennika w Rydzewie k. Grajewa, a w 2019 r. proboszczem parafii w Janówce k. Augustowa.

II. Zdobyte tytuły i stopnie naukowe

Magisterium (teologia):

Letica sessuale e il matrimonio nell'Antico Testamento, Rzym, Papieski Uniwersytet Laterański 1994; promotor ks. prof. Giovanni Cappelli.

Doktorat (historia):

Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003) – Olsztyn, UWM 2014; promotor: ks. dr hab. Wojciech Guzewicz, prof. UWM; recenzenci: ks. prof. dr hab. Andrzej Kopiczko (UWM), ks. prof. dr hab. Jan Walkusz (KUL).

III. Wykaz publikacji

Książki i druki samodzielne:

Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (1940–2003), Wyd. Diecezjalne Adalbertinum, Ełk 2014, ss. 728.

Rec. J. Walkusz, „Kościół w Polsce. Dzieje i kultura” 14(2015), s. 287–291.

Artykuły naukowe:

Działalność ustawodawcza bpa Edwarda Eugeniusza Samsela (2000–2009), „Studia Elckie” 12(2010), s. 189–202.

Zasoby Archiwum Parafialnego w Rydzewie k. Rajgrodu (XIX–XX w.), „Studia Elckie” 13(2011), s. 141–154.

Artykuły popularnonaukowe (wykaz niepełny):

Trud dawnych pokoleń i współczesnych mieszkańców. Historia parafii w Rydzewie, „Rajgrodzkie Echa” 22(2011), nr 3(253), s. 22–23.

Ks. Adam Foltyn 1899–1955, „Rajgrodzkie Echa” 22(2011), nr 4(254), s. 23.

„Filia Rydzewska” w pierwszej połowie XIX w., „Rajgrodzkie Echa” 23(2011), nr 5 (255), s. 21.

Recenzje:

1. W. Guzewicz, *„Ja pójdę za nią” Błogosławiona Marianna Bierncka 1889–1943*, Wydawnictwo Diecezjalne Adalbertinum, Elk 2010, s. 94, „Studia Elckie” 12(2010), s. 464–465.

2. B. Lisowska, W. Guzewicz, *W tle Cudownego Medalika*, Warszawa–Elk 2010, s. 163, „Studia Elckie” 12(2010), s. 466–468.

IV. Bibliografia

Schematyzm diecezji elckiej 2012, pod red. A. Skowrońskiego i in., Elk 2012, s. 712; W. Guzewicz, *Katalog duchowieństwa diecezji elckiej. Zmiany administracyjno-personalne w latach 1992–2017*, Elk 2018; tenże, *Wkład duchowieństwa diecezji elckiej w rozwój intelektualny Polski i regionu (Część 1: Dorobek piśmienniczy)*, „Studia Elckie” 20(2018), nr 2, s. 205–219.

**BIBLIOGRAPHY OF THE LITERATURE OF THE CLERGY OF THE ELK DIOCESE
IN 1992–2017 (EDWARD ANUSZKIEWICZ, TADEUSZ BIAŁOUS,
MARCIN OLEKSY, ANDRZEJ PIEŃKOWSKI)****SUMMARY**

The article presents the literary achievements of four priests of the Elk Diocese: Edward Anuszkiewicz, Tadeusz Białous, Marcin Oleksy and Andrzej Pieńkowski. They all have a PhD in history and represent the field of humanities. The bibliography of their printed works was brought to 2017.

KEY WORDS: Bibliography, Elk Diocese, Edward Anuszkiewicz, Tadeusz Białous, Marcin Oleksy, Andrzej Pieńkowski

VARIA

ADAM KUCHARSKI

WYBRANE PROBLEMY MORALNO-FINANSOWE W UJĘCIU KATOLICKIEGO NAUCZANIA SPOŁECZNEGO

1. Wstęp

Świat współczesnych finansów nie jest wolny od problemów. Jedynie część z nich jest natury *stricte* ekonomiczno-prawnej. Szczególną grupę stanowią kwestie związane z niedostatkiem moralnego fundamentu jako podstawy adekwatnej ekonomii. Niektóre z obszarów dotkniętych tego typu zagrożeniem zostały wskazane w watykańskim dokumencie: *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones* (Zagadnienia ekonomiczne i finansowe – rozważania pomocne w rozeznaniu etycznym w sprawie niektórych aspektów aktualnego systemu gospodarczo-finansowego), wydanym przez Kongregację Nauki Wiary i Dykasterię do spraw Integralnego Rozwoju Człowieka 17 maja 2018 r.¹ Wskazano w nim szereg zagadnień gospodarczo-ekonomicznych wzbudzających wątpliwości, w tym: proces odrywania się finansów od realnej gospodarki, ryzyko bezrefleksyjnego zadłużania się, niemoralne praktyki finansowe i podatkowe oraz zagrożenia związane z narastającym procesem globalizacji. Biorąc pod uwagę ponad dziesięć lat, które minęły od kryzysu z 2008 r., spostrzeżenia te zdają się nie tracić na aktualności. Ich lekceważenie grozi laksacją społecznego sumienia, mimo obecności starych i nowych zagrożeń².

Każde z tych zjawisk wymaga osobnego komentarza, stąd poświęcone im zostały poszczególne partie niniejszego opracowania. Ze względu na sygnałny

ADAM KUCHARSKI – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9278-7522>, e-mail: obywatelak2020@gmail.com

¹ Por. Kongregacja Nauki Wiary i Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Considerations for an ethical discernment regarding some aspects of the present economic-financial system*, <<https://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.

² Niech przykładem ich obecności będzie chociażby pozycja firm pożyczkowych (tzw. chwilówek) w życiu znacznej części polskiego społeczeństwa, por. P. Sokołowski, *Lichwa wykorzystuje przymusowe położenie człowieka. Rozmowa z Pawłem Śnieżkiem*, „Egzorcysta” 4(2016), s. 32, czy też sposób działania podmiotów nagabujących telefonicznie do podjęcia często nieuzasadnionych gospodarczo działań inwestycyjnych, por. M. Ratajczak, *Łowcy z kotłowni. Dzikie świat finansowych naciągaczy*, Warszawa 2019, s. 20n.

charakter artykułu, zamieszczone poniżej refleksje dotyczą określonego ujęcia danego fenomenu społeczno-ekonomicznego. Ostatecznie jednak pobłażliwość wobec wad społecznych odbija się na poziomie decyzji politycznych, na co wskazano w przedostatnim rozdziale niniejszego artykułu.

Celem niniejszego opracowania jest próba zwrócenia uwagi na pewne obszary aktywności ekonomicznej w świetle wybranych wypowiedzi katolickiej myśli społecznej. Chodzi o zaakcentowanie obecnej w nich diagnozy wobec etyczno-tożsamościowych problemów współczesnych finansów, zwłaszcza wobec ich kolosalnego wpływu na społeczeństwo. Podjęte działania badawcze są obliczone na ustalenie znaczenia etyki chrześcijańskiej w owładniętym chremastyką świecie finansów.

Przyjętą metodę refleksji oparto na przywołaniu wybranych wypowiedzi z obszaru katolickiej nauki społecznej na tle konkretnych aspektów współczesnej aktywności finansowej. Powinno to pozwolić na analizę przynajmniej wybranych zagrożeń etycznych w finansach XXI w. w świetle zasad zakorzenionych w antropologii chrześcijańskiej. Syntetyczne wnioski zostały zawarte w podsumowaniu zamykającym opracowanie.

2. Oderwanie finansów od służby realnej gospodarce

Znakiem czasów jest konieczność przeciwstawienia się systemowi, który nie koncentruje się na służeniu realnej gospodarce³. Trudno nie zauważyć, że nieodpowiedzialny system gospodarczy czyni mocnych jeszcze mocniejszymi, a słabszych jeszcze słabszymi, pogłębiając nierówności społeczne⁴. Poważne zaniepokojenie musi wywoływać niekontrolowany rozrost rynków finansowych. Od lat 90. XX w. instrumenty pieniężne i kredytowe rosły szybciej niż akumulacja bogactwa w gospodarce, stąd późniejsze banki spekulacyjne, które prowadziły do kryzysów niewypłacalności oraz zaufania⁵. Współprzyczyniły się do tego: nadmierna ilość pieniądza fiducjarnego oraz mnogość instrumentów finansowych. Taka sytuacja, obok zagrożenia dla godności pracy, spycha masy ludności świata na margines, pozbawiając je dróg ucieczki z sytuacji wyobcowania decyzyjnego co do dalszych losów swoich i swoich bliskich. Naraża to na niebezpieczeństwo pierwotne powołanie działalności finansowej jako formy służby gospodarce realnej. Obecnie stan rynków finansowych wydaje się niebezpiecznie wymykać tej zależności⁶. Działalność finansowa prowadzona bez uwzględnienia dłuższej perspektywy oraz udziału w niej całych grup społecznych traci rolę pomostu pomiędzy teraźniejszością i przyszłością oraz katalizatora nowych miejsc pracy i możliwości produkcji, w tym innowacyjnej.

³ Por. Franciszek, Encyklika *Laudato si*, nr 109, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

⁴ Por. *Papież o liberalizmie*. Wywiad papieża Franciszka dla Eugenio Scalfariego w „*La Repubblica*”, <<http://lokiem.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

⁵ Por. Papieska Rada „*Iustitia et Pax*”, *Towards reforming the international financial and monetary systems in the context of global public authority*, <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.

⁶ Kongregacja Nauki Wiary i Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones...*, nr 22.

3. Ryzyko bezrefleksyjnego zadłużania

Trudno nie dostrzec potrzeby zatrzymania procesu bezrefleksyjnego zadłużania się społeczeństw żyjących w dostatku. Dotyczy to zwłaszcza osób, które z tego powodu tracą płynność finansową i stają na granicy bankructwa. Nie można w nieskończoność żyć na kredyt. Nagromadzenie deficytów i długów obciąża inwestowanie w przyszłości, a w układzie globalnym składa na barki młodego pokolenia „ciężar nie do uniesienia”. Stąd papież Franciszek apeluje o edukację oraz trzeźwy styl życia pozwalający odróżnić co zbędne od tego co konieczne⁷. Jego zdaniem, nadużyciom można zapobiegać: „wychowując do skromnego stylu życia, który [...] uczy odpowiedzialności, by nie zaciągać kredytów na zakup rzeczy, z których można zrezygnować. Ważne jest, byśmy rehabilitowali cnoty ubóstwa i ofiarności. Ubóstwa, by nie stać się niewolnikiem rzeczy, i ofiarności, bo w życiu nie można mieć wszystkiego. Ważne jest kształtowanie mentalności odznaczającej się prawością i uczciwością, zarówno u jednostek, jaki i w instytucjach”⁸.

Konsumpcyjny boom spowodował zmianę w społecznej mentalności: postawa oszczędzania, po to by kupić jakieś dobro za gotówkę, została zastąpiona przez orientację „kupuj teraz płac później”⁹. Istnieje pilna potrzeba przeorientowania tej optyki, współkształtującej pokolenie zniecierpliwionych hedonistów, pozbawionych wewnętrznej siły wstrzemięźliwości. Ta ostatnia jest potrzebna do praktykowania cnotliwego życia. Kluczowe dla środowisk stymulujących praktykę nadkonsumpcji jest bowiem wyrobienie, a następnie podtrzymanie nawyku szybkiego zaspokojenia zachcianek, co zapewnia efektywny środek kontroli społeczno-politycznej.

4. Niemoralne praktyki doradców finansowych

Osobną sprawą są niemoralne zachowania agentów finansowych. Negatywny dobór osób odnotować można już w części szkół biznesu. Wśród moralnie wątpliwych działań doradców finansowych w zakresie zarządzania oszczędnościami wymienia się m.in.: nadmierny ruch portfela inwestycyjnego mający na celu zwiększenie przychodów z prowizji dla banku lub innego pośrednika finansowego; brak należytej bezstronności w oferowaniu instrumentów oszczędnościowych, które w porównaniu z produktami innych banków w mniejszym stopniu odpowiadają potrzebom klientów; zaniedbanie ze strony doradców finansowych powiązanych interesów swoich klientów¹⁰. Niewydolność etyczna obecnego systemu

⁷ Por. przemówienie papieża Franciszka do członków Krajowej Rady Fundacji Antylichwiariskiej z 3 lutego 2018 r., <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.

⁸ *Papież o walce z lichwą i hazardem*, <<https://kosciol.wiara.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

⁹ Por. A. Lewicka-Strzałecka, *Etyczne aspekty instytucji kredytu*, <<https://annalesonline.uni.lodz.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

¹⁰ W ostatnim przypadku chodzi np. o sytuację, gdy zlecenia klientów danego doradcy są wzajemnie w sprzeczności lub też gdy działania tychże doradców na korzyść jednych klientów (bądź zatrudniających doradców firm) pogarszają sytuację innych klientów (przykładowa kwestia

finansowego nasuwa konieczność zmian sposobu jego prowadzenia. W pierwszej kolejności zmiana ta musi dotyczyć osób zaangażowanych w gospodarkę, a to jest zawsze kosztowne i trudne¹¹. W watykańskim dokumencie *Powołanie lidera biznesu* podkreślono znaczenie powołania przedsiębiorcy jako autentycznego ludzkiego i chrześcijańskiego wezwania do „rozwoju produkcji oraz oferowania usług klientom i społecznościom poprzez adekwatną formę gospodarki rynkowej”¹². Wskazuje się przy tym na szczególne niebezpieczeństwo związane z pokusą tzw. podzielonego życia, gdzie dochodzi do rozdźwięku pomiędzy „wiarą, którą wyznajemy, a życiem doczesnym”. Co ważne, już w dokumentach Soboru Watykańskiego II zaliczono to rozdarcie do „poważniejszych nieprawidłowości naszych czasów”¹³. Jedynie człowiek szczerze dążący do wewnętrznej integracji jest zdolny do przyjęcia prawdy o swoim powołaniu i właściwej odpowiedzi na to wezwanie. W jego świetle uczestnictwo, a zwłaszcza przywództwo w biznesie (w tym finansowym) jawi się w kategoriach służby (Bogu, rodzinie, środowisku pracy, społeczeństwu). Takie podejście odróżnia „dyrektorów chrześcijańskich i środowiska pracy, które tacy ludzie starają się rozwijać”¹⁴. Dobry przedsiębiorca, w tym w obszarze finansów: „zastanawia się najpierw nad służbą, a potem nad zyskiem, [...] zatrudnia pracowników, aby wytwarzać towary o rzeczywistej wartości, nie wprowadza ich w błąd, żądając udziału w tworzeniu czegoś daremnego, a wręcz szkodliwego lub złego; oferuje konsumentom jedynie pożyteczne towary i usługi, a nie wykorzystuje ich braku doświadczenia i słabości, oszukując ich tak, aby wydali pieniądze na coś, czego nie potrzebują i co jest nie tylko bezużyteczne, wręcz może być szkodliwe”¹⁵.

5. Szczególne zagrożenia globalizacji

Współcześnie „narzędzie” w postaci rynków finansowych, uzurpując sobie moralną autonomię, staje się celem samym w sobie. Przykładem tego może być próba rozwiązania np.: kryzysu rozrodczości – wzrostem konsumpcji na kredyt; bądź też problemu nadprodukcji rzeczy zbędnych – nieodpowiedzialnym two-

świadomej sprzedaży „śmięciowych papierów wartościowych”). Analizowany dokument kongregacji watykańskiej nie przedstawia tu szczegółowej analizy poszczególnych scenariuszy. Por. Kongregacja Nauki Wiary i Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones...*, nr 22.

¹¹ Por. *Press Conference to present the new Document of the Congregation for the Doctrine of the Faith and the Dicastery for Promoting Integral Human Development, entitled “Oeconomicae et pecuniariae quaestiones”. Considerations for an ethical discernment regarding some aspects of the present economic-financial system*, <<http://press.vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.

¹² Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Powołanie lidera biznesu. Refleksja*, Wydawnictwo Dehon 2012, s. 14.

¹³ Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, nr 43, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

¹⁴ Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Powołanie lidera biznesu...*, s. 18.

¹⁵ O. von Nell-Breuning, *Reorganization of Social Economy*, Milwaukee 1936, s. 115–116, przywołuję za dokumentem Papieskiej Rady „Iustitia et Pax”, *Powołanie lidera biznesu...*, s. 34–35.

rzeniem pieniądza i kreowaniem baniek kredytowych. Obserwując związane z tym zagrożenia, papież Benedykt XVI trafnie zauważył, że „społeczeństwo coraz bardziej zglobalizowane zbliża nas, ale nie czyni nas braćmi”¹⁶.

Papież Paweł VI w Encyklice *Populorum progressio* zwrócił uwagę, że pełny i globalny rozwój jest szczególnym wymiarem pokoju¹⁷. Znaczenie tego spostrzeżenia doceniono czterdzieści lat później, gdy w raporcie z 2007 r. Międzynarodowy Fundusz Walutowy dostrzegł ścisły związek między niewłaściwie zarządzanym procesem globalizacji a wielkimi nierównościami świata¹⁸. Do prawidłowego funkcjonowania gospodarka potrzebuje etyki, i nie tylko jakiegokolwiek rodzaju, ale takiego, który jest przyjazny ludziom¹⁹. Technika bowiem nie jest w stanie rozwiązać wielu ludzkich problemów, a jej absolutyzacja „zmierza do wytworzenia niezdolności dostrzegania tego, czego nie można wyjaśnić zwykłą materią”²⁰. Możliwości techniczne i ekonomiczne, które niesie proces globalizacji, winny być wykorzystywane do prawdziwego rozwoju ludzkości, opartego na wzajemnym poszanowaniu oraz fundamencie niezbywalnej godności człowieka. Z kolei możliwość manipulacji i spekulacji finansami, jakie wiążą się z funkcjonowaniem globalnej wioski, powinny zostać ograniczone.

Nie jest rzeczą właściwą, że dzisiejszy policentryczny rozwój oznacza, że „powiększa się bogactwo światowe pojmowane globalnie, ale wzrastają nierówności”²¹, co prowadzi do marginalizacji ludzi uważanych za „nieprzydatnych” według kryteriów rentowności firm²². Rolą właściwie funkcjonujących systemów finansowych jest m.in. zapewnienie ubogim i ich rodzinom dostępu do korzystnych form kredytowania na sprawiedliwych warunkach²³. Niestety w tym obszarze wypomina się raczej destruktywne działania współczesnej finansjery, podkreślając tragiczne skutki egoistycznego sterowania procesami ekonomicznymi

¹⁶ Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, nr 19, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

¹⁷ Por. Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio*, nr 76–77, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

¹⁸ Por. Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Towards reforming the international financial and monetary systems in the context of global public authority*, <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.

¹⁹ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, nr 45, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

²⁰ Tamże, nr 77. Prowadzi to do bałwochwalstwa rynku, które ignoruje istnienie dóbr, które ze swej natury nie są i nie mogą być zwykłymi towarami, por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus Annus*, nr 40, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

²¹ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, nr 22, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

²² Por. Papież krytykuje kapitalizm i przywołuje słowa Jana Pawła II, <<http://deon.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

²³ Por. Orędzie Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 1998 r., <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019; por. też Synod Biskupów, XIV Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne, *Relacja końcowa Synodu Biskupów dla Ojca Św. Franciszka* (24 października 2015), nr 91, <<http://bobilanum.cdu.pl>>, dostęp: 05.07.2019. Podobnie jawi się uczciwe wsparcie kredytowe dla infrastruktury wiejskiej, co pozwoli w jak najlepszy sposób wykorzystać zasoby ludzkie, naturalne i społeczno-gospodarcze wsi, por. *Adress of His Holiness Benedykta XVI to H.E. Mr MD Abdul Hannan new ambassador of The People's Republic of Bangladesh z 17.12.2009 r.*, <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.

w świecie, gdzie – m.in. na skutek globalizacji – ambicje i działania niewielkiej grupy mogą istotnie sprzyjać światowej niesprawiedliwości²⁴.

6. Niemoralność podatkowa

Kolejnym zagadnieniem szczegółowym są finanse *offshore* oraz tzw. raje podatkowe. W obu przypadkach trudno nie dostrzec niemoralności działań korzystających z nich podmiotów. Polegają one na przerzucaniu na barki reszty społeczeństwa ciężarów finansowych związanych z tworzeniem dobra wspólnego. Pogłębia to nierówności społeczne naruszając reguły zdrowej gospodarki rynkowej, chociażby poprzez „transfer zysków do rajów podatkowych” z jednoczesnym „sztucznym księgowaniem kosztów” w krajach z wyższym opodatkowaniem. Szczególnie naganne jest pranie brudnych pieniędzy pochodzących z przestępstw, co w istocie pociąga współodpowiedzialność za związaną z nimi ludzką krzywdę. System finansów *offshore* pogłębia zadłużenie krajów słabiej rozwiniętych, pozbawionych przynależnych im danin publicznych. Tymczasem wiele z tych państw, spłacając odsetki wynikające z długów, musi znacząco ograniczyć finansowanie potrzeb rynku wewnętrznego²⁵.

Warto w tym miejscu odnotować postulat podatku od transakcji finansowych na forum międzynarodowym²⁶. Wynika on m.in. z faktu, że „udział odpowiedzialnych za kryzys w ponoszeniu jego ciężarów jest kwestią międzynarodowej sprawiedliwości”. Tymczasem wysoką cenę za kryzys współpłacą obywatele, gdyż wpływy z podatków zostały wykorzystane do ratowania banków i finansowania programów wspierania gospodarki²⁷.

7. Skutki polityczne niekontrolowanych wpływów gospodarczych

Rozregulowane finanse to jedno z poważniejszych zagrożeń naszych czasów. Bez należytego nadzoru ze strony władz politycznych, obok zarzewia konfliktów, mogą one stanowić wygodne (bezosobowe) narzędzie nacisku i presji na przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego. Stąd postulat ściślejszej regulacji rynków finansowych. Te ostatnie nie mogą rządzić się same. Istnieje potrzeba promocji przejrzystości w odniesieniu do wszystkiego, co jest przedmiotem obrotu oraz

²⁴ Por. A. Zwoliński, *Siedem grzechów głównych. Chciwość*, Radom 2008, s. 52.

²⁵ Por. Kongregacja Nauki Wiary i Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones...*, nr 31.

²⁶ Por. „*Iustitia et Pax*”: *wprowadzić podatek od transakcji finansowych*, <<http://ekai.pl>>, dostęp: 05.07.2019; por. też *Kościół wobec kryzysu finansowego*, „Biuletyn Liderów i Asystentów Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich”, Warszawa 2012, nr 24, s. 3.

²⁷ „*Iustitia et Pax*”: *wprowadzić podatek od transakcji finansowych*, <<http://ekai.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

wyeliminowania przejawów niesprawiedliwości²⁸. Brak dostatecznego nadzoru nad systemem bankowym wystawia obywateli na niebezpieczeństwo utraty majątków, firm, a przede wszystkim godności²⁹. Stanowi on również zagrożenie dla poszczególnych państw oraz ich obywatelskich społeczeństw. Państwa poważnie uzależnione od decyzji, które zapadają przy stołach ich wierzycieli, trudno nazwać w pełni suwerennymi. Podobnie jest, gdy funkcjonujące w ich granicach instytucje finansowe są „zbyt wielkie, aby upaść” w konsekwencji swoich błędów. W obu przypadkach objawia się słabość państwa i demokracji. W ten sposób umacnia się niebezpieczeństwo ekspansji grup finansowych, będących – ze względu na swoje międzynarodowe znaczenie oraz formalną lokalizację siedziby – poza granicami jurysdykcji danego państwa.

Gospodarka oddzielona od etyki, wyposażona w moralną samodzielność, wcześniej czy później znajdzie się w rękach osób, które przekształcą jej mechanizmy w narzędzie władzy, także władzy politycznej. W tym świetle utrata kontroli nad tworzeniem długów przekłada się na zarządzanie rynkiem pracy, a następnie na całą gospodarkę.

Zagadnienie to łączy się z pytaniem o moralną stronę tworzenia i funkcjonowania długu publicznego oraz skutków etycznych określonej polityki pieniężnej państwa³⁰. Zaniedbań w tym obszarze nie można usprawiedliwiać racjami płynącymi z demokracji. W przedmiocie nieuporządkowanych moralnie stosunków pożyczkowych, również na płaszczyźnie publicznoprawnej, wspomina się niekiedy nawet o „wirusie demokracji” opanowującym ekonomię tam, gdzie chciwość staje się cnotą, a obłuda zasadą biznesu³¹. „Społeczny aspekt moralności pieniądza wiąże się z obowiązkiem państwa polegającym na zapewnieniu obywatelom pieniądza o względnie stałej wartości. Pieniądz zmieniający swą wartość nagle i często wyrządza ogromne straty społeczne, zwłaszcza nadszarpując zaufanie do jakiegokolwiek wymiany”³².

8. Podsumowanie

Odpowiedzi na przedstawione wyżej zagrożenia moralne w obszarze rynków finansowo-gospodarczych nie można traktować jako pozostających poza kontekstem życia społecznego. Właściwa perspektywa winna bowiem zakładać rozwój integralny. Musi on dotyczyć zarówno relacji międzyludzkich, sfery

²⁸ Por. Kongregacja Nauki Wiary i Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones...*, nr 21.

²⁹ Por. *Papież o walce z lichwą i hazardem*, <<https://kosciol.wiara.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

³⁰ Por. np. rozmowę Grzegorza Sroczyńskiego z Maciejem Wróblewskim, pracownikiem brytyjskiego odpowiednika Komisji Nadzoru Finansowego, por. G. Sroczyński, *Sektor finansowy ogrywa demokrację, możemy obudzić się w świecie zamieszek i rewolucji*, <<http://next.gazeta.pl>>, dostęp: 05.07.2019; J. Gniadek, *Lichwa instytucjonalna*, <<http://jacekgniadek.com>>, dostęp: 05.07.2019.

³¹ Por. A. Zwoliński, *Siedem grzechów głównych...*, s. 52.

³² Tamże, s. 52.

instytucjonalnej, jak i społecznych struktur finansowych. Podobnie jak wyżej opisane zjawiska, niszczące są: niepohamowana konkurencja, nadmierna finansjalizacja życia, czy w końcu konsekwencje zaniechania promocji osoby ludzkiej. Trudno wyobrazić sobie powstrzymanie procesów destrukcyjnych bez rezygnacji z hedonizmu oraz rozumienia rynku jako środka dominacji nad innymi.

Zintegrowane życie ekonomiczne musi uwzględniać obok zysku „logikę daru” i bezinteresowności³³. W ujęciu indywidualnym prowadzi do nich optyka uwzględniająca w świecie finansów podstawowe reguły duchowości pracy³⁴. Wszystko zaczyna się od decyzji jednostki. To rozważne i całościowe podejście do obowiązków oraz ich rozumienie w społecznym kontekście otwartym na miłość i prawdę pozwoli tym, od których zależy ekonomiczne życie innych, na wielkoduszność obliczoną na dobro wspólne i solidarną przyszłość.

W zakresie struktur finansowych użyteczne społecznie jest wspieranie rozwoju klasy średniej oraz grup zagrożonych wykluczeniem. W tym ostatnim obszarze szczególnym rozwiązaniem jest praktyka mikrofinansowania, nawiązująca do średniowiecznej instytucji banków pobożnych, a także inicjatywy tzw. ekonomii obywatelskiej. Wpisana w nie optyka jest oparta na traktowaniu zysku jako narzędzia do osiągnięcia celu, w tym w postaci humanizacji rynku i społeczeństwa³⁵. Pogłębia to integrację i zacieśnia drobne stosunki gospodarcze. Osoba ludzka ma wyjątkowo relacyjną naturę, a sensu jej odwiecznych poszukiwań nie można redukować do ekonomicznych aspektów życia.

Niedomagania moralne w obszarze finansów sprowadzają się ostatecznie do błędu antropologicznego uznającego człowieka za środek, a nie cel gospodarczych decyzji. Fałszywa wizja osoby ludzkiej podsuwa fałszywe rozwiązania kwestii społeczno-prawnych³⁶. Określona optyka antropologiczna to podstawa podejścia papieża Jana Pawła II do omawianych problemów³⁷. Jej głębsza znajomość oraz aplikacja pomogłyby uniknąć wielu nieszczęść i nieuporządkowania we współczesnym świecie finansów, zarówno prywatnych, jak i publicznych.

³³ Por. *Kościół wobec kryzysu finansowego*, <<http://ekai.pl>>, dostęp: 05.07.2019; A. Wysocki, *Bezinteresowność jako nowa zasada społeczna*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2(2010), s. 283n.

³⁴ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 24, <<http://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

³⁵ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, nr 45, 46, 65, <<http://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

³⁶ Por. *Kościół wobec kryzysu finansowego*, <<http://ekai.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

³⁷ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus Annus*, nr 42, <<http://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019; por. też jako komentarz do stanowiska prezentowanego w encyklice: M. Wojechowski, *Papież i kapitalizm (Centesimus Annus)*, <<http://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019 oraz M. Zięba, *Papieska ekonomia. Kościół – rynek – demokracja*, Kraków 2016, s. 130–131, 240nn.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

- Adress of His Holiness Benedykt XVI to H.E. Mr MD Abdul Hannan new ambassador of The People's Republic of Bangladesh z 17.12.2009 r.*, <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.
- Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate*, nr 19, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Franciszek, Encyklika *Laudato si*, nr 109, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Jan Paweł II, Encyklika *Centesimus Annus*, nr 40, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Jan Paweł II, Encyklika *Laborem exercens*, nr 24, <<http://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Kongregacja Nauki Wiary i Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka, *Oeconomicae et pecuniariae quaestiones. Considerations for an ethical discernment regarding some aspects of the present economic-financial system*, <<https://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.
- Orędzie Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju* 1 stycznia 1998 r., <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.
- Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Powołanie lidera biznesu. Refleksja*, Wydawnictwo Dehon 2012.
- Papieska Rada „Iustitia et Pax”, *Towards reforming the international financial and monetary systems in the context of global public authority*, <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.
- Paweł VI, Encyklika *Populorum progressio*, nr 76–77, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Przemówienie papieża Franciszka do członków Krajowej Rady Fundacji Antylichwiarzkiej z 3 lutego 2018 r., <<http://vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes*, nr 43, <<https://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.

Opracowania:

- Gniadek J., *Lichwa instytucjonalna*, <<http://jacekgniadek.com>>, dostęp: 05.07.2019.
- „Iustitia et Pax”, *Wprowadzić podatek od transakcji finansowych*, <<http://ekai.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Kościół wobec kryzysu finansowego*, „Biuletyn Liderów i Asystentów Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich”, Warszawa 2012, nr 24, s. 1–6.
- Lewicka-Strzałek A., *Etyczne aspekty instytucji kredytu*, <<https://annalesonline.uni.lodz.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Nell-Breuning O. von, *Reorganization of Social Economy*, Milwaukee 1936.
- Papieże o liberalizmie. Wywiad papieża Franciszka dla Eugenio Scalfariego w „La Repubblica”*, <<http://okiem.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Papież krytykuje kapitalizm i przywołuje słowa Jana Pawła II*, <<http://deon.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Papież o walce z lichwą i hazardem*, <<https://kosciol.wiara.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Press Conference to present the new Document of the Congregation for the Doctrine of the Faith and the Dicastery for Promoting Integral Human Development, entitled “Oeconomicae et pecuniariae quaestiones”. Considerations for an ethical discernment regarding some aspects of the present economic-financial system*, <<http://press.vatican.va>>, dostęp: 05.07.2019.
- Ratajczak M., *Lowcy z kotłowni. Dzikie świat finansowych naciągaczy*, Warszawa 2019.
- Sokołowski P., *Lichwa wykorzystuje przymusowe położenie człowieka. Rozmowa z Pawłem Śnieżkiem*, „Egzorcysta” 4 (2016), s. 32–36.
- Sroczynski G., *Sektor finansowy ogrywa demokrację, możemy obudzić się w świecie zamieszek i rewolucji*, <<http://next.gazeta.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Synod Biskupów. XIV Zwyczajne Zgromadzenie Ogólne, *Relacja końcowa Synodu Biskupów dla Ojca Św. Franciszka* (24 października 2015), nr 91, <<http://bobilanum.cdu.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Wojchowski M., *Papież i kapitalizm (Centesimus Annus)*, <<http://opoka.org.pl>>, dostęp: 05.07.2019.
- Wysocki A., *Bezinteresowność jako nowa zasada społeczna*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 2(2010), s. 283–294.
- Zwoliński A., *Siedem grzechów głównych. Chciwość*, Radom 2008.
- Zięba M., *Papieska ekonomia. Kościół – rynek – demokracja*, Kraków 2016.

SELECTED MORAL AND FINANCIAL PROBLEMS IN TERMS OF CATHOLIC SOCIAL TEACHING

SUMMARY

The Word of modern finance is a growing challenge for society. Catholic social science recognizes numerous problems in this area, hence the emerging diagnoses warning against the effects of abandoning ethical requirements in economics. Particularly valuable in this area is the Vatican document *Oeconomicae et pecuniariae questiones* issued by the Congregation for Doctrine of the Faith and the Department for Integral Human Development on 17/05/2018. Among the serious problems affecting the 21st century's finances listed there were: the process of financial detachment from the real economy, immoral financial and tax practices, and the risks associated with the growing globalization process. Each of these issues requires increased socio-political attention in the light of the principles of proper anthropology. The latter must value human dignity and the value of truth rooted in love, higher than the prospects of expected financial gains.

KEY WORDS: Catholic social teaching, ethics, finance

RECENZJE / REVIEWS**Ks. WOJCIECH GUZEWICZ****KS. WITALI SIDORKO, *GENEZA, POWSTANIE
I ORGANIZACJA DIECEZJI GRODZIENSKIEJ
(1991–2011)*, LUBLIN 2018, SS. 386 [MASZYNOPIS]**

Gorbaczowowska „pieriestrojka” stworzyła możliwość zmiany na lepsze sytuacji Kościoła katolickiego w BSRR, traktowanego w państwie sowieckim jako wróg numer jeden pośród wszystkich konfesji. Na terenach obecnej Republiki Białoruś walka z Kościołem przybrała szczególnie ostry charakter. Na wschodzie tych ziem jeszcze przed wojną Kościół został całkowicie zniszczony, a w zachodnich obwodach czynnych parafii katolickich pozostało niewiele.

W ciągu pierwszych dwudziestu lat po 1991 r. na zachodzie obecnej Republiki Białoruś odrobiono w znacznym stopniu straty, jakie Kościół poniósł na tych terenach przez długie lata prześladowań. Pozycja Kościoła katolickiego niewątpliwie wzrosła. Zdobył on nawet autorytet wśród tych, którzy wcześniej dokładali wszelkich starań, by go całkowicie zniszczyć.

Właśnie o tych i innych kwestiach traktuje praca doktorska ks. mgr. Witaliego Sidorki pt. *Geneza, powstanie i organizacja diecezji grodzieńskiej (1991–2011)*. Temat pracy został sprecyzowany jasno, problematyka przedstawia dzieje diecezji grodzieńskiej w niezwykle szerokim kontekście społeczno-politycznym. Rozprawa jest pierwszą publikacją próbującą w sposób całościowy opisać dzieje Kościoła na Grodzieńszczyźnie, stąd niewątpliwie ma charakter oryginalny i nowatorski.

Praca oparta została na materiałach źródłowych. Obejmuje zarówno materiały pochodzące z archiwów kościelnych, jak i archiwów państwowych znajdujących się na Białorusi, Litwie i w Polsce. Najbardziej owocne okazały się badania w Archiwum Diecezji Grodzieńskiej. Zaowocowały pozyskaniem m.in. materiałów dotyczących organizacji i działalności parafii oraz dekanatów diecezji grodzieńskiej, czynności administracyjno-pasterskich biskupa, jego listów pasterskich i dekretów, budowli sakralnych i miejsc kultu, kwestii nauczania i wychowania katolickiego oraz sprawozdań składanych Stolicy Apostolskiej. Z innych archiwów o charakterze ogólnodiecezjalnym na uwagę zasługuje Archiwum Sądu Diecezji Grodzieńskiej, które dostarczyło mało znanych informacji na temat organizacji i funkcjonowania trybunału międzydiecezjalnego dla diecezji grodzieńskiej oraz dla administracji apostolskich: Rosji europejskiej obrządku łacińskiego

z siedzibą w Moskwie, Syberii obrządku łacińskiego z siedzibą w Nowosybirsku i Kazachstanu obrządku łacińskiego z siedzibą w Karagandzie. Autor wymienia w tym segmencie także Archiwum Duszpasterstwa Kolejarzy, Archiwum Diecezjalnej Caritas, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Grodnie. Bogate zbiory odnośnie do ogólnych kierunków duszpasterstwa na Białorusi znajdują się w Archiwum Konferencji Biskupów Katolickich w Mińsku oraz w Archiwum Rady ds. Rodziny, działającej przy tej Konferencji. Poza tym Autor dotarł do siedmiu archiwów parafialnych, tj. w Grodnie (Matki Bożej Ostrobramskiej), Kopciówce, Lacku, Nowogródka (św. Michała Archaniola), Szczuczynie, Trokielach i Woronianach. Powołuje się incydentalnie także na Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, Archiwum Nazaretanek Prowincji Warszawskiej w Warszawie, Państwowe Archiwum Obwodowe w Grodnie, Archiwum Nazaretanek Prowincji Białoruskiej w Grodnie oraz Archiwum Misjonarzy na Stradomiu w Krakowie. Ponadto w pracy wykorzystano materiały zgromadzone w seminarium duchownym w Grodnie (głównie są to prace magisterskie) i prywatne zbiory ks. Antoniego Gremzdy oraz swoje. Bez tej kwerendy rozprawa byłaby o wiele uboższa.

Źródła drukowane nie zostały podzielone i zawierają 33 pozycje. Zestaw literatury obejmuje z kolei 467 pozycji w języku polskim i 114 w języku rosyjskim i białoruskim. Szeroka kwerenda archiwalna i stosunkowo liczny zestaw literatury pomocniczej upoważniają do podkreślenia rzetelności warsztatu ks. Sidorki.

Konstrukcja pracy jest rzeczowa i logiczna, obejmuje sześć rozdziałów: uwarunkowania historyczne i polityczne powstania diecezji grodzieńskiej (rozdział I), administrację centralną, w tym kurię i sąd biskupi (rozdział II), podział na parafie i dekanaty oraz budownictwo kościelne i sanktuaria (rozdział III), duchowieństwo i wierni, w tym seminarium duchowne oraz wspólnoty zakonne żeńskie i męskie (rozdział IV), zaangażowanie duszpasterskie obejmujące życie sakramentalne, nauczanie oraz nadzwyczajne formy duszpasterskie (rozdział V), aktywność społeczno-religijną, a w tym bractwa i stowarzyszenia, działalność charytatywną, zjazdy i kursy oraz inicjatywy wydawnicze (rozdział VI). Do planu rozprawy weszły nadto wstęp, zakończenie, wykaz skrótów, wykaz tabel, fotografii i wykresów oraz bibliografia rozprawy. Tak rozpracowany temat obejmuje wszystkie problemy, jakie mogą z niego wynikać. Na podkreślenie zasługuje włączenie do metodycznej strony rozprawy metody statystycznej i porównawczej.

Przechodząc do omówienia strony merytorycznej pracy, należy stwierdzić, iż Kościół katolicki obrządku łacińskiego na Kresach Wschodnich I i II Rzeczypospolitej, dziś należących do Białorusi, szybko zmienia swój dotychczasowy charakter. Z Kościoła niegdyś językowo i kulturowo polskiego staje się, a w dużej mierze już się stał, językowo Kościołem białoruskim. Wynika to nie tylko z polityki władzy państwowej Białorusi, ale także ze zmian narodowościowych w młodym pokoleniu wiernych, z narodowych opcji młodego pokolenia duchowieństwa i z kierunku działań przedstawicieli Stolicy Apostolskiej w osobach nuncjuszów. Nie zmienia to jednak faktu, iż tereny obecnej Grodzieńszczyzny należały do Wielkiego Księstwa Litewskiego, a przed II wojną światową

do Rzeczypospolitej Polskiej. Tymczasem w dysertacji ks. Sidorki można spotkać wiele ustępów, w których Autor twierdzi coś wręcz przeciwnego, przedstawia te ziemie jako państwo i dziedzictwo białoruskie. Na przykład pisze: „Pomimo wojen, które pustoszyły Białoruś, wiek XVI można uważać za czas demograficznego rozwoju kraju”. Nieco dalej używa następujących zdań: „W miastach Białorusi Zachodniej i Środkowej znaczną część stanowiły mniejszości narodowe: Żydzi, Tatarzy, Polacy i Niemcy. Żydzi mieszkali na Białorusi od czasów starodawnych księstw” (s. 25). „Już w 1648 roku wybuchło powstanie kozackie pod wodzą Bohdana Chmielnickiego. Wprawdzie na Białorusi nie miało ono takiej siły i dynamiki rozwojowej jak na Rusi Koronnej” (s. 27). „Liczba ludności Białorusi zmniejszyła się w czasie wojny prawie o jedną trzecią: o ile w 1700 roku wynosiła około 2 milionów dwustu tysięcy, to w 1717 r. pozostało nie więcej niż półtora miliona ludzi” (s. 30). „Zjawisko tworzenia manufaktur było charakterystyczne nie tylko dla Grodna, ale także i dla innych miast białoruskich (...). Jednak ożywienie gospodarcze, które dawało się zauważyć na terytorium Białorusi w drugiej połowie XVIII wieku, było krótkotrwałe” (s. 33). „Jednakże ze względu na rolniczy charakter Białorusi i brak surowców niezbędnych do uprzemysłowienia kraju proces przemian przebiegał tu wolniej w stosunku do sąsiednich Królestwa Polskiego, Rosji i Ukrainy” (s. 36). Rodzą się zatem pytania: Czy nie jest nadużyciem przedstawianie wspólnego polsko-białoruskiego dziedzictwa historycznego Rzeczypospolitej na ziemiach obecnej Białorusi jako dziedzictwa białoruskiego? Czy zasadne jest przedstawianie Wielkiego Księstwa Litewskiego zjednoczonego w Rzeczypospolitej z Koroną jako państwa białoruskiego, choć w tym czasie *de facto* nie istniało? (ostatnio na międzynarodowej konferencji naukowej w Grodnie 26–27 października 2018 r. usłyszałem nawet takie głosy, że Wielkie Księstwo Litewskie jest wymysłem Litwinów i że było ono jedynie okupacją Białorusi). Takie stawianie sprawy wydaje się w jakimś stopniu ahistoryczne, a traktowanie Polaków jako mniejszości narodowej na terenach obecnej zachodniej Białorusi przed II wojną światową kłóci się ze statystyką.

W paragrafie zatytułowanym *Wierni* Autor stwierdza: „Wprawdzie należy zaznaczyć, że korelacja Polak – katolik jako forma wyznaniowej tożsamości zaczyna odgrywać coraz mniejsze znaczenie we współczesnym społeczeństwie białoruskim. Świadectwem tego są wyniki oficjalnych spisów ludności, świadczące o spadku liczby polskiej mniejszości narodowej i praktycznie niezmiennej liczebności katolickiej ludności w kraju. Stąd możemy wnioskować o procesie kształtowania się Kościoła katolickiego na Białorusi, gdzie utożsamianie się z konkretną narodowością odgrywa coraz mniejsze znaczenie”. Tymczasem „Rocznik Annuario Pontificio” z 2003 r. wymienił na Białorusi 982 tys. katolików. Większość z nich według badań prowadzonych przez Dzwonkowskiego czy Gorbaniuka (np. *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Białorusi wobec języka polskiego...*, s. 122–123) utożsamiała się z narodowością polską¹.

¹ Trudno powiedzieć, ilu jest Polaków na Białorusi. Jest ich zapewne kilka razy więcej, niż głoszą oficjalne statystyki. Bywając na tzw. Wschodzie, łatwo się przekonać, iż określenie „Polak” obejmuje tam różne kategorie osób: Polaków, obywateli II RP, tych, którzy nimi nie byli, lecz czują się Polakami oraz tych, co mówią po polsku i mają w paszporcie zapis „narodowość polska”. Wreszcie

W ostatnich latach rzeczywiście nastąpiły zmiany w tej dziedzinie na niekorzyść narodowości polskiej. Nadal jednak, jak twierdzą wspomniani autorzy, istnieje charakterystyczne zjawisko: mniejszość narodowa jest większością w Kościele katolickim na Białorusi.

Większej staranności redakcyjnej czy kompozycyjnej wymagają też następujące kwestie. Autor, wymieniając stałą opiekę kapłanów nad wiernymi w parafiach w 1984 r. (stan na 1 lipca), nic nie wspomina o takowej w parafii Teolin. Jednakże według opracowania *Zarys dziejów parafii Teolin m. Sopoćkinie woj. Grodno* (którego Autor w ogóle nie zna i nie cytuje) pracował w tej parafii od 1 lipca 1984 r. ks. Witold Łozowski. Kapłan tak wspomina te wydarzenia: „Dnia 1 lipca 1984 r. odprawiłem swą pierwszą Mszę św. w kościele pw. św. Jozafata Kuncewicza w parafii teolińskiej i przez wprowadzenie ks. Kazimierza Orłowskiego, diekana – stałem się proboszczem na parafię...” (s. 26). Dodać należy, iż ks. Łozowski od tego momentu zamieszkał przy kościele teolińskim i sprawował w nim funkcje liturgiczne. Choć początkowo nie miał na to pozwolenia (pozwolenie od władz, a następnie dekret biskupa otrzymał dopiero z dniem 6 listopada tegoż roku), nie zmienia to faktu, iż sprawował w tej parafii opiekę duszpasterską, podobnie zresztą jak w parafii Łabno.

Na s. 121 Autor pisze: „W latach 1954–1989 z powodu braku kapłana świątynia ta była nieczynna” [chodzi o kościół w Hołynce – W.G.] Tymczasem już w 1988 r. Mszę św. odprawiał w tym kościele ks. Witold Łozowski (choćaby na Boże Narodzenie), a nieco wcześniej modlił się w niej bp Edward Samsel wraz z miejscową ludnością podczas swojej wizyty na Grodzieńszczyźnie. Należy też dodać, iż wierni odprawiali w tym kościele tzw. Mszę św. bez kapłana co najmniej od roku 1969².

Doprecyzowania wymaga także stwierdzenie Autora na s. 138, kiedy pisze: „Do nowo powstałej diecezji grodzieńskiej weszły parafie należące do 17 dekanatów dawnej archidiecezji wileńskiej”. I tu wymienił m.in. dekanat teoliński.

tych, którzy zostali zapisani do innej narodowości i bardzo często nie znają języka polskiego, lecz uważają się za Polaków. Nieznajomość języka ojczystego jest niekiedy skutkiem czasów ZSRR, gdy warunkiem przeżycia, a w okresie po II wojnie światowej – uniknięcia dyskryminacji i zdobycia awansu zawodowego, było posiadanie wpisu innej niż polska narodowość lub jej nieekspozowanie. Jest to również skutek braku polskich szkół, odcięcia od kultury polskiej (np. możliwości odbioru Telewizji Polskiej w Grodnie i okolicy). Jest to także wynikiem presji ze strony władz państwowych oraz części młodego pokolenia księży domagających się wyłącznie języka białoruskiego w kościołach. Ci ostatni żądanie to uzasadniają stwierdzeniem: „żyjemy na Białorusi i musimy się modlić po białorusku”. Oznacza to dążenie do stworzenia Kościoła jednej, tylko białoruskiej narodowości, bez względu na obecność w nim wiernych narodowości polskiej. Jest ono niezgodne z nauczaniem Kościoła, które mówi o prawie wiernych do opieki religijnej w tym języku, jakiego oni oczekują, niezależnie od języka kraju, w którym żyją. Diecezja grodzieńska, gdzie jest ono zasadniczo respektowane, spotyka się z krytyką wspomnianej części księży. Widzą oni bowiem w Kościele katolickim, co jest zgodne z prawdą, najważniejszy czynnik w budowaniu narodowości białoruskiej, lecz nie dostrzegają prawa wiernych narodowości polskiej do zachowania ich własnej kultury w Kościele, który przez stulecia utrzymywali i za czasów komunizmu obronili. Postawa ta, bezpodstawnie utożsamiana z patriotyzmem, może prowadzić do groźnego dla wiary i Kościoła nacjonalizmu (Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków 2005, s. 73).

² Zob. W. Guzewicz, *Wspomnienia bpa Edwarda Samsela z pobytu na Grodzieńszczyźnie od 3 do 8 listopada 1988 r.*, „Studia Elckie” 15(2013), nr 4, s. 555–569.

Tymczasem dekanat w Teolinie nie był w bezpośredniej jurysdykcji arcybiskupa wileńskiego, lecz biskupa łomżyńskiego (wtedy teren ten należał do diecezji łomżyńskiej). Świadczy o tym chociażby fakt, iż to biskup łomżyński w roku 1925 utworzył dekanat w Teolinie, a nie arcybiskup wileński. Poza tym po ustaleniu granic politycznych (po II wojnie światowej) trzy parafie z tego dekanatu znalazły się w granicach Polski (Lipsk, Mikaszówka i Rygałówka), nie cały dekanat wszedł zatem do diecezji grodzieńskiej, lecz tylko te parafie wraz ze stolicą dekanatu w Teolinie, które znalazły się w BSRR.

W 2014 r. ukazała się książka ks. Andrzeja Pieńkowskiego pt. *Życie i działalność bpa Edwarda Eugeniusza Samsela 1940–2003*, w której autor omówił m.in. posługę bpa Samsela w Kościele na terenach obecnej Białorusi. Autor monografii scharakteryzował, opierając się na materiałach źródłowych (np. dziennikach ocen, listach alumnów, wykazach tematów i poruszanych zagadnień, prowadzonych przez Samsela w seminarium grodzieńskim), różnorodną i bogatą działalność tegoż biskupa na rzecz seminarium duchownego w Grodnie. Kwestia ta została następnie rozszerzona, pogłębiona i udostępniona gronu czytelników, także rosyjskojęzycznych, w artykule pt. *Пастырская деятельность епископа Эдуарда Самселя в Беларуси*, w: *Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Матэрыялы XXII міжнароднай навуковай канферэнцыі „Шлях да ўзаемнасці” (Гродна, 27–29 X 2016)*, red. Я. А. Панькоў i in., Grodno 2017, t. XVII, s. 177–186. Zawarte w tych pracach informacje znacznie różnią się od danych zawartych w dysertacji ks. Sidorki (np. na s. 195). W aspekcie pracy bpa Samsela w seminarium grodzieńskim nie zgadzają się dane związane z okresem prowadzenia przez niego zajęć, a także liczba przedmiotów oraz innych posług na rzecz tegoż seminarium. Otóż zdaniem wspomnianych autorów bp Samsel dojeżdżał z wykładami do seminarium grodzieńskiego do 2002 r. (a nie do 1998 r.) i prowadził oprócz wykładów z Nowego Testamentu także zajęcia z teologii biblijnej oraz proforystyki pastoralnej. Nadto uczestniczył w egzaminie *ex universa*, wieńczącym pobyt naukowy alumnów w seminarium duchownym. W przywołanych wyżej pracach oraz innych odnoszących się do działalności pasterskiej bpa Samsela na Białorusi doktorant znajdzie także informacje o kilku rekolekcjach prowadzonych dla kapłanów, o których pisze na stronie 205, iż „z powodu braku źródeł trudno podać przebieg rekolekcji”.

I może jeszcze kilka pomniejszych spraw, które należałoby wyjaśnić czy uszczegółowić. Na s. 76 Autor pisze o 130 parafiach, które wchodziły w skład diecezji grodzieńskiej u jej zarania. Nieco dalej, na s. 119, zamieszcza podobne informacje, z tym że podaje już liczbę 136 parafii. Skąd taka różnica? Kilkakrotnie Autor, opisując parafie, podaje, iż niektóre z nich były założone jeszcze w wiekach średnich czy nowożytnych, później w dobie Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej zostały zniszczone, a w okresie „pierestrojki” na nowo je erygowano (np. na s. 122 Autor wspomina o takiej sytuacji w Świsłoczy oraz w Podwielikojie). Czy jednak od strony formalnoprawnej były to akty erekcji, czy raczej reaktywacji? Przecież te parafie już kiedyś były erygowane... Na s. 139 Autor informuje, iż dekanat w Teolinie utworzył bp Kaszkiewicz w 2000 r. Pięć stron dalej, w tabeli nr 5, Autor podaje, iż funkcję dziekana tego

dekanatu od roku 1993 pełnił ks. Witold Łozowicki. Która z tych informacji jest prawdziwa? Arcybiskup Marian Przykucki nigdy nie był biskupem toruńskim. Poza tym od 25 marca 1992 r. był arcybiskupem szczecińsko-kamieńskim (wcześniej chełmińskim). Tymczasem na s. 265 Doktorant pisze: „Przykładem takiej formacji był letni kurs dla katechetów z Białorusi, odbywający się w dniach od 11 lipca do 4 sierpnia 1992 r. w Toruniu, pod patronatem toruńskiego Klubu Inteligencji Katolickiej i miejscowego ordynariusza bpa Mariana Przykuckiego”. Niezrozumiałe jest także stwierdzenie na s. 43: „... w 1425 r. papież Jan XXII oddał katedrę wileńską i jej biskupa pod jurysdykcję arcybiskupa gnieźnieńskiego”. Pomińmy już błędne skorelowanie daty z osobą papieża, ale Autor powołuje się na pozycję T. Krahela pt. *Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej* (s. 13–15). Tymczasem we wspomnianym fragmencie pracy nie ma o tym żadnej wzmianki.

Na koniec warto zwrócić uwagę na kilka spraw natury formalnej. Praca, choć napisana jest żywym i komunikatywnym językiem, zawiera liczne błędy ortograficzne, stylistyczne, drukarskie (literówki). Wskazane byłoby też, mając na względzie potencjalnych czytelników opracowania, dokonać technicznego zabiegu wstawiania przypisów w obrębie rozdziałów, a nie w sposób ciągły w całej pracy. Wreszcie w pracy znajduje wiele skrótów, które nie zostały rozwinięte, jak np.: NCE, KBKB, AK, RDM itd.

Wszystko to wszakże – jako propozycje bardzo szczegółowe – w niczym nie umniejsza walorów naukowych i poznawczych rozprawy. Przeciwnie – ma w intencji Autora uruchomić dyskusję i zmobilizować nowych badaczy do dalszej pracy nad dziejami diecezji grodzieńskiej. Rozprawa ks. mgr. Witalego Sidorki odznacza się kreatywnością i pomysłowością metodologiczną. Nie jest łatwo na niespełna 400 stronach maszynopisu ująć poprawnie powstawanie dużej i skomplikowanej instytucji, jak diecezja, i to warunkach odbudowy życia religijnego od podstaw – po zniszczeniach doby komunizmu. Autor nie mógł praktycznie skorzystać z wypracowanych wzorców ani upowszechnionej metodologii, dlatego w wielu przypadkach musiał opierać się na osobistej inwencji oraz intuicji. Wziąwszy pod uwagę te wszystkie okoliczności, należy docenić wkład ks. Sidorki w rozwój badań nad losami Kościoła katolickiego na Wschodzie.

LISTA RECENZENTÓW: „CIVITAS ET LEX” 2019 (THE LIST OF REVIEWERS: „CIVITAS ET LEX” 2019)

Redakcja „Civitas et Lex” pragnie podziękować wszystkim recenzentom za podjęty przez nich trud i wnikliwe uwagi na temat prac opublikowanych na łamach naszego kwartalnika w 2019 r. Z nadzieją na kolejne lata owocnej współpracy, wyrazy specjalnego uznania skierowane są do następujących osób:	The Editorial Board of „Civitas et Lex” wishes to thank all the Peer Reviewers for their hard work and diligence in reviewing articles submitted for publication in 2018. With a great hope for the further fruitful cooperation, the special appreciations are addressed to:
---	---

Mirosław **Banasik** (UJK)
 Gaetano **Bonetta** (Univesità degli Studi di Catania, Włochy)
 Ks. Stanisław **Borutka** (UPJPII)
 Stanisław **Bożyk** (UwB)
 Piotr **Dela** (ASzWoj)
 Marco **Galli** (Universita degli Studi di Foggia, Włochy)
 Andrzej **Glen** (UPH)
 Marta **Greszata-Telusiewicz** (KUL)
 Liudmyla **Gryzun** (Kharkiv National Pedagogical University Ukraine, Ukraina)
 Stanisław **Hoc** (UO)
 Adam **Holub** (WSPol)
 Piotr **Jaroszyński** (KUL)
 Violetta **Konarska-Wrzosek** (UMK)
 Elena **Margaritou-Andrianessi** (National and Kapodistrian University of Athens, Grecja)
 Lorenzo **Mezzasoma** (Universita degli Studi di Perugia, Włochy)
 Teresa **Mróz** (UwB)
 Izabella **Nowicka** (AWL)
 Ks. Krzysztof **Orzeszyna** (KUL)
 Riccardo **Pagano** (Univesità degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy)
 Ferdinando **Parente** (Univesità degli Studi Bari Aldo Moro, Włochy)
 Andrzej **Pieczwok** (UKW)
 Jurij **Repilo** (National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernikhovskiy, Ukraina)
 Maria **Rólkowska** (UWM)
 Bronisław **Sitek** (Uniwersytet SWPS)
 Zenon **Stachowiak** (UKSW)
 Magdalena **Steciąg** (UZ)
 Ks. Stanisław **Strękowski** (UKSW)
 Jakub **Szczerbowski** (Uniwersytet SWPS)
 Renata **Świrgoń-Skok** (UR)
 Ks. Lucjan **Świto** (UWM)
 Ks. Paweł **Tarasiewicz** (Adler-Aquinas Institute, Manitou Springs, CO, USA)
 Ivan **Tkach**, (National Defence University of Ukraine named after Ivan Chernikhovskiy, Ukraina)
 Ks. Leszek **Wilczyński** (UAM)
 Ks. Marek **Żmudziński** (UWM)

Zasady przyjęcia tekstów do druku w czasopiśmie „Civitas et Lex”

1. Prace złożone do Redakcji „Civitas et Lex” nie mogą być wcześniej nigdzie publikowane ani być w tym samym czasie złożone w redakcjach innych wydawnictw.

2. Przed zgłoszeniem artykułu autor powinien upewnić się:

- czy jego praca jest oryginalna?
- czy tytuł pracy odpowiada jej treści?
- czy przedmiot badań i przyczyny ich podjęcia są poprawnie sformułowane?
- czy założenia sformułowane w celu pracy zostały zrealizowane?
- czy prezentowane wyniki są nowe?
- czy język i styl pracy są poprawne?
- czy dobór literatury i źródeł jest wystarczający i adekwatny do problematyki pracy?
- czy wnioski są poprawne i znajdują uzasadnienie w treści i wynikach pracy?
- czy streszczenie jest zredagowane poprawnie?

3. Dostarczone teksty powinny być napisane za pomocą MS Word; sformatowane przy użyciu czcionki Times 12; formatowanie tekstu należy ograniczyć do minimum: wcięcia akapitowe, środkowanie, kursywa.

4. Jeżeli tekst zawiera nietypowe fonty (np. znaki hebrajskie, cyrylicę, grekę, znaki logiczne, matematyczne lub fonetyczne), które nie występują w standardowej instalacji edytora lub środowiska Windows, należy je dołączyć w oddzielnym pliku.

5. Objętość artykułu powinna mieścić się w granicach 25–40 tys. znaków graficznych (ze spacjami i przypisami łącznie).

6. Przypisy należy sporządzić według zasad podanych w załączniku (patrz załącznik „Podstawowe reguły dotyczące przypisów” na stronie internetowej pisma).

7. Do tekstu należy dołączyć angielskie tłumaczenie tytułu, podtytułu, słów kluczowych i streszczenia (ok. 150 słów).

8. Informacje o autorach powinny zawierać następujące dane: imię i nazwisko, stopień i tytuł naukowy, stanowisko, miejsce pracy (Katedra, Instytut, Uczelnia) wraz z dokładnym adresem do korespondencji.

9. Materiały do kolejnych numerów czasopisma przyjmują redaktorzy poszczególnych działów.

Zasady etyczne – zapora „ghostwriting”

1. Jednym z najważniejszych dowodów etycznej postawy autorów prac zgłaszanych do kwartalnika „Civitas et Lex” jest jawność informacji o podmiotach przyczyniających się do powstania ich artykułów (wkład merytoryczny, rzeczowy, finansowy etc.), co jest przejawem nie tylko dobrych obyczajów, ale także społecznej odpowiedzialności.

2. Redakcja zobowiązuje autorów do (a) ujawnienia wkładu osób drugich w powstanie ich pracy – łącznie z podaniem ich afiliacji oraz kontrybucji, tj. informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp. wykorzystywanych przy przygotowaniu tekstów, a także do (b) podania informacji o źródłach finansowania publikacji, wkładzie instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń i innych podmiotów („*financial disclosure*”). W przypadku, gdy autorzy nie uczynili tego samodzielnie w swojej pracy, prosimy o wypełnienie i przesłanie, drogą e-mailową w formacie PDF lub listownie na adres Redakcji następującego oświadczenia: „Oświadczenie Autora pracy” (patrz niżej), którego treść zostanie opublikowana wraz z artykułem.

3. Wszelkie wykryte przypadki „ghostwritingu” i „*guest authorshipu*” będą demaskowane i dokumentowane, łącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).

4. Plik: „Oświadczenie Autora pracy” do pobrania na stronie internetowej pisma.

Zasady recenzowania artykułów naukowych

1. Autorzy, przysyłając artykuł do publikacji w „Civitas et Lex”, wyrażają zgodę na proces recenzji.

2. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (zob. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce”, Warszawa 2011).

3. Nadesłane artykuły, o ile spełniają wymogi formalne (zob. „Przygotowanie tekstu” oraz „Podstawowe reguły dotyczące przypisów”), są kierowane do dwóch recenzji: ich pozytywny wynik kwalifikuje pracę do druku, negatywny – skutkuje odmową publikacji. W przypadku, gdy tylko jedna z recenzji jest pozytywna, powoływany jest trzeci recenzent, którego ocena rozstrzyga o możliwości publikacji recenzowanego tekstu. Ostateczną decyzję o druku podejmuje Redaktor Naczelny na podstawie dwóch pozytywnych recenzji danego artykułu.

4. Recenzenci współpracujący z Redakcją to osoby o wysokich kompetencjach naukowych, legitymujące się stopniem doktora habilitowanego (lub doktora w przypadku afiliacji zagranicznej w kraju, w którym nie ma habilitacji). W przypadku tekstów napisanych w językach konferencyjnych co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

5. Redakcja przyjmuje model, w którym autor(zy) i recenzenci nie znają swoich tożsamości (tzw. „*double-blind review process*”). Dlatego też nie wymaga się od recenzentów i autorów pisemnej „Deklaracji o braku konfliktu interesów” między nimi. Redakcja przyjmuje zasadę, zgodnie z którą recenzenci i autorzy artykułów nie powinni być afiliowani do tej samej uczelni.

6. Recenzja ma formę pisemną i zawiera jednoznaczny wniosek co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia. (Plik „Recenzja artykułu zgłoszonego do Civitas et Lex” do pobrania na stronie internetowej pisma). Redakcja dysponuje formularzami recenzji w języku polskim, angielskim i włoskim.

7. Recenzentom nie wolno wykorzystywać wiedzy na temat pracy przed jej publikacją.

8. Autor jest informowany o wyniku dokonanej recenzji, następnie ustosunkowuje się do zawartych w niej uwag.

9. Nazwiska recenzentów poszczególnych artykułów nie są ujawniane. Redakcja podaje do publicznej wiadomości ogólną listę recenzentów współpracujących w danym roku: (a) na stronie internetowej czasopisma oraz (b) w każdym czwartym numerze kwartalnika.